

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE SSCB
İLİŞKİLERİNDE KÜLTÜREL FAALİYETLERİN
ROLÜ (1923-1935)

TÜNAY ARAS

2501180798

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ İLKER AKTÜKÜN

İSTANBUL-2021

ÖZ

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE SSCB İLİŞKİLERİNDE KÜLTÜREL FAALİYETLERİN ROLÜ (1923-1935)

TÜNAY ARAS

Bu çalışmada Türkiye ve SSCB arasında erken Cumhuriyet döneminde meydana gelen kültürel faaliyetler incelenmiştir. Bu kültürel faaliyetler incelenmeden önce kültürel faaliyetlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünü anlamak için ilk bölümde teorik ve kavramsal bir tartışma yapılmıştır. Yapılan bu kavramsal tartışmada “yumuşak güç”, “kamu diplomasisi”, “kültürel diplomasi” ve “propaganda” kavramları karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilerek, bu kavramların farklı ve benzer yönleri tablolar üzerinde gösterilmiştir. Yapılan bu kavramsal tartışmanın ardından çalışmanın ikinci bölümünde söz konusu dönemde Türkiye SSCB ilişkilerinin karakterini belirleyen ulusal ve uluslararası faktörler analiz edilmiştir. Aynı zamanda bu bölümde Türkiye SSCB resmi ilişkilerinin kurumsallaşma aşamalarına değinilmiş ve iki ülke arasında bu dönemde gerçekleştirilen üst düzey resmi ziyaretler dönemin basın organları taranarak detaylarıyla gösterilmiştir. İki ülkenin kültürel alanda gerçekleştirdikleri ilişkiler için oldukça önem arz eden bu resmi ziyaretlerden sonra tezin üçüncü bölümünde iki ülkenin çeşitli kültürel alanlarda gerçekleştirdiği faaliyetler siyasal boyutlarıyla birlikte incelenmiştir. Spor, sinema ve tiyatro başta olmak üzere çeşitli sergilerin kültürel faaliyet alanı olarak incelendiği bu bölümde yoğunluklu olarak birincil kaynaklar kullanılmıştır. Dönemin gazete ve dergilerinin yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde konuyla ilgili olan belgelerden faydalanılarak söz konusu kültürel faaliyetler hakkında genel bir çerçeve ortaya koyulmuştur. Bütün bu çalışma boyunca kültürel alanın siyasal alanla olan ilişkisi ve kültürel alanın dış politikanın bir aracı olarak kullanılma biçimi satır aralarında sürekli vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye SSCB Kültürel Faaliyetler, Türkiye SSCB Resmi ziyaretler, Kültürel Diplomasi, Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Propaganda, Sportif Faaliyetler, Sinema, Tiyatro, Resim, Sergiler

ABSTRACT

THE ROLE OF CULTURAL ACTIVITIES IN EARLY TURKEY- USSR RELATIONS (1923-1935)

TÜNAY ARAS

In this study, the cultural activities that took place between Turkey and the USSR in the early Republican period were examined. Before examining these cultural activities, a theoretical and conceptual discussion was made in the first part to understand the role of cultural activities in international relations. In this conceptual discussion, the concepts of "soft power", "public diplomacy", "cultural diplomacy" and "propaganda" were analyzed comparatively and the different and similar aspects of these concepts were shown on the tables. After this conceptual discussion, in the second part of the study, national and international factors that determined the character of Turkey-USSR relations in the mentioned period were analyzed. At the same time, in this section, the institutionalization stages of the official relations between Turkey and the USSR were mentioned and the high-level official visits between the two countries during this period were scanned in the press organs of the period and shown in detail. After these official visits, which are very important for the relations between the two countries in the cultural field, in the third part of the thesis, the activities of the two countries in various cultural fields are examined together with their political dimensions. In this section, where various exhibitions, especially sports, cinema and theater, are examined as cultural activities, primary sources are used intensively. In addition to the newspapers and magazines of the period, a general framework was revealed about the cultural activities in question by making use of the documents related to the subject in the Prime Ministry Republic Archive. Throughout this study, the relationship between the cultural field and the political field and the way the cultural field is used as a tool of foreign policy have been constantly emphasized between the lines.

Keywords: Turkey USSR Cultural Activities, Turkey USSR Official Visits, Cultural Diplomacy, Public Diplomacy, Soft Power, Propaganda, Sporting Activities, Cinema, Theatre, Painting, Exhibitions

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans dönemimde verdiği derslerle birçok konuda ufkumu açan ve tez yazım aşamasında ihtiyaç duyduğum her konuda yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İlker Aktükün başta olmak üzere benim üzerimde emeği bulunan bütün İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi hocalarıma teşekkür ederim.

Lisans eğitimim boyunca derslerini büyük bir ilgiyle takip ettiğim, akademik altyapı edinmemede çok büyük katkıları olan ve bana Osmanlıca öğreten değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Onur Kınlı ve Doç. Dr. Elif Yeneroğlu'na teşekkür etmeyi ayrı bir borç bilirim. Uzun süredir hayatımın önemli bir kısmını paylaştığım, bana maddi ve manevi her konuda destek olan ve tez yazım aşamasında da en büyük destekçim olan Arş. Gör. Kibariye Kılıç'a en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen, umutla yarınlara bakmamı sağlayan ve sevgilerini her an kalbimde hissettiğim çok değerli aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca üniversiteye adımımı attığım ilk sene hayatını kaybeden ve başarılarıma herkesten daha çok sevinen sevgili babam Nesim Aras'ın anısına saygılarımı sunarım. Son olarak bu dönemde varlıklarını her daim yanımda hissettiğim, bana moral ve motivasyon veren bütün arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tünay Aras

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKANIN ALTERNATİF ARAÇLARI

1.1. Güç Olgusunun Anlamsal Değişimi ve Yumuşak Güç	6
1.2. Kamu Diplomasisi, Kültürel Diploması ve Propaganda	14
1.2.1. Geleneksel Diploması ve Kamu Diplomasisi	17
1.2.1.1. Kamu Diplomasisi Tarihi	26
1.2.2. Kültürel Diploması Kavramı	30
1.2.3. Propaganda	37

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE SSCB İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN TEMEL ETKENLER

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ortam ve İkili İlişkilere Etkisi	42
2.2. Ekim Devrimi Öncesi ve Sonrası Rusya’da Politik Atmosfer	46
2.2.1. Ekim Devrimi’nden Sonra Bolşeviklerin Genel Dış Politika Kararları	49
2.2.2. Sovyetlerin Doğu Politikası ve Türkiye	53

2.3. Erken Dönem Türkiye SSCB Arasındaki Diplomatik İlişkilerin İnşası ve Resmi Ziyaretler	57
2.3.1. İlk Diplomatik İlişkilerin Tesisi	58
2.3.2. Erken Dönem Türkiye-SSCB Resmi Ziyaretler	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE - SSCB KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

3.1. Erken Dönem Türkiye SSCB Kültürel Faaliyetlerin Tasnifi	83
3.1.1. Türkiye SSCB Arasındaki Sportif Faaliyetler	86
3.1.1.1. 1924-1925 Futbol Müsabakaları	88
3.1.1.2. 1930'lardaki Spor Müsabakaları	93
3.1.2. Erken Dönem Türkiye-SSCB ilişkilerinde Sinema	103
3.1.2.1. Politik Bir İmge Olarak Erken Dönem Sovyet Sineması	104
3.1.2.2. Türkiye- SSCB Film Mübadelesi	106
3.1.2.3. Sinema Alanında Türkiye ve SSCB'nin İşbirliği	110
3.1.3. Sovyet Tiyatrosunun Türkiye'de Temsili	116
3.1.3.1. Türkiye SSCB Tiyatro İlişkilerinde Muhsin Ertuğrul	117
3.1.3.2. SSCB Tiyatrosunun Türkiye'de Tanıtımı Aracı Olarak Darülbeydi Dergisi	121
3.1.4. Diğer Kültürel Faaliyetler (Sergi, Resim)	125
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	133
EKLER	157

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Gücün Üç Biçimi	19
Tablo 2. Geleneksel ve Yeni Kamu Diplomasisi	21
Tablo 3. Geleneksel ve 21. Yüzyıl Kamu Diplomasisini Karşılaştırılması.....	23
Tablo 4. Propaganda ve Kamu Diplomasisi	40

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e	: Adı Geçen Eser
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: Bakınız
FIFA	: Fédération Internationale de Football Association
IAAF	: International Association of Athletics Federations
IOC	: International Olympic Committee
LENFİLM	: Leningrad Film Stüdyosu
NEP	: Novaya Ekonomiçeskaya Politika
RSFSC	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TASS	: Telegrafnoye Agenstvo Sovetskovo Soyuz - Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMOK	: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi
TSGAOR	: Tsentralny Gosudarstvenny Arhiv Oktyabreskoy Revoluytsii – Ekim Devrimi Devlet Merkez Arşivi
UOK	: Uluslararası Olimpiyat Komitesi
VOKS	: Vsesoyuzny Obşestvo Kulturnıh Svyazi –Umum İttifak Toplumunun Yabancı Ülkelerle İşbirliği

GİRİŞ

Türkiye SSCB erken dönem ilişkilerine baktığımız zaman, bu dönemde iki devlet arasında geliştirilen iyi ilişkilerin diğer dönemlere nispeten oldukça yoğun ve dikkat çekici olduğunu görmekteyiz. Uluslararası konjonktür bağlamında ve reel politik bir temel üzerine inşa edilen bu iyi ilişkilerin ekonomik ve siyasi boyutu üzerine yapılan akademik çalışmalar olmasına rağmen, söz konusu dönemde iki ülke arasında meydana gelen kültürel faaliyetler ve bu kültürel faaliyetlerin ikili ilişkilerdeki rolü üzerine oldukça kısıtlı bir literatür mevcuttur. Bu kısıtlı literatür arasında yer alan çalışmaların çoğu akademik tarafsızlığı bir tarafa bırakarak, ideolojik taraftarlıkla üretilmiş olmalarından dolayı, erken dönem Türkiye SSCB kültürel ilişkileri çalışılması gereken bir alandır. İşte bu çalışma söz konusu bu kültürel ilişkilerin önemli bir kısmını çeşitli kaynaklar ışığında ele alarak incelemeyi ve bu kısıtlı literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Kamu diplomasisi, kültürel diplomasi ve yumuşak güç kavramları uluslararası ilişkilerde son yarım asırdır görünürlük kazanarak, akademik mecralarda araştırma konusu olmasıyla birlikte kültürel alanın dış politikadaki rolü de oldukça önem kazanmıştır. Küreselleşen ve iletişim devrimi gerçekleşen günümüz dünyasında klasik diplomasinin yanı sıra kamu diplomasisi, kültürel diplomasi ve diğer yumuşak güç kaynakları uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde oldukça önemli bir yer kazanmışlardır. Bu alanların önem kazanması ve bu alanda akademik çalışmaların yapılması uluslararası diplomatik ilişkileri farklı boyutlarıyla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu farklı yönlerden biri olan kültürel boyut iki devlet arasındaki ilişkilerin inşa edilmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Bundan dolayı, iki ülke arasında ilişkileri anlamamız için söz konusu kültürel faaliyetlerin incelenmesi gereklidir.

Bu sebeple erken dönem Türkiye ve SSCB ilişkilerinin inşasında kültürel alanın rolünün incelenmesi gerekli görülmüştür. Özellikle bu dönemde iki ülkenin kutuplaşan uluslararası sistemde farklı noktalarda konumlanması, iki taraf arasında inşa edilen ilişkilerde resmi diplomatik kanalların dışında farklı alanların harekete

geçirilmesine sebep olmuştur. Resmîyette Batı bloğuyla ittifak içerisinde olan Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini yürütmede başvurduğu kanallardan birisinin de kültürel alan olması, iki ülke arasında gerçekleştirilen kültürel faaliyetlere dikkat çekmemizi gerektiren diğer bir konudur.

Kültürel faaliyetlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünün bir örneği olarak "Erken Dönem Türkiye SSCB ilişkilerini" mercek altına alacağımız bu çalışmada cevap aranacak başlıca sorular şu şekildedir; kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, propaganda ve yumuşak güç kavramlarının benzer, farklı tarafları nelerdir ve iki ülke arasındaki ilişkileri bu kavramlardan hangisiyle açıklamak mümkündür? Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerini etkileyen başlıca etmenler nelerdir? İkili ilişkilerin inşasında karşılıklı yapılan resmî ziyaretler ne derece etkili olmuştur? Türkiye ve SSCB'de siyasi iktidarın kültürel alana yüklediği anlam ve önem nedir? İki ülke arasındaki kültürel faaliyetler nasıl tasnif edilebilir? İki ülke arasındaki başlıca kültürel alanlar hangileridir? Kültürel faaliyetler dış politikanın bir enstrümanı olarak kullanılmış mıdır? Konjonktürün değişimi kültürel faaliyetleri etkilemiş midir? Spor, sinema, tiyatro ve diğer kültürel faaliyet alanlarında ne tür bir etkileşim gerçekleştirilmiştir? Gerçekleştirilen bu kültürel faaliyetler ikili ilişkileri ne yönde ve nasıl etkilemiştir? Bu sorulara verilecek cevaplarla, bir tarafta kültürel ilişkilerin uluslararası ilişkilerdeki önemi ortaya konularak söz konusu literatüre katkı sağlanacağı gibi diğer taraftan da Türkiye SSCB ilişkilerinin akademik mecralarda göz ardı edilen bir yönüne ışık tutularak bu alana katkı sağlanacaktır.

Bu çalışma yapılırken kullanılacak ikincil kaynakların yanı sıra dönemin gazete, dergileri ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan birincil kaynaklarda kullanılacaktır. Birinci bölümde yapılacak kavramsal tartışma doğrultusunda yoğunluklu olarak İngilizce ikincil kaynaklardan faydalanılacaktır. Türkiye SSCB ilişkilerinin farklı yönleriyle ele alındığı ikinci bölümde kullanılan kaynaklarda ikincil kaynakların yanı sıra birincil kaynak olarak dönemin gazeteleri taranarak ikili ilişkilerin basına yansıyan şekliyle aktarılması sağlanacaktır. Yoğunluklu olarak gazete, dergi ve arşiv belgelerinin kullanıldığı çalışmanın üçüncü bölümünde kısmen ikincil kaynaklara da yer verilecektir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde yer

alan başlıca gazete ve dergiler şu şekildedir; Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Hakimiyet-i Milliye, İkdam, Vakit ve Darülbedayi Dergisi. Bu gazete ve dergilerde yapılan tarama sonucu Türkiye SSCB kültürel ilişkileri ile ilgili elde edilen bilgilere ek olarak arşiv belgelerinden toplanan veriler de çalışmada kullanılarak bütünsel bir çerçeve sunulacaktır.

Kültürel faaliyetler kavramı birçok alanı kapsamına alması dolayısıyla geniş bir konudur. Bu sebeple çalışmanın sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için hem zaman dilimi olarak hem de konu olarak çalışmanın çerçevesini belirlemek gerekmektedir. Türkiye SSCB kültürel ilişkilerinin konu edildiği bu çalışmada zaman dilimi olarak 1923-1935 arası dönem belirlenmiştir. Çalışmanın bu zaman dilimi ile sınırlandırılmasının temel bir sebebi vardır. Bu sebep, Türkiye SSCB ilişkilerinin Cumhuriyetin kurulmasından, Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanana kadar oldukça iyi bir sicile sahip olması ve bu iyi ilişkilerin de kültürel faaliyetlerle olan çift taraflı ilişkisidir. Yani bu dönemde ilişkilerin iyi olması iki ülke arasında kültürel faaliyetleri artırırken, artan kültürel faaliyetler de çeşitli işbirliği sahaları açarak ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan sonra ilişkilerin bozulmasıyla beraber kültürel faaliyetlerin de azalması, incelenen ilişkilerin kültürel boyutunun bu zaman dilimiyle sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Alt başlık olarak da geniş bir yelpazeye sahip söz konusu kültürel faaliyetler içerisinde en belirgin ve en çok kullanılan alanlar seçilecektir. Bu alanlar yapılan araştırma sonucu; resmi ziyaretler, sportif faaliyetler, sinema, tiyatro, resim ve sergilerle sınırlı tutulacaktır.

Yukarıda belirtilen sınırlar çerçevesinde yapılan bu çalışmanın ilk bölümü kavramsal ve teorik bir tartışmaya yer verilecektir. Söz konusu bu tartışmada yumuşak güç, kamu diplomasisi, kültürel diplomasi ve propaganda kavramları tarihsel bağlamları içerisinde açıklanarak bu kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde böyle bir kavramsal analize iki sebeple yer verilmiştir. Birincisi kültürel faaliyetlerin uluslararası ilişkilerdeki rolü bağlamında bu kavramsal tartışmayla çalışmaya teorik bir çerçeve oluşturulması amaçlanmaktadır. İkincisi ise söz konusu kavramların birbiri ile

örtüşen tarafları sebebiyle sıklıkla birbirlerinin yerlerine kullanılmasından doğan yanlış kullanımların önüne geçmek için bu kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmak istenmiştir. Bunun için kavramlarla ilgili literatürde bulunan tanımlardan yola çıkarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmaya çalışılacaktır.

Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerini belirleyen temel etkenlerin analiz edileceği çalışmanın ikinci bölümünde hem ulusal hem de uluslararası etkenler göz önünde bulundurularak ikili ilişkilerin karakterine dair temel bir çerçeve oluşturulacaktır. Bu çerçeve oluşturulurken uluslararası konjonktür, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu şartlar, SSCB'nin dış politikası ve SSCB'nin sahip olduğu koşullar dikkate alınacak başlıca unsurlar olacaktır. Mevcut koşullar bağlamında inşa edilen ilişkilerin oluşum ve gelişim süreci ise bu bölümde ayrıca incelenecek diğer bir konu olacaktır. İki ülke ilişkilerinin temel karakterinin incelendiği bu bölümde bazı konular özetlenerek aktarılırken, iki ülke ilişkilerinin kültürel boyutu için gerekli görülen bazı bölümlerde ise detaylara değinilecektir.

Çalışmanın asıl omurgasını oluşturan üçüncü bölümde ise Türkiye SSCB kültürel ilişkileri farklı boyutlarıyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bunun için öncelikle Türkiye ve SSCB'nin kültürel alanı iç ve dış politikasında kullanım biçimine değinilecek, daha sonra ise iki ülke arasındaki kültürel faaliyetler tasnif edilecektir. Gazete, dergi ve arşiv belgelerinden toplanan bilgiler ışığında söz konusu kültürel faaliyet alanları detaylarıyla birlikte aktarılacaktır. Sportif faaliyetler, sinema, tiyatro, resim ve sergilerin spesifik olarak inceleneceği bu bölümde kültürel faaliyetlerin siyasi alanla olan ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu kültürel faaliyetlerin alt başlıkları detaylı bir şekilde incelendikten sonra sonuç bölümünde iki ülke ilişkilerinde kültürel faaliyetlerin rolüne dair değerlendirme ve saptamalarda bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKANIN ALTERNATİF ARAÇLARI

Uluslararası ilişkiler ile ilgili çalışmalar genellikle klasik dış politika ve diplomatik ilişkiler ekseninde ele alınmaktadır. Bunun dışında kalan dış politikanın alternatif araçları¹ üzerine yapılan akademik çalışmalar en azından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar çok kısıtlı bir literatüre sahiptir. Soğuk savaş döneminde bu alanla ilgili çalışmaların sayısı artsa da asıl sıçramanın son çeyrek asırda meydana geldiğini söylemek mümkündür. Son dönemde görmüş olduğu ilgiye rağmen dış politikanın alternatif araçları olarak sınıflandırdığımız “Yumuşak Güç”, “Kamu Diplomasisi”, “Kültürel Diplomasisi” ve “Propaganda” kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Literatürde bu kavramlar üzerine yapılan çalışmaların bazılarında kavramlar arasındaki farklılıklar belirtilirken bazı çalışmalarda bu farklılıkların göz ardı edilerek birbirlerinin yerine kullanıldığını görmek mümkün. Bu kavramların birbirleri ile yakın ilişkide olan ve örtüşen tarafları olsa da anlamsal olarak birebir aynı oldukları söylenemez. Dolayısıyla bu kavramları eşdeğer görmek ciddi yanlış kullanımları beraberinde getirmektedir. Bahsi geçen yanlış kullanımlar günlük konuşmanın, köşe yazılarının ve tartışma programlarının sınırlarını aşarak akademik yayınlara bile sirayet etmektedir. Bu sebeple çalışmanın birinci bölümünde bu kavramlar üzerinde durulmuştur. Yapacağımız bu kavramsal tartışma tez için teorik bir çerçeve oluşturma yanı sıra söz konusu kavramlar arasındaki farklılık ve benzerliklere değinilerek kavramların daha doğru bir şekilde kullanılmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinde akademik çevrelerce dikkate alınmaya başlanan dış politikanın bu örtük tarafı uluslararası ve Türkçe literatürde olgunlaşmakta olan bir

¹ Dış politikayı yürütmenin en önemli aracı olan klasik diplomasiye alternatif olarak düşünebileceğimiz “Kültürel Diplomasisi”, “Kamu Diplomasisi” “Yumuşak Güç” ve “Propaganda” kavramlarının anlam ve işlevlerine baktığımız zaman dış politikanın alternatif araçları olarak nitelendirilebilecekleri aşıkardır.

alan niteliğindedir. Kıyas yapıldığında Türkçe literatürün özellikle İngilizce literatüre nispeten daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu kavramsal tartışma yapılırken yoğunluklu olarak İngilizce literatürden yararlanılmıştır. Bu bölümde yapılan değerlendirmede öncelikle *güç* olgusuna dair uluslararası ilişkiler literatüründe bulunan tanımlamalar üzerinde durulmuş ve daha sonra süreç içerisinde *yumuşak güç* kavramının nasıl ortaya çıktığına değinmiştir. Bu değerlendirmeden sonra *kültürel diplomasi*, *kamu diplomasisi* ve *propaganda* kavramları tarihsel bağlamları içerisinde açıklanarak, bu kavramların pratikte ortak ve farklı yönleri karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilerek açıklanmıştır.

1.1. Güç Olgusunun Anlamsal Değişimi ve Yumuşak Güç

Uluslararası ilişkilerin en çok dikkat çeken ve üzerinde en çok durulan kavramlarının başında güç olgusu gelmektedir. Bu kavram antik çağdan günümüze birçok düşünür, akademisyen ve siyasetçi tarafından farklı anlamlar yüklenerek tartışılmıştır. Toplumsal yapıların, ekonomik modelin, teknolojik gelişmelerin ve daha birçok faktörün değişimine paralel olarak güç olgusu da anlamsal bir genişleme geçirerek günümüzde tanımlanması daha zor bir kavram haline gelmiştir. Bu anlamsal genişlemeye en son eklenen halkalardan birisi ise *yumuşak güç* kavramıdır.

Yumuşak gücün kullanımı çok daha eski tarihlere dayansa da kavramsal olarak “*yumuşak güç*” teriminin uluslararası ilişkiler literatüründe 1990’lı yıllar itibari ile kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Joseph S. Nye bu kavramı ilk kullanan akademisyendir. Nye tarafında kavramsal sınırları çizilen ve daha sonra birçok çalışmaya konu olan bu kavramı açıklamadan önce, gücün tarihsel olarak geçirdiği anlamsal değişikliklere değinmek ve daha sonra Nye tarafından yapılan tanımlamanın üzerinde durmak yerinde olacaktır. Çünkü yumuşak güç kavramı her ne kadar Nye tarafından üretilmiş olsa da gücün bu veçhesine dair benzer açıklamalar tarihsel olarak Nye’den çok daha önce de yapılmıştır. Bu literatüre kısmen de olsa değinmek bize iki noktada fayda sağlayacaktır. Birincisi, güç kavramının anlamında tarihsel olarak meydana gelen değişimi anlamak, ikincisi ise

Nye tarafından üretildiğini söylediğimiz bu kavramın kökeninin nereye dayandığını ortaya koymaktır.

Uluslararası ilişkiler ile ilgili okuyup veya incelediğimiz herhangi bir kitap veya makale de genellikle güç kavramı üzerinde durulmaktadır. Fakat yazılan bu eserlerin gücün anlam ve önemini ortaya koyma durumları dönemden döneme farklılıklar göstermektedir. Güç ve güç unsurları erken ve klasik dönemlerde daha somut, gözlemlenebilir, kaba ve fiziksel bir çerçeveye sahip olmasına rağmen bu çerçevenin zaman içerisinde genişlediğini görmekteyiz. Bu genişleme tarihsel olarak gücün diplomatik, ekonomik, psikolojik, kültürel ve özellikle 20. yüzyıldan itibaren iletişimsel yönünü de güç tanımlamasının içine alarak hem gücün sınırlarını muğlaklaştırmış hem de gücün tanımında bir standardın yakalanmasını zorlaştırmıştır.

Uluslararası ilişkilerin ilk kitabı olarak zikredilen Sun Tzu tarafından yazılan “*Savaş Sanatı*” eserine baktığımız zaman burada güç olgusu askeri bir bağlam içerisinde ele alınmış saf bir kaba güçtür.² Yani gücünüz savaş meydanında ortaya koyduğunuz çaba, beceri ve taktiklerle sınırlı olacak şekilde tarif edilmiştir. Gücün bu tarifinin uzun bir süre boyunca çok değişikliğe uğramadan kullanıldığını görmekteyiz. Savaşın sadece iki ordu arasında bir muharebe alanında yapıldığı bu antik ve klasik dönemde gücün kaynağı genel olarak askeri ve kısmen de ekonomik kaynaklar üzerinden tanımlanmıştır.

Fakat Sanayi Devrimiyle birlikte buhar gücü, demiryolu ve telgraf gibi yeniliklerin savaş alanına entegre edilmesi hem savaşın hem de güç olgusunun kavramsal çerçevesinin yeniden belirlenmesini gerekli kılmıştır. Demiryolu, eldeki kuvvetleri hızlı bir şekilde taşınması ve lojistik destek için, telgraf devlet yöneticileri ile cephe arasında doğrudan bağlantı sağlamak ve savaş muhabirleri aracılığıyla halkı günü gününe cepheden gelen haberlerle bilgilendirmek için³ büyük bir öneme sahip

²Sun Tzu, **Savaş sanatı**, Kaynak Yayınları, 2008, s.57-60.

³Christon I. Archer, John R. Ferris, Holger H. Horwig, **Dünya Savaş Tarihi**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 2006, s.367.

olmuştur. Buna ek olarak sanayi devriminin beraberinde getirmiş olduğu teknolojik gelişmeler ateşli silahları üreten fabrikaların önemini artırmıştır. Dolayısı ile artık gücün ölçütü savaş meydanındaki askerlerin kol gücünün ötesine taşınmıştır. Artık fabrikalar da en az muharebe alanında savaşan askerler kadar önemli bir konum kazanmıştır. Bununla beraber ülkelerin dahilinde yetiştirilen kurmay subaylar, teknolojik gelişmelere uyum, diplomatik alandaki gelişmeler, iletişimin gelişmesine paralel olarak psikolojik savaş, gücün anlamsal evrim geçirmesine katkı sağlamıştır.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı gücün bu yeni doğasının keşfi için bir dönüm noktası niteliğine sahiptir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı, insan merkezli savaştan teknoloji merkezli savaşa geçişin⁴ en iyi gözlemlendiği savaş niteliğine sahiptir. Bu savaşta yukarıda belirttiğimiz sanayi, teknoloji ve iletişim alanında meydana gelen gelişmeler savaşın karakterini çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla bu etki, savaş sonrası dönemde gücün ölçütleri ortaya konurken göz ardı edilmemiştir. Artık güç somut, kaba bir askeri güç olmanın ötesinde psikolojik, ekonomik, diplomatik, kültürel, teknolojik ve iletişim boyutu olan daha karmaşık, tanımlanması daha zor bir yapıya bürünmüştür.

Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu uluslararası ortam da güç olgusunun değişim geçirerek şekillenmesine katkı sağlamıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte ABD ve SSCB arasındaki kutuplaşma hem ekonomik hem de siyasi bir karakter taşımaktaydı. Bir tarafta kapitalist ekonomi ve yönetim şekli dururken diğer tarafta da sosyalist ekonomi ve yönetim şekli durmaktaydı. Dolayısıyla diğer dünya ülkelerinin bu iki sistemden hangisine katılacağı bu ülkelerin sahip oldukları güce bağlıydı. Ama bu güç artık sadece askeri ve ekonomik güç değildi. Aynı zamanda “propaganda”, “kamu diplomasisi”, “kültürel diplomasisi” ve diğer “yumuşak güç” kanallarının nasıl kullanıldığına bağlı olarak şekillenecek bir karaktere sahipti. Hem iki savaş arası dönemde hem de Soğuk Savaş döneminde gücün bu unsurlarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Sanayi Devrimi ile gücün kapsamı ve tanımlanmasında meydana gelen dönüşümler 20. yüzyılda daha karmaşık bir hal

⁴Age, s.462

almıştır. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerde gücü tanımlamanın daha da zorlaştığını söyleyebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım savaş döneminde ve savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilere ilginin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde uluslararası ilişkilerle ilgili yapılan akademik çalışma ve tartışmaların çoğunda güç kavramının önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Liberal, marksist ve realist birçok düşünür bu süreçte uluslararası barışın sağlanması ve savaşın engellenmesi için benimsedikleri teoriler bağlamında güç olgusunu değerlendirmişlerdir. Özellikle realist düşünürler tarafından uluslararası ilişkiler neredeyse bir güç ilişkisi ya da bir güç mücadelesi olarak ele alınmıştır. Realist teorinin önden gelen düşünürlerinden Morgenthau, devletlerin güç istençlerinin kökeninin insan doğasına dayandığını⁵ ortaya koyarken devletlerin güç peşinde koşmasını ve gücü kullanmasını doğal ve kaçınılmaz bir davranış olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra klasik realist düşünürler tarafından dış politika yüksek politika (*high politics*) ve alçak politika (*low politics*) olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Ekonomi ve kültür gibi konuları alçak politika olarak değerlendirmelerine karşın askeri ve güvenlik konularının yüksek politika olarak ele alındığını görmekteyiz. Bu çerçeve ile bakıldığında klasik realizmin ekonomi ve kültürü gündemlerine aldığını söyleyebiliriz. Fakat hala gücü tanımlarken askeri konuları çalışmalarının merkezine koyarak, klasik dönem güç tanımlamaları ile benzerliklerini sürdürmektedirler. 16. yüzyılda Niccolo Machiavelli'nin "*Prens*" kitabında güçlü hükümdarın niteliklerine dair yapmış olduğu tanımlamada askeri gücü ön plana çıkardığını⁶ ve bu düşüncenin realist düşünürler tarafından da benimsendiği görülmektedir. Bu benzerliğe rağmen Morgenthau'nun tanımladığı güç savaşın engellenmesi, barışın korunması ve en önemlisi caydırıcılık niteliğine sahipken, Machiavelli'nin tanımı hükümdarın egemenliğini korumak ve savaş alanında başarı sağlamakla ilgilidir. Yani klasik realizme göre güç ulusal çıkarları ve güvenliği sağlamak adına düşmanlara karşı caydırıcılığı sağlayabilme yeteneğidir. Dolayısıyla Machiavelli ile 20. yüzyıl realist

⁵ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The struggle for power and peace**, Nova York, Alfred Kopf, 1948.

⁶ Niccolo Machiavelli, **Hükümdar**, Dergah Yayınları, 2015, s.51.

düşünürleri arasında güce yükledikleri anlam noktasında temel bir farklılık göze çarpmaktadır.

Bir diğer realist düşünür olan E.H Carr ise “*The Twenty Years Crisis, 1919-1939*” adlı çalışmasında gücü tanımlarken üç kategori belirlemiştir. Gücü, askeri güç (military power), ekonomik güç (economic power) ve fikirler üzerindeki güç (power over opinion) olmak üzere üçe ayırmıştır.⁷ Bu tanımlamada en dikkat çekici nokta gücün yumuşak yönünün de tanımlamanın kapsamına dahil edilmiş olmasıdır. Askeri ve ekonomik kaynaklar zaten gücün tanımı içerisinde uzun zamandır kullanılmakta idiler. Fakat akademik alanda gücün fikirleri etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanması önemli bir dönüm noktasına tekabül etmektedir. Artık güç kamuoyunu etkileme ve onların fikir ve tercihlerine yön verebilme kabiliyetini gerektiren bir kavram olarak ele alınmaya başlanmıştır. Fikirler üzerindeki gücü ikna sanatı olarak belirten Carr bunun aynı zamanda modern bir silah olduğunu ortaya koymaktadır.⁸ Bu bağlamda Nye’in daha sonra kavramsal çerçevesini çizdiği “*yumuşak güç*” kavramının nüvelerini bu tanımlamanın içerisinde bulmak mümkündür.

Neo realist düşünür Kenneth Waltz ise gücü tanımlarken klasik realist düşünceyi eleştirerek uluslararası sisteme dikkat çekmiştir. Devletlerin farklı rejimlerle yönetilmelerine karşın uluslararası alanda benzer davranışlar sergilemelerinin uluslararası sistemin yapısından kaynaklandığını belirtmiştir. Dolayısı ile Waltz’un, gücü, uluslararası sistemi etkileyebilme yeteneği ya da sistemin çizmiş olduğu sınırlar içerisinde kendine bir manevra alanı yaratabilme kabiliyeti olarak tanımladığını söyleyebiliriz.⁹ Uluslararası sistemin temel elementlerinden birisi olan uluslararası kurumların etkinliğini kabul eden neorealist düşünce bu kurumlar aracılığıyla uluslararası sistemi etkileyebilme yeteneğine sahip olunacağını ortaya koymaktadırlar. Bu sebeple, güç aynı zamanda neorealistler tarafından

⁷Edward Hallett Carr, Michael Cox, **The twenty years' crisis, 1919-1939: an introduction to the study of international relations**, London: Macmillan, 1946, s.108.

⁸Carr, s.132

⁹Waltz, s.35

uluslararası kurumları etkileme ve bu kurumları kendi ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirebilme yeteneği olarak da ortaya konmaktadır.

Gücün akademik alanda geçirmiş olduğu anlamsal değişimi anlamamız için bakmamız gereken diğer bir düşünür, neo marksist olan Gramsci'dir. Gramsci'nin *hegemonya* kavramı güç ve iktidar olgusunu tanımlarken yeniden düşünmemiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Gramsci hegemonya kavramını açıklarken siyasal toplumun yanı sıra sivil topluma da vurgu yapmaktadır. Hegemonyanın sadece fiziki güç kullanılarak değil aynı zamanda rıza üretilerek sağlandığını ortaya koymaktadır. Yani hegemonyayı, birbirini karşılıklı olarak dengeleyen güç ve rıza birleşimi olarak karakterize etmektedir.¹⁰ Gramsci'nin hegemonyayı tanımlarken "*rıza üretmek*" kavramı üzerinde durması gücün ölçüt ve kaynaklarının sınırlarını genişleterek akademik çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır. Gramsci'nin sınıfsal bazda yapmış olduğu bu kavramsallaştırma ve saptama neo Gramşiyen akademisyenler tarafından uluslararası ilişkilere uyarlanarak, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesi bağlamında hegemonik güç tanımlanmıştır. Bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan bir tanesi Robert Cox tarafından kaleme alınan "*Gramsci, Hegemony, and International Relation*"¹¹ adlı çalışmasıdır.

Robert O. Keohane ile birlikte neoliberal teorinin en önemli temsilcisi olan Joseph S. Nye 1990 yılında yazdığı "*Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*"¹²(Zorunlu Liderlik: Amerikan Gücünün Değişen Doğası) adlı çalışmasında yumuşak güç kavramını kullanarak uluslararası ilişkiler literatürüne dahil etmiştir.¹³ Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi kavram her ne kadar yakın bir dönemde üretilmiş olsa da gücün uluslararası ilişkilerdeki tanımları içerisinde Nye'in yapmış olduğu tanıma benzer tanımlamalar daha önce de yapılmıştır. Buna rağmen

¹⁰Antonio Gramsci, **Prison Notebooks**, Edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith, Vol. 2, Columbia University Press, 2011, s.248.

¹¹Robert W. Cox, "Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method." *Milenyum* 12.2, 1983, 162-175.

¹²Joseph S. Nye, **Bound to lead: The changing nature of American power**, Basic books, 2016.

¹³ Ayrıca Bakınız: Nye, "Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları" adlı çalışmasının önsözünde bunu belirtmektedir. Bkz. Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, çev. Reyhan İnan- Aydın, BB101 Yay., Ankara, 2017, s.14.

Nye'in yapmış olduğu kategorik tanımlama, sınırları muğlaklaşan güç tanımını yapma noktasında nispeten kolaylık sağlamıştır. Nye, gücü sert güç ve yumuşak güç olacak şekilde kategorilere ayırmıştır. Askeri ve iktisadi kudretten ibaret düşündüğü sert gücün teşvik (havuç) veya tehditte (sopa) dayandırılabilceğini belirtmiştir.¹⁴ Gücün sadece bundan ibaret olmadığını belirten Nye, tehdit veya ödöl olmadan da devletlerin istedikleri sonuca ulaşabileceklerini belirtmektedir. Gücün ikinci yüzü ve dolaylı yolu olarak değerdendirdiğı bu veçhesine, karşı tarafı cezbederek ulaşılabilceğini belirtmektedir.¹⁵ Nye'in tanımlamış olduğı bu cazibenin kaynaklarına baktığımız zaman demokratik bir siyasal yapıya sahip, refah seviyesi yüksek, kurumsal yapısı güçlü ve modern kültürel değerdleri benimsemiş liberal/kapitalist devleti referans gösterdiğini görmekteyiz. Nye'in neoliberal bir teorisyen olarak çizmiş olduğı bu çerçeve, her ne kadar benimsemiş olduğı teorik çizgiyle çelişmese de sorunlu olduğunu düşünmek mümkündür. Sadece demokratik liberal ülkelerin yumuşak güce sahip olabileceğini düşünmek, gerek iki savaş arası dönem gerekse de soğuk savaş dönemi Sovyet deneyimini düşündüğümüzde pek doğru bir önerme gibi görünmemektedir.¹⁶

Yumuşak güç tanımlamasına baktığımız zaman, uzun zamandır tanım sınırları muğlaklaşan, uluslararası ilişkilerde güç olgusunun, parçalanarak yeniden tanımlandığını görmekteyiz. Somut ve gözlemlenmesi mümkün olan askeri, ekonomik, teknolojik ve bürokratik kabiliyetlerin sert güç alt başlığı altında toplandığını söylemek mümkün. Diğer tarafta kültürel faaliyetler olarak adlandırabileceğimiz edebiyat, müzik, sinema, tiyatro, sportif faaliyetler ve çeşitli alanlardaki işbirlikleri ile beraber kurumlar ve cezbedici değerdlerin yumuşak güç alt başlığı altında ele alındığını görmekteyiz. Yani sert güç somut yaptırım ve zorlamaya dayanarak tercihleri etkileme yeteneğı iken, yumuşak güç ise “...*kültürün* ve

¹⁴Joseph S. Nye,**Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**,çev. Reyhan İnan-Aydın,BB101 Yayınları, Ankara, 2017, s.24.

¹⁵Nye, s.24-25

¹⁶Bu çelişkiyi Nye'in çalışmasında gözlemek mümkün. Nye çalışmasında yumuşak güç konusunda ABD'nin en büyük rakibinin Sovyetler olduğunu belirtmektedir. Sovyetlerin demokratik kapitalist bir devlet olmadığını düşüncecek olursak burada bir çelişki olduğunu belirtmek pekala mümkündür. Bkz. Nye, s.29-30 ve 109-112.

*değerlerin cazibesine ya da siyasi tercihlerin gündemini, diğerlerinin, gerçek dışı gördükleri için bazı tercihlerini ifade edememelerini sağlayacak şekilde manipüle etme becerisine dayanabilir.”*¹⁷ Yumuşak ve sert güç arasında yapılan bu kategorileştirmeye rağmen bu iki olgu da doğrudan veya dolaylı olarak birbirlerini etkileyebilmektedirler. Yani hem yumuşak güç hem de sert güç ortak kaynaklardan beslendikleri gibi aynı zamanda birbirlerine etki edebilmektedirler. Örneğin, güçlü bir ekonomiye sahip bir refah devleti, bu ekonomik gücünü sert güç olarak kullanabildiği gibi bunu bir cazibe merkezi haline de getirebilir. Aynı şekilde eğer sahip olduğunuz askeri kaynaklarınızı BM barış gücü olarak bir çatışma alanına gönderir ve bu çatışmanın çözümüne katkı sağlayabilerseniz bu da sizin cazibenizi ve uluslararası prestijinizi artırarak yumuşak güç kaynaklarınıza katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla sert ve yumuşak gücün katı bir şekilde birbirinden ayrılmadığını belirtmek faydalı olacaktır.¹⁸

Nye tarafından kavramsal çerçevesi çizilen yumuşak güç olgusu birçok yönüyle eleştiriye açıktır. İlk göze çarpan yukarıda da belirttiğimiz gibi Nye’in yaptığı tanıma benzer tanımlamaların daha önce birçok teorisyen tarafından zaten yapılmış olması. İkincisi, Yumuşak gücün sadece gelişmiş demokratik ülkeler tarafından etkin bir şekilde kullanılacağını savunulması. Sovyetlerin de spor, sinema, tiyatro, müzik gibi kültürel alanları dış politikasında çok etkin bir şekilde kullandığını bildiğimizden dolayı bu ön kabulün de sağlam bir temele dayanmadığını söyleyebiliriz. Tartışmaya açık üçüncü bir konu ise yumuşak gücün ölçümü ve yaratmış olduğu etki ile ilgilidir. Bir devletin sahip olduğu yumuşak gücü ölçmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü iletişim devrimiyle birlikte küreselleşmenin her geçen gün derinleştiği dünyada bir kültürün veya siyasal kurumun tekil olarak cazibesinden bahsetmek zordur. Batı kültürü ve kapitalist ekonomik modelin küreselleştiği günümüz dünyasında bu değerleri bir topluma atfetmek doğru olmayacağından bunun bir cazibe kaynağı olduğunu belirtmekte tartışmaya açıktır.

¹⁷Nye, s.27

¹⁸ Utku Yapıcı, "Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 12, Sayı 47, 5-25, 2015, s.8.

Uluslararası ilişkilerde güç olgusuna dair yukarıda yaptığımız değerlendirmeden de anlaşılacağı gibi güç olgusu tanımında bir standart sağlanamamıştır. İletişim, ekonomi, teknoloji, siyasal ve toplumsal birçok alanda meydana gelen gelişmeler bu tanıma doğrudan etkilemişlerdir. Güç nedir? sorusuna vereceğiniz bir cevapta, yapacağınız tanım, neyi içerde neyi dışarda tuttuğunuza bağlı olarak değişebilir. Bu sebeple güç olgusu birçok farklı şekilde tanımlanmış ve tanımlanacaktır. Çünkü bu kavram statik olmanın ötesinde dinamik bir karaktere sahiptir. Bu sebeple genel geçer bir güç tanımlaması yapmak zordur. Yapılabilecek bir tanımlama ancak konjonktürel olabilir. Bu noktada güçle ilgili yapılacak kavramsal bir tartışmada gücün tanımından ziyade dönemin ekonomik, teknolojik, politik, toplumsal ve iletişimsel gelişmelerine odaklanmak daha doğru olacaktır. Çünkü güç olgusu dinamik yapısı dolayısıyla saydığımız bu alanlardaki gelişmelere bağlı olarak değişebilecek bir yapıya sahiptir.

1.2. Kamu Diplomasisi, Kültürel Diplomasi ve Propaganda

İnsanlık tarihine baktığımız zaman son birkaç asırda demografik, teknolojik, bilimsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda meydana gelen gelişmeler radikal değişikliklere yol açarak adeta tarihin ve zamanın hızla akmasına sebep olmuştur. Coğrafi keşifler, sanayi devrimi ve kapitalizmin yayılmasına bağlı olarak meydana gelen gelişmeler insanlık tarihinin daha önce hiç olmadığı kadar ivme kazanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte uluslararası ekonomide, toplumsal ve sınıfsal yapıda ve siyasal alanda birçok dönüşüm yaşanmıştır. Yaşanan bu “*Büyük Dönüşüm*”¹⁹ devletlerin hem ekonomik, hem toplumsal, hem de siyasal yapılarında değişimleri beraberinde getirmiştir.

Bütün bu dönüşüme uluslararası ilişkilerin, yani diplomatik ilişkilerin de eşlik ettiğini söyleyebiliriz. Merkezi krallıkların yerine kapitalist ulus devletlerin yaygınlaşması nispeten daha steril olan devlet içi bürokrasinin karmaşık ve giriftli bir

¹⁹Detaylı bilgi için bakınız; Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul, 2017.

hal almasını beraberinde getirdiği gibi uluslararası diplomatik ilişkilerinde önemini artırmıştır. Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra klasik diplomasinin yetersiz kalmasıyla birlikte, buna ek olarak kamu diplomasisi, kültürel diplomasi ve propaganda gibi alternatif dış politika araçlarının da kurumsallaştığını ve dış politikanın yürütülmesinde yoğun bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

Klasik anlamda diplomasinin iki temel misyonu üstlendiğini belirtebiliriz. Birincisi, devletlerarası siyasi ilişkileri düzenlemek, ikincisi ise ticari ilişkilerin yürütülmesi. Diplomasi sadece siyasi ilişkileri yürütmenin aracı olarak görülmesi sık rastlanan bir yanılgı olsa da, ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve yerel tüccarların haklarının uluslararası alanda korunması içinde kullanılmaktadır. Zaten diplomasi tarihi boyunca, konsoloslukların yoğunluklu olarak ticaret ve liman şehirlerinde kurulması²⁰ diplomasinin siyasi ilişkilerin ötesinde ekonomik ilişkileri yürütmek için de kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla diplomasi devletlerin siyasi ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmenin yanı sıra ticari ilişkiler yürüten yerel sermayedarların da çıkarlarını korumakla görevli bir karaktere sahiptir.

20. yüzyılın başlarına kadar diplomasi daha çok masa başında diplomatik misyonlar aracılığıyla yürütülen ve devletlerin siyasi, stratejik ve ekonomik hedeflerini anlaşmalar aracılığıyla nihayete bağlayan bir yapıya sahipti. Etkili bir diplomasi kullanmak devletlerin egemenlik sınırlarını doğrudan belirlediği gibi yapılan ticaret anlaşmaları aracılığıyla kendi ülkelerinde bulunan sermaye sınıfının çıkarlarını da korumaktaydılar. Kapitalistleşmiş ve bürokratik yapısı gelişmiş batı ülkelerinin bu kanalı daha etkin bir şekilde kullandıkları gözlemlenmektedir. Sanayi devriminden sonra dünyanın birçok yerini sömürge haline getiren bu emperyalist devletler doğrudan sömürgeleştiremedikleri ülkeleri bu diplomatik kanal aracılığıyla yarı sömürge olan bir pazar alanı haline getirmişlerdir. Ticaretin gelişmesi ve kapitalist sistemin küreselleşmesine paralel olarak diplomatik alanda önemli

²⁰ Hem diplomasi kavramının etimolojisi hem de diplomasinin tarihsel gelişimine dair daha detaylı bilgi için bkz. Onur Kınalı, *Osmanlı'da modernleşme ve diplomasi*, İmge Kitabevi, 2006.

gelişmeler yaşanmasına rağmen asıl kırılmanın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşandığını söylemek mümkündür. Diplomatik dilin ve diplomasi alanının savaş sonrası dönemde genişlemesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İlk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu yıkıcı etki devletlerin diplomasiye daha çok önem vermelerini gerekli kılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini bunun etkisiyle ilk defa akademik mecrada kendisine yer bulmuş ve üniversitelerde bu bağlamda eğitim verilmiştir. İkincisi, savaş sonrası dönemde SSCB ve Batı bloğu arasında iki kutuplu bir dünya düzenine doğru gidilmesi ve dünyanın geri kalanının bu bağlamda dizayn edilmesi yeni bir diplomatik dilin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu iki dünya kendi politik ve ekonomik sistemlerini ihraç etmek adına diplomasiyi sadece masa başında değil, aynı zamanda gündelik hayatın içerisine taşıma gereği duymuşlardır. Diğer toplumları cezbetmek ve yarattıkları topluma diğer devletleri de katarak daha geniş bir manevra alanı yakalamak adına kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi gibi diplomasinin farklı kanallarına başvurmuşlardır.

Kitle iletişim araçlarının 20. yüzyıl itibarıyla her geçen gün etkinliğini arttırması ve buna bağlı olarak kamuoyunun politik, ekonomik, kültürel birçok konuda bilgiye erişiminin kolaylaşması, elit diplomasisinin giderek aşınmasını beraberinde getiren diğer bir etkidir. Artık kamuoyu diplomasinin nesnesi olmaktan çıkıp, devletlerin dış politika eğilimlerinde doğrudan etkisi olan bir aktör haline gelmeye başlamıştır. Bu sebeple kamuoyunun algısını dizayn ve cezbetmek adına kamu diplomasisinin bu dönemde öneminin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu dönemde kamu diplomasisi ve kültür diplomasisi kavramlarının henüz üretilmemiş olması sebebiyle diplomasinin bu alternatif kanalının uzun yıllardan beridir olduğu gibi propaganda olarak nitelendiğini görmekteyiz. Bu kavramlar anlamsal olarak her ne kadar yakın anlamlara sahip olsalar da temel olarak birbirlerinden ayrıldıkları noktalar vardır. Bu noktada Kamu Diplomasisi, Kültür Diplomasisi ve Propaganda kavramlarının sırasıyla ortaya çıkış ve kullanım biçimleri üzerinde durmak çalışmamız bağlamında faydalı olacaktır.

1.2.1. Geleneksel Diplomasi ve Kamu Diplomasisi

Kamu Diplomasisi kavramını açıklamadan önce geleneksel anlamda diplomasi kavramına baktığımızda kullanımının Eski Yunan'a kadar dayandığını görmekteyiz. Yunanca ikiye katlanmış kumaş, kağıt anlamında kullanılan “diploma” sözcüğü zamanla resmi bir işi yapma ehliyetine sahip olmak anlamında kullanılmış ve diploma ile ilgili olma durumun da sonraki süreçte diplomasi kavramıyla karşılanmıştır.²¹ Kullanım alanı genişleyen kavramın uluslararası ilişkileri yürütmek anlamında çok daha yakın bir tarih olan 1796 yılında Edmund Burke tarafından kullanıldığı görülmektedir.²² Burke'nin kullanımından sonra diplomasi kavramının uluslararası anlaşmalar ve metinlerde sıkça kullanılarak günümüz anlamını kısa bir süre içerisinde yakaladığını söylemek mümkündür.

Devletlerarasındaki meseleleri müzakere yolu ile çözme yöntemi olarak ifade edebileceğimiz diplomasi kavramı pek çok şekilde tanımlanmış ve nitelendirilmiştir. *Oxford English Dictionary* diplomasi kavramını tanımlarken ülkelerin temsilcileri aracılığıyla uluslararası ilişkileri yönetme mesleği ya da becerisi olarak tanımlamak ile birlikte bu ilişki biçiminin gerektirdiği üstün kabiliyeti vurgulamak için diplomasiyi “sanat” kavramıyla nitelemiştir.²³ Her şeyden önce diplomasi sert güce başvurmadan devletlerarasındaki meseleleri çözmek üzere geliştirilen bir alandır. Fakat bütün devletler meseleleri lehleri doğrultusunda çözmek istediklerinden dolayı bu etkileşim alanı büyük bir önem kazanmaktadır. Bu önem dolayısıyla yapılan tanımlamalarda genellikle bu işi yürütmenin sanatsal bir beceri veya ustaca bir kurnazlık gerektirdiği vurgulanmaktadır.

Diplomasi ile ilgili farklı tanımlamalar yapılırken diplomasi kavramının dış politikayla karıştırılması sıkça rastlanan bir hatadır. Dış politika “*bir devletin başka bir devlete veya devletler ya da daha geniş anlamıyla uluslararası alana karşı*

²¹Onur Kınlı, **Osmanlı'da modernleşme ve diplomasi**, İmge Kitabevi, 2006, s.58

²² James Der Derian, **On Diplomacy**, Blackwell, Massachusetts, 1991, s. 32, Aktaran: Kınlı, s.60

²³<https://en.oxforddictionaries.com/definition/diplomacy> , Erişim Tarihi:03.12.2020

izlediği politika ”²⁴ olarak tarif edilebilir. Öte yandan diplomasi ise “*dış ilişkilerin, dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kaidelerinin tümü*”²⁵ şeklinde ifade edilebilir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi diplomasi belirlenen dış politikanın ve diğer uluslararası ilişkilerin uygulanmasına dair benimsenen yol, yöntem ve icraatların bütünüdür. Dış politika dönemden döneme konjonktür gereği değişirken, diplomatik dil, yöntem ve kurallar çoğunlukla sabittir. Ancak bu kural ve yöntemler sadece geleneksel diplomasi için geçerli bir durumdur. Öte yandan 20. yüzyıl itibariyle, özellikle de Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurumsal bir çerçeve kazanan ve bir süreklilik arz eden kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi gibi diplomasinin daha sivil ve esnek biçimleri teknolojik, ekonomik ve toplumsal yeniliklere bağlı olarak sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisindeyler.

Kamu diplomasisinin belki de geleneksel diplomasiden en ayırt edici tarafı, katı kural, kaide ve pratiklerinin olmamasıyla beraber, bürokratik elitlerden ziyade hedef ülkenin kamuoyunu muhatap almasıdır. Muhatap alınan kamuoyunun zihin ve kalplerini kazanmak kamu diplomasisinin birincil amacıdır. Kazanılan zihinler ve kalpler aracılığı ile hedef ülke üzerinde bir etki yaratmak veya hedef toplumu çıkarları doğrultusunda yönlendirmek kamu diplomasisinin nihai amaçlarındandır. Kısacası kamu diplomasisi, hem hükümetin hem de şahısların ve grupların, doğrudan ve dolaylı olarak, başka bir hükümetin dış politika kararlarına etki eden kamusal tutum ve görüşleri etkileme biçimini içerir.²⁶ Bu yönüyle bakıldığında kamu diplomasisini yumuşak gücün bir vechesi olarak algılamak mümkündür. Nye güç biçimlerini sınıflandırırken hükümet politikaları içerisinde Tablo 1’de görüleceği gibi kamu diplomasisine yer vermiştir.²⁷

²⁴Ömer Kürkçüoğlu, "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü" *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35.1-4 (1980): 309-35, s.311.

²⁵ Kürkçüoğlu, s.12

²⁶Nancy Snow, "Rethinking Public Diplomacy" *Routledge handbook of public diplomacy*, eds.Nancy Snow and Philip M. Taylor, Routledge, 2009, s.6.

²⁷Nye, s.57

Tablo 1. Gücün Üç Biçimi

	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askeri Güç	Zorlama Caydırma Koruma	Tehdit Baskı	Zorlayıcı Diplomasi Savaş İttifak
Ekonomik Güç	Teşvik Zorlama	Karşılıklar Yaptırımlar	Yardım Rüşvetler Yaptırımlar
Yumuşak Güç	Cazibe Gündem Belirleme	Değerler Kültür Politikalar Kurumlar	Kamu Diplomasisi İki Taraflı ve Çok Taraflı Diplomasi

Kaynak: Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, çev. Reyhan İnan-Aydın, BB101 Yay, Ankara, 2017, s.57.

Tablo 1’de Nye tarafından belirtildiği üzere kamu diplomasisi bir yumuşak güç biçimi şeklinde hükümet politikalarının bir aracı olarak kullanılmaktadır. Askeri ve ekonomik güç kullanımlarında zorlayıcı diplomasi ve ekonomik yaptırımlar gibi sert ve zorlayıcı bir eylem biçimi söz konusu iken yumuşak gücün kamu diplomasisi aracılığıyla cezbetme ve gündem belirleme yolunu seçtiğini görmekteyiz. Dolayısıyla Nye’nin çizmiş olduğu çerçeve ile bakıldığında kamu diplomasisinin yumuşak gücün bir alt dalı olduğunu söylemek mümkün. Ancak yumuşak güç ve kamu diplomasisi bu örtüşmeye rağmen önemli bir noktada farklılık göstermektedir. Kamu diplomasisi devletlerin resmi kanalları aracılığıyla yürütülmesine karşı, yumuşak güç daha geniş kaynak ve kanallara sahiptir. Çok uluslu şirketler, Hollywood gibi dünyanın

genelinde izlenen film yapımları, NBA gibi dünyanın çoğu yerinde izlenen spor müsabakaları veya McDonald's gibi dünyanın birçok yerinde tüketilen markalar cazibenizi artırarak yumuşak gücünüze katkı sağlayabilir. Çoğunlukla bu katkı bir program dahilinde gerçekleşmez. Devletlerin yumuşak güçlerine katkı yapan bu unsurlardan çoğu yaptıkları bu katkının bilincinde dahi değildirler. Yani “önemli yumuşak güç kaynaklarının çoğu devlet kontrolünün dışındadır”²⁸ diyebiliriz. Bazıları ise özellikle bu amaca hizmet etmek için devletin ilgili birimleri tarafından sübvansedilebilirler. Fakat bu sübvansedilenler de dahil olmak üzere bu unsurların çoğu kamu diplomasisinin dışında kalır. David Clarke, kamu diplomasisinin siyasi sistem tarafından politik bir amaca hizmet edecek şekilde dizayn edildiğini belirtmektedir.²⁹ Buradan referansla politik bir amacı olmayan ve siyasi sistem tarafından planlı ve programlı bir şekilde, uzmanlar aracılığıyla yürütülmeyen aktiviteler ülkenin imajına olumlu katkı yapsalar da bunu kamu diplomasisi çerçevesinde değerlendirmek mümkün değildir. Fakat bu kamu diplomasisi kaynağı olarak değerlendirilmeyen bir alanın süreç içerisinde kamu diplomasisi için kullanılmayacağı anlamına gelmez. Bir film, bir spor müsabakası veya çok uluslu bir şirket ne zaman ki siyasal sistem tarafından doğrudan politik bir amaç için kullanılmaya başlanırsa artık bu alanın kamu diplomasisine kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.

Kamu diplomasisi ile ilgili yapılan değerlendirme ve tanımlamalara baktığımızda kavramın dinamik bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Özellikle iletişim alanında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak kamu diplomasisinin yöntem ve işlevinin sürekli değiştiğini söylemek mümkün. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerde kamu diplomasisinin yürütülme biçimi ve amacıyla, teknoloji çağı olarak değerlendirilen 21. yüzyıl kamu diplomasisi arasında önemli farklılıklar vardır. Başta bu alanda birçok çalışması bulunan Nicholas J.Cull olmak kamu diplomasisinin geçirmiş olduğu dönüşüm birçok akademisyen tarafından kategorilere ayrılmıştır. İki başlık altında yapılan bu

²⁸ Nye, s.143

²⁹David Clarke, “Theorising the role of cultural products in cultural diplomacy from a Cultural Studies perspective”, International Journal of Cultural Policy, 22.2 (2016): 147-163, s.149.

kategorileştirme yakın dönem kamu diplomasisi ile erken dönem uygulamalarını sınıflandırmaktadır.³⁰

Tablo 2. Geleneksel ve Yeni Kamu Diplomasisi

Temel Özellikler	Geleneksel Kamu Diplomasisi	Yeni Kamu Diplomasisi
1) Uluslararası Aktörlerin Kimliği	Devlet	Devlet ve devlet dışı
2) Teknolojik Alan	Radio, basılı gazete, sabit telefon	Uydu, internet, eş zamanlı (gerçek zamanlı) haberler, mobil telefon
3) Medya Alanı	Yurtiçi ve Yurtdışı Haberleri arasında Net Ayrım	Yurtiçi ve yurtdışı haberleri arasında bulanıklık
4) Yaklaşım Kaynağı	Politik savunuculuk ve Propaganda teorisinin gelişimi	Kurumsal marka ve network (ağ) teorisinin gelişimi
5) Terminoloji	Uluslararası imaj prestij	Yumuşak güç Ulus markası
6) Rolün Yapısı	Tepeden inme ve aktörden yabancı kamuoyuna	Yatay ve aktör tarafından olanak tanınmış

³⁰Nicholas J.Cull, "Public diplomacy: Seven lessons for its future from its past." *Place branding and public diplomacy* 6.1, 2010, 11-17, s.14.

7) Rolün Doğası	Mesaj odaklı	İlişki kurma
8) Genel Amaç	Uluslararası çevrenin yönetimi	Uluslararası çevrenin yönetimi

Kaynak: Nicholas J.Cull, "Public diplomacy: Seven lessons for its future from its past." *Place branding and public diplomacy* 6.1, 2010, 11-17, s.14.

Cull tarafından oluşturulan Tablo 2’de belirtildiği üzere, her iki kategorinin de nihai amacı uluslararası çevreyi yönetmek olsa da benimsenen yol ve yöntem önemli değişikliklere uğramıştır. Yeni kamu diplomasisinin devlet dışı aktörleri de kullanması, iletişim alanında meydana gelen gelişmelere entegre olması, politik ve ya ideolojik bir mesaj aktarımından ziyade ilişki kurma ve karşılıklı etkileşimi geliştirme odaklı olması göze çarpan başlıca farklılıklardır. Geleneksel kamu diplomasisi daha katı bir çerçeveye sahipken, yeni kamu diplomasisinin daha esnek bir yapıda olduğunu ortaya koyulmaktadır.

György Szondi ulusal itibar yönetimini beş temel sütun üzerinden tanımlamaktadır.³¹ Bu beş sütundan biri olarak belirttiği kamu diplomasisini, Cull’un yaptığı sınıflandırmaya benzer şekilde geleneksel kamu diplomasisi ve 21. yüzyıl kamu diplomasisi olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Geleneksel kamu diplomasisini hedef devletin “genel” halkını etkileyerek halkın hükümet üzerindeki baskılarını artırma yoluyla, hedef ülkenin iç veya dış politikalarını çıkarları doğrultusunda değiştirmek³² olarak ifade etmektedir. Fakat yapılan bu tanımlamanın geleneksel kamu diplomasisini için geçerli olduğunu ve 21. yüzyıl kamu diplomasisinin yöntem ve amaçlarında farklılıklar meydana geldiğini ifade etmektedir. Geleneksel kamu diplomasisi için siyasi amaçlar ön planda olmasına karşılık, 21. yüzyıl kamu

³¹György Szondi, “Central and Eastern European Public Diplomacy”, *Routledge handbook of public diplomacy*, eds.Nancy Snow and Philip M. Taylor, Routledge, 2009, s.298.

³²Szondi, s.304

diplomasisinin ekonomik hedeflere odaklandığını belirtmektedir.³³ Tablo 3'te iki kategorinin farklı yönlerini karşılaştırarak ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Geleneksel ve 21. Yüzyıl Kamu Diplomasisini Karşılaştırılması

	Geleneksel Kamu Diplomasisi	21. Yüzyıl Kamu Diplomasisi
Koşullar	Devletlerarası çatışma ve gerilimler	Barış
Amaçlar	Hedef kitlenin davranışını değiştirerek, hedef ülkelerde siyasi değişim sağlamak	Yurt dışında anlayışlı bir çevre ve olumlu bir itibar yaratmak için siyasi ve ekonomik çıkarları ilerletmek.
Stratejiler	İkna, halkı yönetmek	İlişkiler kurmak ve sürdürmek, Halkla etkileşim
İletişim Yönü	Tek yönlü iletişim (monolog)	İki yönlü iletişim (diyalog)
Araştırma	Eğer varsa, çok az	Geribildirim olan bilimsel araştırmaya dayalı kamu diplomasisi
Mesaj İçeriği	İdeolojiler, çıkarlar	Fikirler, değerler
Hedef Kitleler(Halk)	Hedef ülke kamuoyu, mesaj göndericiler ve alıcılar	Bölümlere ayrılmış, iyi tanımlanmış kamuoyu + yerel

³³Szondi, s.304

		kamuoyu; katılımcılar
Kanallar	Geleneksel kitle iletişimi	Genellikle network (ağlar) aracılığıyla kişiselleştirilmiş eski ve yeni medya araçları
Bütçe	Hükümet tarafından desteklenen	Kamu ve özel ortaklığı

Kaynak:György Szondi, “Central and Eastern European Public Diplomacy”, *Routledge handbook of public diplomacy*, eds.Nancy Snow and Philip M. Taylor, Routledge, 2009, s.35.

Yapılan karşılaştırmaya baktığımız zaman ilk göze çarpan amaçlarda meydana gelen değişiktir. Geleneksel kamu diplomasisi hedef ülkenin politikalarını etkilemeyi amaç edinirken 21. yüzyıl kamu diplomasisinin devletten ziyade hedef ülkenin halklarıyla ilişki kurarak onların nezdinde olumlu bir imaj oluşturmayı hedeflediğini görmekteyiz. Amaçlanan olumlu imaj aracılığıyla ekonomik ve siyasi hedeflere ulaşmak istendiği söylenebilir. Hedef toplumu ikna etme ve yönetme stratejisinin 21. yüzyıl kamu diplomasisinde yerini hedef toplumla ilişki kurma ve etkileşime geçme stratejisine bıraktığı ve ayrıca tek yönlü bir iletişimden ziyade iki yönlü bir iletişim biçiminin geliştirildiğini görmekteyiz.

Szondi’nin kategorileştirmesinin belki de en önemli noktası hedef kitleye gönderilen mesajın içeriğine dair yapılan karşılaştırmadır. Geleneksel kamu diplomasisinde iletilmek istenen mesaj ulusal çıkar ve ideolojik aktarım için dizayn edilirken, 21. yüzyıl kamu diplomasisinde fikir ve değerleri hedef topluma benimsetecek bir mesaj içeriğinin oluşturulduğu vurgulanmaktadır. Yapılan bu ayrımlara baktığımızda Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ve soğuk savaş döneminde uygulama alanı bulan kamu diplomasisinin propaganda ile benzer özellikler sergilediğini söylemek mümkündür. Propaganda aracılığıyla da devletler diğer devlet

ve toplumları ideolojik, ekonomik, siyasi ve daha birçok yönden etkileme veya manipüle etme girişimlerinde bulunurlar. Bu noktadan bakıldığında geleneksel kamu diplomasisi ve propaganda arasında bir benzerlik kurulabilir. Fakat propaganda için aktarılan bilginin doğru olup olmaması önemli değildir. Önemli olan ideolojik, politik veya ekonomik olarak hedeflenen amaca ulaşmaktır. Öte yandan yumuşak gücün bir vechesi olarak kamu diplomasisi aktarılan bilginin doğru ve güvenilir olmasını önemsemektedir. Çünkü kamu diplomasisinin hedeflediği şey hedef toplumu manipüle etmek değil, ikna veya cezbetmektir. Bu hedefe ulaşmak için modern iletişim kanallarını ve halkı etkileyebilecek diplomatik bütün kanalları kullanmaktadır. Propaganda ise ne diplomasi kavramına ne de çağdaş diplomasideki değişiklikler bağlamında yabancı kamuoyu ile iletişimi genellikle işaret etmez.³⁴

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem ve soğuk savaş dönemi SSCB ve batı bloğu arasında yaşanan ideolojik çatışma, bu dönemde uygulama alanı genişleyen kamu diplomasisinin propaganda olarak değerlendirilmesinin diğer bir sebebidir. Özellikle SSCB'nin diğer toplumlara komünizmi tanıtmak ve benimsetmek istemesi, bu dönemde SSCB tarafından yapılan bütün uluslararası etkileşimlerin propaganda olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Oysa SSCB diğer toplumlarla girdiği etkileşimlerde çoğunlukla manipüle etmekten ziyade cezbetme ve ikna etme yolunu seçtiği söylenebilir. Batı bloğunun kapitalist değer ve fikirler bağlamında yaratmaya çalıştığı cazibe merkezinin bir benzeri de SSCB tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla batı bloğunun yapmış olduğu eylemleri kamu diplomasisi, SSCB'nin yapmış olduğu eylemleri tamamen propaganda olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bu noktadan dikkat edilmesi gereken bilgi aktarımında kullanılan yöntemin ve gönderilen mesajın içerik olarak hangi kavram ile örtüştüğüdür.

Yukarıda hem Cull hem de Szordi tarafından yapılan sınıflandırma kamu diplomasisinin kültürel diplomasisi ve propaganda kavramlarıyla neden karıştırıldığı noktasında da bize ipuçları sunmaktadır. Her iki tabloya da baktığımız zaman

³⁴J. Melissen. "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice" ed. By J. Melissen, **The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations**, 2005, (s.3-28), s.16

propagandanın genellikle kamu diplomasisinin erken dönem uygulamalarıyla kültürel diplomasisinin ise günümüz kamu diplomasisiyle sıklıkla eşdeğer tutulduğu gözlemlenebilir. Klasik kamu diplomasisi kavramının ilk defa 1965 yılında, yani Soğuk Savaş Döneminin ortalarında tanımlanmış olması ve bu dönemde ortaya konulan uygulamalarının propaganda ile benzerlik göstermesi bu benzerliğin temel sebebidir. Fakat yukarıda da belirttiğimiz üzere hem araç, hem amaç hem de etkileşim biçimi ve mesaj içeriğindeki farklılıklardan dolayı bu kavramları eşdeğer tutmak doğru olmayacaktır. Kültürel etkileşimin hat safhada olduğu günümüz dünyasında kültürel diplomasi'nin 21. yüzyıl kamu diplomasisi içerisinde değerlendirmesi olağandır. İki kavramın farklılaştığı ve örtüştüğü yönleri literatürdeki tartışmalarla birlikte kültürel diplomasi başlığı altında ayrıca tartışılacaktır.

1.2.1.1. Kamu Diplomasisi Tarihi

Kamu Diplomasisi ilk kez 1965 yılında akademisyen ve Amerikalı diplomat olan Edmund Gullion tarafından kullanılan bir kavramdır. Kavram çok yeni olmasına rağmen kamu diplomasisinin izini sürdüğümüzde kökenleri neredeyse devlet teşkilatlanmalarının oluşumu kadar eskidir.³⁵ Devletler kendi etki alanlarını genişletmek, benimsedikleri dini inançları yaymak, ekonomik model ve ideolojilerini transfer etmek adına hem kendi toplumlarını hem de diğer devletlerin toplumlarını etkilemeyi her zaman amaç edinmişlerdir. Antik ve klasik dönemlerde fiziki gücün ön planda olduğu yönetim anlayışları bulunsa da rıza üreterek toplumu cezbetme yoluyla etki alanı yaratma girişimleri yok değildir. Bu girişimler kurumsal bir çerçeveye ve sürekliliğe sahip olmasa da günümüz kamu diplomasisinin kökenlerini oluşturmaktadır. Tarihsel olarak baktığımızda Roma İmparatorluğu'nun dost ülkelerin çocuklarını eğitmesi, modern eğitim değişim programlarının, Büyük

³⁵Nicholas J.Cull, "Public diplomacy: Taxonomies and histories", *The annals of the American academy of political and social science* 616.1, 2008, 31-54, s.31

İskenderiye kütüphanesinin ise British Council veya Konfüçyüs Enstitüsünün atası olarak görüldüğünü söylemek mümkün.³⁶

Kamu diplomasisinin birincil amacı, bu diplomasiyi yürüten söz konusu devletin imajını diğer toplumlar nezdinde çekici kılmaktır. Devletin imajına yapılan atıfların izini İncil'de bile bulmanın mümkün olduğunu belirten Jan Melissen Antik Yunan'dan ve Roma, Bizans ve İtalyan Rönesansı'na değin devletler arası ilişkilerde, yabancı halkları hedef alan diplomatik faaliyetlere rastlamanın mümkün olduğunu ifade etmektedir.³⁷ Kurumsal kimlikten uzak olan bu etkileşim biçimi çeşitli kırılma ve sıçrama dönemlerinden geçerek günümüz kamu diplomasisini vücuda getirmiştir. Bu sıçramalardan biri 15. yüzyılda matbaanın icadıyla gerçekleşmiştir.³⁸ Matbaanın kullanılması, yazılı metinlerin hızlı bir şekilde çoğaltılması ve çoğaltılan kopyaların diğer toplumlara daha hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlamıştır. Benzer şekilde matbaanın kullanımı yazılı basının gelişmesini sağlamış, gelişen basın da kamu diplomasisinin bir kanalı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Demiryollarının gelişmesi, telgraf tellerinin dünyanın bir köşesini diğer bir köşesine bağlaması önemli diğer sıçrama noktaları olmuştur. Fakat bu gelişmelere rağmen modern anlamda kamu diplomasisinin ciddi bir şekilde uygulama alanı bulması 1920'lerden itibaren mümkün olmuştur.³⁹ Savaş sonrası dönemde telekomünikasyon alanında meydana gelen gelişmelere paralel olarak uluslararası politik ve ekonomik yapının karakteri de diplomasinin kamusal yüzünün ön plana çıkmasına yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde uluslararası yapıyı belirleme potansiyeline sahip iki aktör mevcuttu. Bu aktörlerden ilki olan Amerika Birleşik Devletleri savaş boyunca üretim sürekliliğini devam ettirerek hem sermaye birikimi hem de teknolojik, bilimsel ve askeri alanda potansiyel bir dünya gücü konumuna

³⁶Nicholas J.Cull, "Public diplomacy: Seven lessons for its future from its past", *Place branding and public diplomacy* 6.1, 2010, 11-17, s.12.

³⁷Jan Melissen, *The new public diplomacy*, ed. Jan Melissen, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s.3

³⁸Melissen, s.3.

³⁹Bruce Gregory, "Public diplomacy: Sunrise of an academic field", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616.1, 2008, 274-290, s.276.

gelmiştir. Bu potansiyel gücünü gerçekleştirebilmenin yegane şartı ise kapitalist sistemin küresel bazda devamlılığını sağlamaktır. İkinci önemli aktör olan Sovyetler ise savaşın henüz devam ettiği 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile kurulan ve dünya halklarına yeni bir toplumsal düzen vaat eden alternatif bir aktör konumundaydı. Bu iki aktörün hem kendi ülkelerinde hem de uluslararası alanda kamuoyunu dizayn etmek adına başvurdukları kanallardan birisi de kamu diplomasisi olmuştur. Bu iki aktörün dışında savaş sonrası dönemde birçok ülkenin güçleri nispetinde bu alanı kullandığını belirtmekte fayda var. Bu süreçte ulusal kimliklerini yaratma evresinde olan devletler de kamu diplomasisi aracıyla ulusal imajlarını tanıtmışlardır. Buna verilecek en iyi örneklerden bir tanesi Türkiye'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra onun devamı olarak yeni bir siyasal sistemle uluslararası alanda boy gösteren Türkiye, yeni rejimini dünyaya tanıtmak adına bu alanı kullanmıştır.⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı boyunca kamu diplomasisinden ziyade propaganda kanalına başvurulursa da savaşın sona ermesi ve uluslararası ilişkilerin yeniden tesis edilmesi ile beraber kamu diplomasisinin yeniden kullanıldığını görmekteyiz. Savaş sonrası dönemde kapitalist dünyayı yeniden inşa etme girişimlerinde bulunan ABD kamu diplomasisi kanalını etkili bir şekilde kullanarak hedef toplumlar üzerinde önemli bir etki oluşturmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Planı bu bağlamda değerlendirilir. ABD diğer kapitalist dünya ülkelerine bu yardımlar aracılığıyla destek vermiş gibi görünse de bu yardımlar hem ekonomik olarak hem de diğer toplumları cezbetme noktasında ABD'ye ilerleyen dönemlerde büyük faydalar sağlamıştır.

Bu yardımlar çoğunlukla ABD'nin imajına olumlu katkı yapsa da bazı tepkilere de sebep olmuştur. ABD'nin bu yardımlar aracılığıyla ülkelerin ekonomik, askeri ve siyasi yapılarına doğrudan veya dolaylı yollarla müdahil olması bu tepkileri temel sebeplerindenir. Bu müdahaleler başta Avrupa halkları olmak üzere birçok ülkede emperyalist bir müdahale biçimi olarak algılanmış ve bu bağlamda gösteriler düzenlenerek ABD'ye tepki gösterilmiştir.

⁴⁰ Melissen, s.3

Kamu diplomasisi kavramı bu dönemde henüz üretilmediği için yapılan bu yardımlar ve ABD'nin müdahaleci tutumu Amerika Propagandasının bir parçası olarak algılanmıştır. ABD dünya halklarıyla propaganda dili ve yönteminin dışında yeni bir iletişim kurarak kalpleri ve zihinleri cezbetmek istese de propagandanın 20. yüzyıl boyunca kazandığı kötü şöhret bunun önünde engel oluşturmaktaydı.

Bu sebeple kamu diplomasisi kavramı 1965 yılında akademik alanda ilk defa kullanıldıktan sonra genel kabul görmesi çok zor olmamıştır. Edmund Gullion yabancı halklarla kültürel ve iletişimsel etkileşimi tanımlamak için kullandığı kamu diplomasisi kavramı Amerikalı diplomat ve akademisyenler tarafından büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Kavram sonraki süreçte ABD dış politikasında sıklıkla kullanılmış ve dış politika analizlerinde yeni bir çalışma alanı olarak sürekli gündemdeki yerini korumuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasından sonra kapitalist sistemin küresel ölçeğe yayılmasıyla birlikte kamu diplomasisinin ulusal imaj çalışmalarının yanı sıra tüketim ilişkilerini yönlendirme bağlamında ulusal markaları dış kamuoyuna tanıtmaya görevini de üstlendiğini görmekteyiz. 21. yüzyıl küreselleşen dünya koşulları altında yeni kamu diplomasisi olarak değerlendirilen bu alan, uluslararası gündem belirleme, algı yönetme ve ulusal marka değerini artırma aracı haline gelmiştir.

21. yüzyıl kamu diplomasisi iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak genellikle dijital mecralara kaymıştır. Devletlerin yapmış olduğu piar (Public Relation) çalışmalarının sanal ortamda gerçekleşmesi kamu diplomasisine yeni araçlar kazandırmıştır. Kazanılan bu yeni araçlardan en dikkat çeken ise hiç şüphesiz sosyal medyadır. Günümüzde iletişim kanallarının çeşitlilik kazanmış olması ve özellikle sosyal medya aracılığıyla kamuoyunun fikirlerini kolaylıkla beyan edebilmeleri bu alana olan ilginin katlanarak artmasına sebep olmaktadır. Sosyal medyanın gündem belirleme ve devletlerin aksiyonlarına yön verme kabiliyetinin önemi dolayısıyla bu mecra bir kamu diplomasisi aracı olarak

değerlendirilebilir. Devlet liderlerinin yanı sıra devletlerin dış ilişkilerini yürüten diplomatların ve diplomatik kurumların sosyal medya kanallarını etkili bir şekilde kullandıklarını gözlemlemek mümkün. Konsoloslukların resmi sosyal medya sayfalarını analiz ettiğimizde görev yaptıkları ülkenin halklarıyla iyi ilişkiler geliştirmek adına bu kanala ne kadar önem verdiklerini kolaylıkla anlayabiliriz. Bu sayfalar aracılığıyla iki ülke arasındaki dostane ilişkilere vurgu yapan ve ortak kültürel değerleri ortaya koyan paylaşımlara sıklıkla yer verilmektedir. Geçmişte ülkelerin yaşamış oldukları zor zamanlarda birbirlerine yapmış oldukları yardımlar ve iki ülke liderlerinin yapmış oldukları ziyaretler sıklıkla kullanılan diğer paylaşımlardır. Örnek verecek olursak Rusya'nın İstanbul konsolosluğunun bu kanalı çok iyi şekilde kullandığını söyleyebiliriz. Konsolosluğun sosyal medya sayfasını incelediğimizde iki ülkenin ortak değerleri üzerinde önemle durduğunu, Türkiye'nin önemli tarihi günlerinde günün anlam ve önemi bakımında paylaşımlar yapıldığını, ülkenin ulusal başarılarının üzerinde önemle durulduğunu ve ülkenin manevi değerlerine olan saygının her fırsatta ortaya konulduğunu gözlemlemek mümkündür.⁴¹ Kamu diplomasisinin araç ve yöntemlerinde meydana gelen bu değişiklikler akademik alanda kamu diplomasisinin eski kamu diplomasisi ve 21. yüzyıl kamu diplomasisi başlıkları altında tartışılmasını da beraberinde getirmiştir.

1.2.2. Kültürel Diplomasi Kavramı

Kültür kavramı insan yaşamına dair birçok alanı içine alınması dolayısıyla bütün disiplinlerin ortak çalışma alanı olarak ele almak mümkün. Kültürle ilgili yapılan tartışmalarda çoğunlukla kültürel alan ve siyasal alan arasındaki ilişki göz ardı edilir. Hatta genellikle kültürel alanın siyasal alandan özerk bir yapıya sahip olduğu vurgulanır. Bu özerk alan toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve üretmekte olduğu değerler bağlamında oluşup geliştiği varsayılır. Kültürel alan toplum tarafından üretilse de üretilen kültürün devamlılığını sağlanması, yerel ya da

⁴¹Rusya İstanbul Konsolosluğu Twitter Hesabı, https://twitter.com/rusya_istanbul Erişim: 24.01.2021

küresel ölçekte yayılması, kurumsal bir çerçeve kazanması ve eğitim yoluyla gelecek kuşaklara aktarımı siyasal alanla ilgilidir. Siyasal otoriteler kültürel alanın toplumu yönetmek için ne kadar önemli bir enstrüman olduğunu bildikleri için bu alanı sürekli denetlemek ve yönetmek isterler. Dolayısıyla diyebiliriz ki kültürden söz etmek farkında olarak veya olmayarak yönetimden de söz etmek mahiyetini taşıyor.⁴² Adorno'nun da belirttiği gibi *"Felsefe ve din, bilim ve sanat, yaşam tarzları ve töreler gibi birbirinden farklı bu kadar çok şeyin ve ayrıca bir çağın nesnel tininin tek bir 'kültür' sözcüğüyle özetlenişi, daha en baştan, tüm bunları yukarıdan bakarak bir araya toplayan, taksim eden, ölçüp biçen, organize eden bir idari bakışı ele veriyor."*⁴³ Bu kadar geniş bir alanın tek bir kavram üzerinden sunulması ve bu kavramın da dar bir tanıma hapsedilmesi iki yönüyle de sorunlu olduğu için kültür kavramının herhangi bir tanımını beyan etmekten ziyade kapsamını ve siyasal alanla olan ilişkisini ortaya koymak en azından kültürel diplomasi kavramını açıklarken bizim için daha faydalı olacaktır.

Toplumsal mühendislik için büyük bir öneme sahip olan kültürel alanın çoğunlukla iç kamuoyunu dizayn etmek için kullanıldığı varsayılır. Oysa iç politika dış politika ayrımı muğlaklaşan ve küreselleşen dünyada dış kamuoyunun yönetilmesinde de kültürel alan büyük bir önem taşımaktadır. Kültürel alan üzerinden dış kamuoyu ile belli bir hedef doğrultusunda gerçekleştirilen ilişki biçimi ise kültürel diplomasi'nin etki alanına girmektedir.

Kültürel diplomasi ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Kültürel diplomasi en yalın haliyle; *"bir devletin kültürünün dış politika hedeflerini veya diplomasisini desteklemek için kullanılması"*⁴⁴ şeklinde ifade edilebilir.⁴⁵ Sanat, müzik, sinema,

⁴² Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi**, çev. Nihat Ülner- Mustafa Tüzel - Elçin Gen, İletişim, İstanbul, 2011, s.121.

⁴³ Adorno, s.121

⁴⁴ Simon Mark, *A greater role for cultural diplomacy*. Clingendael: Netherlands Institute of International Relations, 2009, s.7.

⁴⁵ Özellikle diplomatlar kültürel diplomasiyi bu şekilde tanımlamaktadırlar bkz. Ministry of Foreign Affairs of Japan, 'A New Look at Cultural Diplomacy: A Call to Japan's Cultural Practitioners, speech by Minister of Foreign Affairs Taro Aso at Digital Hollywood University,' news release, April 28, 2006, <https://www.mofa.go.jp/announce/fm/aso/speech0604-2.html> , Erişim:02.07.2021.

spor, folklor, festival gibi kültüre ait pek çok alan bu bağlamda dış politik hedefler için dizayn edilebilirler. Kültürel diplomasi yoluyla amaçlanan dış politika hedefleri genellikle uzun vadeli hedeflerdir. Bir toplumun tüketim alışkanlıklarını değiştirmek, yaşam tarzlarını yönetmek, politik ve ekonomik yapılarına etki etmek, hedef toplumu belli bir ideoloji doğrultusunda yönlendirmek bu uzun vadeli dış politika hedefleri içerisinde gösterilebilir. Kültürel diplomasi her ne kadar çift taraflı bir etkileşim hali olarak algılsa da bu ilişki biçiminde asimetrik bir etkileşim biçimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu asimetrik ilişki biçimine verilebilecek en iyi örnek günümüz dünyasında kapitalist ekonomik model ve yaşam tarzının küresel ölçekte yayılmış olmasıdır. Dünyanın en ücra köşelerinde bile Hollywood filmlerinin izlenmesi, McDonalds'ın tüketilmesi, kapitalist batı dünyasına ait metaların ve yaşam tarzlarının kabul görmesi bu uzun vadeli asimetrik kültürel ilişkiler aracılığıyla inşa edilmiştir. Bir toplumu silah zoruyla sömürmek ve denetim altında tutmak mümkün olabilir. Fakat hedef toplumun tüketim ilişkilerini belirlemek, yaşam tarzlarına etki etmek ancak ve ancak onları ikna veya cezbetmekle mümkün olmaktadır. Bu ikna süreci toplumdan topluma farklılık gösterse de genellikle uzun soluklu bir süreçtir. Bu ikna yollarından bir tanesi olan kültürel diplomasi, devletlerin yumuşak güçlerini en üst düzeye çıkarabilecekleri potansiyel bir araç olarak günümüzde önemli bir ilgiye mazhar olmuştur⁴⁶

Kültürel diplomasi ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok kullanılan tanım Milton S. Cummings tarafından yapılan tanımdır. Cummings kültürel diplomasiyi karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla devletler ve halkları arasında fikir, bilgi, sanat ve kültürün diğer yönlerinin değişimi⁴⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu tanım kısmen doğru olsa da sadece devletler veya halklar arasındaki anlayışı geliştirmeye işaret ediyor olması sebebiyle eksiktir. Bu eksikliğin sebebi Cummings'in yapmış olduğu tanımdan ziyade bu tanımın aktarılış biçiminden kaynaklanmaktadır. Çoğu çalışmada Cummings'in makalesinin bu ilk cümlesi alınıp ve bu cümleden sonra fakat diyerek başlanan ibare göz ardı edilir. Cummings aynı

⁴⁶Clarke, s.1

⁴⁷Milton C. Cummings, "Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey", Center for Arts and Culture, 2003, s.1

zamanda, bir devlet sadece kendi politik hedefleri doğrultusunda hareket eder ve kültürel alan aracılığıyla kendi bakış açısını diğer toplumlara aşlamaya çalışırsa bu etkileşim biçimi karşılıklı anlayış geliştirmekten ziyade tek taraflı bir aktarıma dönüşebileceğini belirtmektedir. Buradan da referansla diyebiliriz ki kültürel diplomasi sadece toplumlar arası karşılıklı anlayışı hedeflemez. Aynı zamanda ulusal çıkar bağlamında⁴⁸ uzun soluklu siyasal, ekonomik veya ideolojik bir hedef için de kullanılabilir. Bu noktadan bakıldığında kültürel diplomasisinin kamu diplomasisinin bir alt kategorisi olarak sınıflandırmak mümkündür. Ancak bu sınıflandırma akademik bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel diplomasiyi kamu diplomasisinden farklı bir alan olarak değerlendiren akademik çalışmalar⁴⁹ olsa da, kültürel diplomasi aracılığıyla bir devletin kültürünün dış politika hedeflerini veya diplomasisini desteklemek için konuşlandırılması ve bu yolla yabancı kamuoyu nezdinde olumlu bir imaj oluşturulmak istenmesi, dış kamuoyuyla bir iletişim şekli olan kamu diplomasisi uygulamasının bir alt kümesi olarak değerlendirilen⁵⁰ çalışmalar da mevcuttur. Hatta bazı çalışmalarda bir adım daha ileri gidilerek kültürel diplomasinin kamu diplomasisinin temel taşı olduğu vurgulanarak, bir ulusun kendisi hakkındaki fikirleri en iyi kültürel faaliyetler aracılığıyla yönetebileceği belirtilmektedir.⁵¹

Kültürel diplomasi ile kamu diplomasisi birçok yönden örtüşmesine rağmen kültürel diplomasiyi kamu diplomasisinin bir alt dalı olarak kullanmak tartışmaya açık bir konudur. İki kavram arasında çok net bir ayrım olmamakla beraber, kamu diplomasisi çoğunlukla tek taraflı bir etkileşim biçimi olmasına karşılık kültürel diplomasi karşılıklı anlayışı geliştirmek adına çift taraflı bir etkileşim biçimi olarak da kullanılabilir. Diğer önemli bir farklılık ise kamu diplomasisi kısa, orta ve uzun

⁴⁸Simon Mark, “A greater role for cultural diplomacy”, Clingendael: Netherlands Institute of International Relations, 2009, s.5

⁴⁹Mark, s.11

⁵⁰Mark, s.1

⁵¹“**Cultural Diplomacy The Linchpin of Public Diplomacy**” Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy U.S. Department of State, 2005, s.4, <https://theatrewithoutborders.com/wp-content/uploads/Cultural%20Diplomacy%20Report.pdf> Erişim:25.12.2020

vadeli hedefler ve ilişkiler için kullanılmasına karşılık⁵² kültürel diplomasi genellikle uzun vadede etki yaratan ve kısa vadede herhangi bir etki yaratması mümkün olmayan bir yapıya sahiptir. Hükümetlerin resmi diplomatlarının kültürel alanı ülkenin politik hedefleri doğrultusunda kanalize etmeleriyle meydana gelen kültürel diplomasinin⁵³ bu yönüyle kamu diplomasisiyle örtüşmesi, iki kavramın sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmasının belki de en temel sebebidir. Fakat herhangi bir diplomat ülkesini temsil ederken büyükelçilere tavsiyelerde bulunup, yabancı önde gelenlerle ilişkiler kurup, anlaşmalar müzakere ederek, sorumlu olduğu personeli çeşitli hedefler doğrultusunda örgütlerken, kültürel diplomatlar ise bu görevlerin yanı sıra ev sahibi ülkenin eğitim sistemi, entelektüelleri, sanatçıları ve diğer kültürel sektörleriyle de ilişki içerisinde. ⁵⁴ Dolayısıyla kültür diplomasisi sadece hedef toplumun geneline hitap etmekle kalmaz, aynı zamanda bu topluma yön veren entelektüeller, sanatçılar, kanaat önderleri ve önemli politik ve diplomatik figürlerle de bireysel bazda bağ kurmayı hedefler. Toplumun önemli bir kısmı tarafından takip edilen bu figürler aracılığıyla hedef kamuoyunu üzerinde uzun vadede etki yaratmayı amaçlar. Buradan da referansla diyebiliriz ki kamu diplomasisi geniş bir hedef kitleye hitap etmesine karşılık, kültürel diplomasi geniş hedef kitlelerin yanı sıra bireysel bazda da ilişkiler kurabilir. Yani kültürel diplomasi hükümet yetkililerini önemli hedef kitlelerinden biri olarak gündeminde tutmaya devam etmektedir.⁵⁵ Ancak şunu da belirtmeliyiz ki bu iki alanın kullandığı araçlar ve amaçları çoğunlukla benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler dolayısıyla kültürel diplomasi çoğunlukla kamu diplomasisinin bir alt başlığı olarak sınıflandırılır.

Kültürel diplomasi ile ilgili yapılan çalışmalarda sıklıkla tekrarlanan tartışmalardan bir diğeri ise kültürel diplomasinin kapsadığı çerçeveye ilgilidir. Bu noktada kültürel diplomasinin ile uluslararası kültürel ilişkiler arasındaki farklılıkları

⁵²Joseph S. Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 616 (1). (94-109), s.101-102

⁵³ Richard T. Arndt, The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century, Washington, D.C.: Potomac Books, 2005, s.xviii.

⁵⁴ Arndt, s. xix

⁵⁵Mark, s.14

ortaya koymak kültürel diplomasının kapsamını belirlemek için büyük bir öneme sahiptir. Toplumlar arası kültürel etkileşimler devlet organizasyonunun ortaya çıkışından çok daha eski bir maziye sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Kültürel diplomasiyi “kültürün” siyasallaşması olarak ele alacak olursak toplumlar arasında meydana gelen kültürel etkileşimlerin tamamını kültürel diplomasi olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Gerek kitle iletişim araçlarının geliştiği günümüz dünyasında gerekse de devlet sınırlarının muğlak ve geçirgen olduğu erken dönemlerde sivil toplumların herhangi bir organizasyona gerek duymadan kültürel etkileşimde bulunabilmeleri kültürel ilişkilerin siyasal olmanın dışında bir mahiyete mazhar olduğunu gözler önüne sermektedir. Yani toplumlararası bütün kültürel ilişkiler kültürel diplomasi olarak değerlendirilemez. Kültürel diplomasiden bahsedebilmek için öncelikle kültürel alanın siyasal bir aygıt tarafından belli hedefler doğrultusunda kanalize edilmiş olması gerekmektedir. Hükümetlerden bağımsız; vakıflar, sivil toplum kuruluşları veya bireysel organizasyonlar aracılığıyla gerçekleştirilen kültürel faaliyetler dış politika aracı olarak kullanılmadıkları takdirde kültürel diplomasi olarak değerlendirilemez. Fakat burada önemli bir noktaya dikkat çekmekte fayda vardır. Kültürel bir faaliyet herhangi bir siyasa doğrultusunda dizayn edilmemiş olsa bile menşei ülkenin kültür diplomasisine, kamu diplomasisine ve yumuşak gücüne katkı sağlayabilir. Kültür aracılığıyla inşa edilen ilişkilerin uzun vadede sonuç vermesi ve hangi kültürel ilişkilerin siyaseten kullanıldığını belirleme konusunda karşılaşılabilen zorluklar dolayısıyla kültürel diplomasi ve kültürel ilişkiler arasında net bir ayırım yapmayı zorlaştırmaktadır. İki kavram için yapılabilecek en net ayırım; kültürel diplomasi resmi ve bürokratik yollarla inşa edilmesine karşılık, kültürel faaliyetler resmi kanalların dışında yoğunlukla sivil kanalların kullanılmasıyla meydana gelmektedir.⁵⁶

Kültürel diplomasının sıklıkla propaganda ile ilişkilendirilmesi, üzerinde durulması gereken diğer bir konudur. Hem kültürel diplomasının hem de propagandanın nihai olarak menşei ülkenin çeşitli politik, ekonomik veya ideolojik

⁵⁶ John Matthew Mitchell, **International cultural relations**, Routledge, 2015, s.2, Aktaran: Mark, s.18

çıkarlarına hizmet ediyor olması iki kavramın ilişkilendirilmesinin en temel sebebidir. Fakat kamu diplomasisi gibi kültürel diplomasi de propagandan farklı bir misyon ve işleve sahiptir. Propaganda ile kültürel diplomasi arasındaki en belirgin farklılık hedef toplumla kurulan ilişki biçimi ve aktarılmak istenen mesajın içeriğiyle ilgilidir. Propaganda tek yönlü bir ilişki biçimine sahip olmasına karşılık kültürel diplomasinin hedef toplumla çoğu zaman karşılıklı bir etkileşim ve iletişim biçimini tercih ettiği gözlemlenmektedir. Kültürel diplomasi hedef toplumun sahip olduğu değerler ve bu değerler bağlamında inşa edilecek bir mesaj tercih edilmektedir. Yani gönderilen mesajın içeriği çoğunlukla hedef toplumu cezbedecek şekilde dizayn edilerek, hedef toplumun değerleri, sembolleri ve hayat pratikleri ile örtüşmektedir. Diğer tarafta propaganda ise mesajın içeriğini hedef toplumu manipüle edecek şekilde oluşturmaktadır. Yani aktarılan bilginin doğruluğu veya hedef toplumun değerleriyle olan ilişkisi çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu iki kavramın kısa ve uzun vadede farklı sonuçlar ortaya koymaları ayrışıkları diğer bir noktadır. Propaganda ile inşa edilen ilişkiler çoğunlukla kısa sürelidir. Hedef toplumun manipüle edildiğini anlayıp, propagandaya refleks göstermesi çoğunlukla uzun sürmemektedir. Diğer tarafta kültürel diplomasi kısa vadede net bir etki yaratmasa da, uzun vadede daha kalıcı ve sürdürülebilir ilişkilerin kurulmasında daha etkilidir.

Kültürel diplomasi günümüz uluslararası ilişkilerinde her geçen gün önemini artırmaktadır. İletişim asrı olarak değerlendirilen 21. yüzyılda kültürel diplomasi devletlerin diğer devlet ve toplumlarla iletişim kurmalarını sağlayacak önemli bir enstrüman görevi görmektedir. Algının gerçeklikle eşdeğer tutulduğu günümüz dünyasında toplumların algısını en az tepkiye yol açacak şekilde yönlendirmenin en iyi yollarının başında kültürel faaliyetler aracılığıyla uzun vadede inşa edilen ilişkiler gelmektedir. Dolayısıyla devletler nezdinde algıların yönetilmesi ve ülke imajının geliştirilmesi için kültürel alan önem kazanmaktadır. İşbirliklerinin geliştirilmesi, uzun vadede dostane ilişkilerin sürdürülmesi, hedef toplumun bürokratik elitlerinin yanı sıra sanatçılarıyla, entelektüelleriyle, öğrencileriyle ve günümüz siyasetinin temel öznesi olan kamuoyuyla ilişkiler kurulması noktasında büyük bir öneme haiz olan kültürel diplomasinin ülke imajına sağladığı katkı dolayısıyla akademik alanda da birçok çalışmaya konu olmaya devam etmektedir. Üniversitelerde yapılan

Çalışmaların yanı sıra sivil toplum örgütleri ve devlete bağlı kültür kurumları da raporlar ve konferanslarla bu alana olan ilgilerini ortaya koymaktadırlar.

1.2.3. Propaganda

Propaganda kavramının literatürde çeşitli şekillerde tanımlandığını görmekteyiz. Kavramın kökenine baktığımızda Latince bir bitkiden kopartılan parça ile başka bitkilerin yetişmesi ve mevcut bitkinin çoğaltılması anlamında kullanılan propagare fiilinden tredığini görmekteyiz.⁵⁷ Sözlük anlamına baktığımız zaman ise kavramın üretmek, yaymak, genişletmek, uzatmak, arttırmak gibi birçok yan anlamı bulunmaktadır. Kavramın kökeninin içerdiği bu anlam dolayısıyla propaganda dini bir inanişı, ideolojik bir fikri veya günümüz tüketim ve iletişim ilişkilerinin bir aracı olan reklamcılık ve algı yönetimi bağlamında bir şeyi üretmek, yaymak, duyurmak ve ya çoğaltmak anlamlarında kullanıldığını söyleyebiliriz. Günümüzde propaganda hangi işlevle kullanılırsa kullanılsın bireylerin algılarında olumsuz bir çağrışım uyandırmaktadır.

Propaganda kavramı günümüzde zihinlerde olumsuz bir çağrışım uyandırsa da kavramsal olarak ilk kullanımı bu derece negatif bir yapıya sahip değildir. Sözcüğün bir düşünceyi yaymak anlamında ilk kullanımı 1622 yılında Vatikan tarafından kurulan *Congregation de Propaganda Fide* (Katolik İman Yayma Cemaati) adlı misyoner örgüte verilen isme dayanmaktadır.⁵⁸ Protestan reformunun aykırı düşünsel etkilerini yok etmek için kurulan bu örgütün ismi inanç, değer ve uygulamaların sistematik bir şekilde yaygınlaştırılması anlamında Papa XV. Gregorius tarafından verilmiştir.⁵⁹ 17. yüzyılda kurulan bu örgütün ismi daha sonraki süreçte propaganda olarak kısaltılmıştır. Protestan reformlarına karşı olması dolayısıyla propaganda terimi ilk çıkışında Katolik dünyasında olumlu, Protestanlar

⁵⁷ Christian Mull and Matthew Wallin, "Propaganda: A Tool of Strategic Influence", American Security Project, 2013, s.2.

⁵⁸ Jay Black, "Semantics and Ethics of Propaganda", Journal of Mass Media Ethics, 16:2-3, 2001, 121-137, s.121

⁵⁹ Toby Clark, **Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü ağında Politik İmge**, Ayrıntı, İstanbul, 2017, s.11

arasında ise nispeten olumsuz bir anlam taşıdığı⁶⁰ söylenebilir. Fransız Devrimi sırasında ise “Propaganda Kulübü” adlı bir Jakoben derneği kurulmuş ve propaganda aydınlanma ve devrim savunusunun bir aracı olarak kullanılmıştır.⁶¹ Dolayısıyla Fransız Devrimi sırasında terim dinsel olmaktan ziyade politik bir anlam kazanmıştır.⁶² 19. yüzyıla geldiğimizde kavramın Avrupa dillerinde politik fikirler, dinsel inançlar ve ticari reklamcılığın geniş coğrafyalara yayılması anlamında tarafsız ve nötr bir karakterde kullanıldığını görmekteyiz.⁶³

Birinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası dönem propaganda kavramının günümüzde kullanıldığı olumsuz anlama kavuşmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Savaşın yaratmış olduğu yıkım ve sebep olduğu yüksek can kayıpları politikacıları savaşa yeni insan kaynağı bulma noktasında farklı arayışlara itmiştir. Bu bağlamda savaş süresince kamuoyunu savaşa ikna etmek adına politikacılar gazete, afiş ve sinema filmleri aracılığıyla halkı devlet propagandasının hedefi haline getirmişlerdir.⁶⁴ Kitle iletişim araçlarının bu dönemde giderek gelişmesi ve algı yönetiminin öneminin daha iyi anlaşılması savaş sonrası dönemde de propagandanın hem iç kamuoyunda hem de uluslararası alanda günümüz anlamında kullanılmasına zemin hazırlamıştır. SSCB’de Stalin diktasının ve Hitler Nazi Almanya’sının propagandayı günümüz olumsuz anlamına erişmesinde büyük katkıları olduğu söylenebilir. Gerek iki savaş arası dönemde gerekse de savaş döneminde Nazi Almanya’sı başında Joseph Goebbels’in olduğu bir Propaganda Bakanlığı (Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı) kurarak yaptığı icraatlar ile adeta kavramın şeytanlaştırılmasına yol açmıştır.

İki kutuplu soğuk savaş döneminde gerek batı bloğunun hamisi ABD ve gerekse de doğu bloğunun temsilcisi olarak SSCB’nin çekişmesi ve buna bağlı olarak

⁶⁰Tanıl Bora, “Propaganda” <https://birikimdergisi.com/haftalik/9970/propaganda>, Erişim: 19.01.2021

⁶¹Tanıl Bora, “Propaganda” <https://birikimdergisi.com/haftalik/9970/propaganda>, Erişim: 19.01.2021

⁶²Mull, s.1

⁶³Clark, s.12

⁶⁴Clark, s.12

propagandayı günümüz olumsuz anlamında dış politikanın bir aracı olarak kullanmaları kavrama dair algıların şekillenmesine katkı sağlamıştır. Stalin diktatörlüğü altındaki SSCB'nin komünist ideolojiyi aktarmak adına birçok kültür, sanat, eğitim ve iletişim kanalını kullanması ve buna karşılık ABD'nin de komünizmi şeytanlaştırarak SSCB yabancı kamuoyuyla kurduğu bütün ilişkileri komünist propaganda olarak nitelendirmesi kavramın kötü anlamda ününe ün katmıştır.

Soğuk Savaş döneminde halkla ilişkiler alanında geliştirilen bütün aksiyonların propaganda olarak nitelendirilmesi ve dolayısıyla olumsuz bir imaj oluşturmaları ABD'yi alternatif bir kavram aramaya itmiştir. Propaganda kavramının çoğunlukla SSCB ile özdeşleştirilmesi ve ilk anlamından uzaklaşarak toplumları manipüle etmenin bir aracı olarak görülmesi ABD'nin yabancı kamuoyuyla ilişkilerini yürüten birimi olan Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı'nın da işini zorlaştırmıştır. Bu sebeple 1965 yılında Edmund Gullion kamu diplomasisi kavramını ilk kez kullanıldığında kavram hem Amerikalı politikacılar hem de akademisyenler tarafından sempatiyle kabul edilerek tedavüle konulmuştur.⁶⁵ Bu noktada şunu belirtmeliyiz ki Gullion kamu diplomasisi kavramını kullanırken bu kavramı propaganda kavramına bir alternatif olsun diye özellikle tasarlayıp kullanmamıştır. Devletlerarası ilişkilerde resmi kanallar aracılığıyla gerçekleştirilen bir dizi kültürel ve halkla iletişim biçimini teorize etmek için kullanılan kavramın propagandaya oranla daha sempatik olması dolayısıyla literatüre kolaylıkla yerleştiğini söyleyebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak Soğuk Savaş Dönemi boyunca devam eden propagandanın kötü şöhretinden kurtulmak adına kamu diplomasisi devletlerarası iletişimsel ve kültürel ilişkilerin yeni yumuşak yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu diplomasisinin bu bağlamda kullanılması çoğunlukla propaganda ile karıştırılmasına sebep olmuştur. İki kavram sıklıkla karıştırılırsa da birçok

⁶⁵ Nicholas J.Cull, Public Diplomacy Before Gullion: The Evolution of a Phrase, <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase> Erişim: 21.01.2021

noktada ayrıştıklarını söylemek mümkün. Hedef kitleyle kurmuş olduğu ilişki biçimi, iletmeye çalıştığı mesajın içeriği, kullanılan yol ve yöntemler en temel ayrışma noktalarıdır. Bu ayrışma noktalarına değinen Cull tablo 4’te iki kavramı şu şekilde karşılaştırmaktadır:⁶⁶

Tablo 4. Propaganda ve Kamu Diplomasisi

Propaganda	Kamu Diplomasisi
Gerçeğin Seçilmesi	Gerçeğe Dayalı
Nadiren İki Yönlü	Sıklıkla İki Yönlü
Amaç/Hedef İçin Dinler	Öğrenmek/Bilmek İçin Dinler
Yalnızca Hedefi Etkilemeyi Amaçlar	Her İki Tarafa Etkilenebilir
Sıkı Gündem	Esnek Gündem
Başkalarının Yanlış olduğunu varsayar	Başkalarına Saygılı olma Eğilimindedir
Kapalı(Dışa)	Açık(Dışa)

Kaynak:Nicholas J.Cull, Powerpoint Presentation, “Foreign Service Institute Public Diplomacy 2013”, Aktaran: Mull, s.3.

Tablodan da anlaşılacağı gibi kamu diplomasisi bir iletişim biçimi olmasına karşılık propaganda bir aktarım aracı olarak değerlendirilebilir. Aktarılmak istenen mesajın içeriğinin doğruluğundan ziyade hedeflenen amaca ulaşmak için yarattığı etki önem taşımaktadır. Karşı tarafı manipüle veya ikna etmek için dizayn

⁶⁶ Nicholas J.Cull, Powerpoint Presentation, “Foreign Service Institute Public Diplomacy 2013.” , Aktaran: Mull, s.3

edildiğinden dolayı propaganda sadece tek yönlü bir iletişim biçimini tercih etmektedir.

Yukarıda analiz ettiğimiz şekliyle de anlaşılacağı gibi kamu diplomasisi, kültürel diplomasi ve propaganda kavramları anlamsal olarak benzer çağrışımlar yapsalar da aralarında hem taşıdıkları mesaj, hem hedef kitleleri hem de mesajı iletme biçiminde, kimi zaman keskin kimi zaman ise muğlak farklılıklar mevcuttur. Bu sebeple söz konusu kavramların akademik çalışmalarda kullanımı durumunda, oldukça dikkatli olmakta fayda vardır. Türkiye SSCB arasındaki kültürel faaliyetlerin ikili ilişkiler üzerindeki etkisini konu edindiğimiz bu çalışmada yukarıdaki kavramlardan faydalanılacaktır. İki ülke arasındaki söz konusu kültürel faaliyetlerin hangi dönemde hangi kavramla açıklamanın daha doğru olacağı çalışmanın sonuç bölümünde detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE SSCB İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN TEMEL ETKENLER

Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerinin karakterini belirleyen hem ulusal hem de uluslararası birçok etken bulunmaktadır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu savaş koşulları ve Sovyetlerin Ekim Devrimi'nden sonra yaşadığı iç savaş iki ülkenin uluslararası güç dengeleri bağlamında stratejik ortaklık kurmasının önünü açan temel etken olmuştur. Ancak iki ülke arasındaki stratejik temelli ilişkiler savaş dönemiyle sınırlı kalmayarak savaş sonrası dönem olan 1923-1935 arası periyotta da devam etmiştir. Söz konusu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin karakterini belirleyen temel etkenleri ortaya koyacağımız çalışmanın bu bölümünde hem Türkiye'nin hem de SSCB'nin geliştirilen iyi ilişkilere yükledikleri stratejik anlam ortaya konulacaktır.

Bunun için öncelikle Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortamın ikili ilişkiler üzerindeki etkileri tartışılacak, daha sonra ise SSCB'nin içerisinde bulunduğu koşullar ve benimsediği dış politika doğrultusunda – Doğu Politikası- Türkiye ile geliştirdiği pragmatik ilişki biçimi değerlendirilecektir. Bu bölümdeki diğer alt başlıkta ise iki ülke resmi ilişkilerinin kurumsallaşması ve karşılıklı gerçekleştirilen resmi ziyaretler detaylı bir şekilde incelenecektir.

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ortam ve İkili İlişkilere Etkisi

Birinci Dünya Savaşı 11 Kasım 1918 tarihinde resmi olarak son bulduğunda gerisinde devasa bir yıkım bırakmıştır. Dört yıl boyunca süren savaş, taraf olan bütün devletleri ekonomik, politik, sosyolojik ve psikolojik birçok yönde derinden etkilemişti. Bütün sorunların çözümü olarak görülen savaş çözümünden ziyade gerisinde sayısız sorun bırakmıştı. Bu sorunların çözülmesi için uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Çünkü savaş güç dengelerini ciddi bir şekilde sekteye uğratmıştı. Uluslararası sistem ve güç dengelerinin yeniden tesis edildiği bu

dönem hem Türkiye'nin ulusal mücadelesi için hem de Türkiye SSCB ilişkilerinin geliştirilmesi için oldukça önem arz etmektedir.

Sovyetlerde iç savaşın Türkiye'de ise milli mücadelenin devam ettiği 1923 yılına kadar iki ülke ilişkilerinin temel omurgasını oluşturan tutum “anti-emperyalist” söylem olmuştur. Sovyetler açısından devrimi ayakta tutma süreci olarak değerlendirdiğimiz bu dönem, Türkiye açısından ise çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son varisi olarak ulusal bağımsızlığını kazanma dönemi olmuştur. Bu dönemde hem Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu'ya hem de Ankara'ya karşı savaşan Yunanistan'a verdiği destek dolayısıyla iki tarafında ötekisi “emperyalist İngiltere” olmuştur. Sovyetler İngiliz emperyalizmine güç kaybettirmek ve kapitalist devletler tarafından doğduğu topraklarda boğulmak istenen devrimi ayakta tutmak adına Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaktan geri durmamıştır. Türkiye ise içerisinde bulunduğu zor savaş şartları dolayısıyla doğu cephesinin güvenliğini sağlamak, silah ve ekonomik destek almak için Sovyetlerle ilişkilerini oldukça sıcak tutmuştur.⁶⁷

Türkiye açısından bakıldığında savaştan sonra imzalanan Sevr Antlaşması'yla birlikte toprak kayıpları, askeri güç sınırlaması ve çeşitli stratejik noktaların işgalinin yanı sıra Anadolu topraklarının itilaf devletleri arasında çeşitli etki alanlarına bölünmesi Osmanlı İmparatorluğunu adeta dar bir alana hapsedmişti. Yıllardır “*Doğu Sorunu*”⁶⁸ bağlamında sık sık düvel-i muazzama arasında tartışma konusu olan Osmanlı toprakları nihayetinde paylaşılmıştı. Ancak bu paylaşım ne Anadolu'nun Müslüman tebaasının ne de Osmanlı asker ve bürokrat elitinin kabul edebileceği bir etki yaratmaktaydı. İşgale karşı Anadolu'da geliştirilen yerel tepki ve örgütlenmeler Mustafa Kemal'in Samsun üzerinden Anadolu'ya geçerek bu örgütleri birleştirmesiyle beraber ulusal bağımsızlık için yeni bir çatışma alanının oluşmasına sebep olmuştur. Ankara'dan örgütlenen bu hareketin başarı kazanması için hem yerel hem de uluslararası alanda desteğe ihtiyacı vardı. Yapılan miting, toplantı ve

⁶⁷Edward Hallet Carr, **Bolşevik Devrimi (1917-1923)**, Çev. Tuncay Birkan, C 3, Metis Yayınları, İstanbul, 2004. s.284.

⁶⁸Ayrıntılı bilgi için bkz: Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

kongrelerle yerel bazda halk desteği kazanılsa da dışarıdan politik, ekonomik ve askeri destek seçenekleri oldukça sınırlıydı. Anti-emperyalist mücadele olarak kendini konumlandıran bu hareket için yardım istenecek tek kapı emperyalizme savaş açmış Sovyetlerden başkası olamazdı.

Sovyetler açısından bakıldığında ise Ekim 1917 tarihinde devrimle savaştan çekilmelerine rağmen iç savaş bu dönemde hala devam etmekteydi. Karşısında savaşıyanlar ise sadece Çar'ın ordusu değildi. Komünist devrimi müesses nizam için büyük bir tehdit olarak gören kapitalist devletler, bir taraftan Beyaz Ordu'ya silah ve asker desteği sağlıyor diğer tarafta ise Sovyetlere karşı çevreleme politikası benimsiyorlardı. Bu koşullarda Bolşevikler emperyalist devletlere karşı ulusal mücadele veren milletleri destekleme kararı almıştır. Bu bağlamda güney komşusu olan Türkiye'yi destekleme kararı alan Sovyetler hem çevreleme politikasını kırmak hem de emperyalist devletlere güç kaybettirmek amacını taşımaktaydı.

Savaş döneminde iki ülke arasında gerçekleştirilen işbirliği savaş sonrası dönemde de uluslararası konjonktür sebebiyle devam ettirilmiştir. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nda boğazlar meselesi konusunda iki ülke arasında ciddi bir anlaşmazlık yaşanmış olsa da bu durum ilişkilerin kesilmesine sebep olmamıştır. Savaş döneminden sonra Sovyetlerin batı kapitalist devletler tarafından tecrit edilmesi⁶⁹ ve Lozan'dan arta kalan sorunların Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması⁷⁰ iki ülkenin üçüncü devletlere mesaj vermek adına daha da yakınlaşmasına sebep olmuştur. Nihayetinde bu yakınlaşma 1925'te iki ülke arasında Paris'te *Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması*'nın imzalanmasını da beraberinde getirmiştir.⁷¹

⁶⁹Özellikle Avrupalı devletler arasında Ekim 1925'te Locarno Antlaşması'nın imzalanması SSCB'yi tedirgin ederek müttefik arayışına girmesine sebep olmuştur.

⁷⁰Musul Sorunu'nun Milletler Cemiyeti tarafından Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması Ankara'yı Moskova'da daha da yakınlaştırmıştır.

⁷¹Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, İstanbul: BDS Yayınları , 1992, s.16

1920'lerin ikinci yarısında ikili ilişkileri ciddi şekilde etkileyecek bir uluslararası unsurun bulunmaması ve iki tarafında dış politikada ılımlı adımlar atması mevcut ilişkilerin daha da geliştirilmesine imkan tanımıştır. 1929 yılında dünya çapında yaşanan *Büyük Buhran* ise dünya ekonomisini altüst ederek ikili ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Bu dönemde kapitalist ekonomiler derin bir krizin içerisine sürüklenmelerine karşılık devlet denetimindeki planlı Sovyet ekonomisinin nispeten krizden daha az etkilenmesi iki ülke arasında ekonomik alanda işbirliğinin artmasına sebep olmuştur. Türkiye ekonomisinin henüz konsolide olmadığı bir dönemde yaşanan bu kriz Türkiye'de yetkilileri yeni bir ekonomik program arayışına itmiştir. Kuzey komşusunun bu dönemde ekonomik alanda gerçekleştirdiği ilerleme, yetkililerin dikkatini çekmiş ve Sovyetlerle ekonomik sahada ilişkiler bir adım daha ilerletilmiştir. Sovyetlere uzmanlar gönderilerek ekonomi sistemi incelenmiş ve Sovyetlerden teknik ve maddi destek talep edilmiştir. 1930'ların ilk yarısında Sovyetlerin Türkiye ekonomisine sağladığı maddi ve teknik destek ikili ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişimine katkı sağlayarak birçok alanda işbirliği yapılmasına vesile olmuştur. Bu sebeple diyebiliriz ki 1930'ların hemen başında uluslararası ekonomide yaşanan kriz ikili ilişkilerin gelişmesine ve iki devlet arasında işbirliğinin artmasına katkı sağlamıştır.

1920'ler ve 1930'ların ilk yarısında Türkiye ve SSCB arasında geliştirilen iyi ilişkiler nasıl uluslararası konjonktür bağlamında geliştirildi ise bu işbirliğinin nihayete ermesi de uluslararası koşullar sebebiyle olmuştur. Nisan 1935 tarihinde Almanya'nın zorunlu askerlik yasasını kabul etmesi beklenen İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmasına sebep olmuş ve bütün devletler yaklaşımakta olan savaş için hazırlık içerisine girmişlerdir. Türkiye'de bu savaş hazırlığı bağlamında Milletler Cemiyeti'ne başvuruda bulunarak, ulusal güvenlik açığı olarak algıladığı boğazların statüsünün yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir. Milletler Cemiyeti Türkiye'nin bu talebini uluslararası şartların değişmesi sebebiyle kabul ederek, 22 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin boğazları silahlandırmasına izin vererek boğazlardan geçiş şartlarını yeniden düzenlemiştir. Yapılan silahlandırma ve geçiş rejimi konusunda Sovyetlerin taleplerinin Türkiye tarafından karşılanmaması ikili ilişkileri temelden sarsmıştır.

Birinci Dünya Savaşı döneminden sonra iki ülke arasında kademeli olarak geliştirilen ve 1930'ların ilk yarısında doruk noktasına çıkarılan ilişkiler Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla birlikte önemli bir yol ayrımına gelmiş ve takip eden süreçte net bir mutabakata varılamaması sebebiyle kopma noktasına gelmiştir. 1920'lerin başında uluslararası ortam ve dönemin koşulları sebebiyle iki ülke arasında pragmatik temeller üzerinde inşa edilen ilişkiler, benzer şekilde 1936 yılından itibaren çıkar çatışması sebebiyle kopmuştur.

2.2. Ekim Devrimi Öncesi ve Sonrası Rusya'da Politik Atmosfer

Tarihler 1917'yi gösterdiğinde Rusya coğrafyasında Çarlık rejimine karşı beslenen toplumsal nefret hat safhaya varmış durumdaydı. Büyük çoğunluğu yoksul köylülerden oluşan Rusya halkları uzun bir süredir savaş ve vergilerin ağır yükleri altında ezilmekteydiler. 1904-1905 Rus-Japon savaşının ağır yükü yüzyılın hemen başında ciddi ekonomik ve politik sorunları beraberinde getirmişti. Gerek bu savaş döneminde gerekse de savaş sonrası dönemde meydana gelen toplumsal ayaklanmalar ve devrimsel hareket sonucu 1917 devriminin bir provasası olarak değerlendirilen 1905 Rus "liberal burjuva" devrimi olarak adlandırılan devrimsel sürecin gerçekleşmesini beraberinde getirmişti. 1905 devriminden sonra Çarlık rejimi monarşiden meşruti monarşiye geçmiş, Çarlık Duması kurulmuş ve 1906 Anayasası oluşturulmuştu. Gecikmiş liberal burjuva devrimi olarak nitelendirebileceğimiz bu devrim çağdaşı olan 1906 İran Meşrutiyet Devrimi, 1908 Osmanlı II. Meşrutiyet Devrimi, 1910 Meksika Devrimi ve 1911 Çin Devrimi ile önemli benzerlikler sergilemekteydi. Dünyanın farklı coğrafyalarında belli bir zaman diliminde meydana gelen bu devrimler benzer talep ve sorunlara verilen toplumsal hareketler sonucu meydana gelmişti. Fakat bu devrimler aracılığıyla oluşturulmak istenen anayasal düzen kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kanlı Pazar olarak adlandırılan ve binlerce kişinin Çarlık askerlerinin rastgele açtığı ateş sonucu hayatın yitirmesiyle başlayan 1905 Rus devrimi de çağdaşı liberal burjuva devrimleri gibi kısa sürede bazı anayasal haklar kazansa da Çarlık rejimi tarafından bastırılmıştı. Devrim

bastırılrsa da bu süreçte ana unsurları asker, köylü ve işçiler olan Sovyetlerin kurulması ve devrim pratiğinin sağlamış olduğu deneyim 1917 Ekim Devrimi için büyük bir alt yapı oluşturmaktaydı.⁷² 1905 devriminden sonra Çarlık rejiminin baskı politikaları sistematik bir şekilde devam etmiş ve on binlerce kişi ölüm, hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmıştı. Rusya toplumlarının yaşamış olduğu bu siyasi ve ekonomik şiddet yetmiyormuş gibi Çarlık Rusya'sı 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na taraf olmuştu. Silah ve sömürge yarışı içerisinde olan emperyalist ve sanayileşmiş Avrupa devletlerine oranla Çarlık Rusya'sı devasa bir yoksullar ülkesiydi adeta. Dolayısıyla Rusya toplumunun bu devasa savaşı kaldıracak ekonomik gücü ve toplumsal direnci yok denecek kadar azdı.

Noelde evdeyiz sloganıyla başlayan Birinci Dünya Savaşı iki cephe arasına sıkışıp kalmıştı. Ateş gücü yüksek silahların savaş alanında yarattığı yıkım iki siper arasındaki insansız bölgeyi adeta bir ölüm çukuruna dönüştürmüştü. Savaş tahmin edildiği gibi altı ayda bitmemiş ve Çarlık Rusya'sı tarihler 1917 yılını gösterdiğinde tarih sahnesinden çekilmek için son günlerini saymaktaydı. Şubat ayında ayaklanmalar, grevler ve gösteriler yerini sokak çatışmalarına bırakınca Çar Nikola Petrograd'ı terk etmek zorunda kaldı. Sokakta gösteri yapanlar sadece sıradan halk değildi. Göstericilere askerler, demiryolu işçileri ve fabrikalarda zor şartlar altında çalışan işçilerin yanı sıra cephenin gerisinde savaşın yükünü maddi ve manevi olarak çeken kadınlar da destek vermekteydi.⁷³ Nihayetinde başkentin düşmesiyle birlikte Şubat devrimi olarak bilinen devrim gerçekleştirilmiş ve geçici hükümetin kurulması için seçimlere gidilmişti. Yapılan seçimlerde adaletsiz bir oy hakkına başvurulmuş ve sonuç olarak Çar, aristokrasi ve burjuva temsilcilerinin ağırlıkta olduğu geçici hükümet kurulmuştu. Kurulan geçici hükümet ekonomik sorunlara bir çözüm getiremediği gibi emperyalist savaşın tarafı olarak kalıp halk üzerindeki baskıları neredeyse olduğu gibi devam ettiriyordu. Geçici hükümetin başarısızlığı ve Kornilov'un askeri darbe girişimi dönemin en radikal siyasal grubu olan

⁷²Moshe Lewin, **Sovyet Yüzyılı**, çev. Renan Akman, İletişim Yayınları, 2009, s.346-347.

⁷³Akdes Nimet Kurat, **Rusya tarihi: başlangıçtan 1917'ye kadar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s.433

Bolşeviklerin halkın gözünde sempati kazanmasını ve geniş bir manevra alanı yakalamasının önünü açtı.

Bolşevikler, II. Enternasyonalin savaş karşıtı tavrını sürdüren neredeyse tek partisi konumundaydı. Rusya'nın savaş dönemi boyunca ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak yaşadığı sıkıntılar savaş karşıtlığını etkili bir şekilde dile getiren Bolşevik kadrolar için önemli bir kozdu. Bu toplumsal mağduriyeti devrim sürecinin bir parçası haline getirmek isteyen Bolşevikler Lenin önderliğinde iyi bir propaganda düzenleyerek toplumsal grupları devrim için örgütlemeye çalışmaktaydılar. Geçici hükümet Lenin'in yapmış olduğu konuşmalardan ve halkı örgütlemesinden rahatsızlık duyduğu için Lenin'i vatana ihanet ve Alman ajanlığı ile suçladılar. Lenin bu şartlar altında Finlandiya'ya kaçmak zorunda kaldı. Fakat yazdığı mektuplar ve broşürler aracılığıyla Bolşevik kadrolarını buradan da idare ediyordu. Hem Bolşeviklerin yapmış olduğu propaganda hem de geçici hükümetin başarısızlıkları her geçen gün Bolşeviklerin yegane kurtarıcı olarak görünmesini sağlamaktaydı⁷⁴. Lenin gönderdiği mektuplarında yönetimin biran önce Sovyetlere geçmesi için silahlı mücadeleye başvurulması gerektiğini vurguluyordu. Lenin'in bu radikal tavrı parti içerisinde eleştirilse de 10 Ekim'de Lenin liderliğinde toplanan Merkez Komitesi 2 karşı 10 oyla silahlı mücadele kararı almışlardı. Bu karardan haberdar olan geçici hükümet başkanı Kerenski buna engel olmaya çalışsa da zayıflayan iktidarını daha fazla sürdüremedi. 24 Ekim'de harekete geçen Kızıl Muhafız birlikleri hapsedilen Bolşevik üyelerinin serbest bırakılmasını sağladıktan sonra stratejik noktaları ele geçirerek 25 Ekim günü Kışlık Saray'a yöneldiler. Karadan ve denizden yapılan taarruzlar sonucu sarayı koruyan birlikler kısa süre içerisinde dağıtılarak Jülyen takvime göre 25 Ekim, miladi takvime göre ise 7 Kasım günü devrim resmen başarıyla sonuçlandı.

Bu noktada Ekim Devrimi'nin başarıyla sonuçlanmasına sağlayan bir kaç konjonktürel ve yapısal sebebi ortaya koymakta fayda vardır. Her şeyden önce 20. yüzyıl başı itibariyle ağır savaş ve vergiler yoksul Rus köylü ve işçi sınıfını ağır

⁷⁴David Priestland, **Kızıl bayrak bir komünizm tarihi**, Çev. Ali Çakıroğlu, Egemen Yılıgür, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.110

yükler altına koyarak toplumsal bir patlamanın eşğine getirmiştir. İkincisi, Çarlık proletaryası yani işçi sınıfı kapitalistleşmiş ülkelere ve Rusya'daki nüfusa oranla az olsa da işçilerin belli merkezlerde toplanması ve sayıları binleri bulan büyük işletmelerde çalışmaları⁷⁵ bu sınıfın örgütlü bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Üçüncüsü, 20. yüzyılın başına gelindiğinde Çarlık Rusya aydınları batıdaki siyasal düşünceleri birçok yönüyle kavrayarak topluma aktarmayı amaç edinmişlerdir. Bu siyasal düşüncelerin içeriği hem liberal burjuva demokrasisinin hem de sosyalizmin değer yargılarını taşımaktaydı. Dördüncüsü, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (Bolşevikler) II. Enternasyonalin anti-emperyalist tutumuna sadık kalarak savaş karşıtlığı propagandasını sürdürerek devrimi örgütleyip tek çatı altında tutmasıdır. Bütün bunlara ek olarak yaşanan dünya savaşı devrime giden yolda adeta katalizör etkisi yaratmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulların ağırlaşması devrimi adeta kaçınılmaz kılmıştır. Bu şartlar altında devrimin Rusya'da gerçekleşmiş olması bir tesadüf veya şans eseri değil bir nedensellik zincirinin son halkasıydı. Dolayısıyla devrimin neden kapitalistleşmiş devletlerde değil de Rusya'da gerçekleştiğini sorguladığımızda bu etken ve koşullar göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2.1. Ekim Devrimi'nden Sonra Bolşeviklerin Genel Dış Politika Kararları

1917 yılında Bolşevikler yönetimi ele aldıklarında dünyanın daha önce hiç deneyimlemediği bir siyasal ve ekonomik yapıyla tarih sahnesine çıkıyorlardı. Bu yapıyı inşa etmek için önlerinde birçok engel bulunmaktaydı. Toplumun içerisinde bulunduğu ekonomik kriz, karşı devrim ihtimali ve en önemlisi emperyalist savaş olarak gördükleri Birinci Dünya Savaşı bu engellerin en önemlileriydi. Bunlar içerisinde devrim süreci boyunca Bolşevik propagandasının ana omurgasını oluşturan anti-emperyalist söylem hem Bolşeviklerin Birinci Dünya Savaşı'na karşı benimseyeceği tutumu hem de daha sonraki dönemde ulusal mücadele veren

⁷⁵ Bkz: Kenan Somer, **100 soruda Ekim ihtilali**, Gerçek Yayınevi, 1970, s.21-25

toplumlara karşı benimsedikleri dış politikanın ana unsuru olacaktı. Dolayısıyla devrimden sonra yapılan ilk icraat emperyalist savaştan çekilmek oldu. 3 Mart 1918 tarihinde Brest Litovsk Antlaşması ile savaştan resmen çekilen Bolşevikler savaş öncesi gizli anlaşmaları da ifşa etmişlerdir. Karşı devrim ihtimalinin henüz çok ciddi bir tehlike olduğu bu dönemde Bolşeviklerin en temel hedefi devrimi içeride ayakta tutmaktır. Bu bağlamda dış politikada daha uzlaşmacı bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür. Bolşeviklerin başta Almanya olmak üzere merkez kapitalist ülkelerde meydana gelecek devrimlerle birlikte komünizmin küresel ölçekte etki yaratacağını düşünmeleri dış politikada verilen tavizlerin geçici olduğunu düşünmelerini sağlıyordu. Ancak bu öngörünün gerçekleşmemesi ve “*Sürekli Devrim*”⁷⁶ teorisinin pratiğe dönüşmemesi 1920 ve 1930’lu yıllar boyunca Sovyet dış politikasının sürekli çizgi değiştirmesine yol açmıştır.

1920 ve 1930’lar Sovyet dış politikasını “Savaş Komünizmi (1917-1921), yeni ekonomi politikası (NEP) (1921-1929), üçüncü devrim (1929-1937) ...”⁷⁷ şeklinde dönemlere ayırmak yerinde olacaktır. Çünkü bu zaman dilimlerinde Sovyet dış politikasının eksen değiştirdiğini görmekteyiz. İç ve dış koşullara bağlı olarak gerçekleşen bu dış politika değişiklikleri Sovyetlerin başta komşu ülkeler olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerini ve komünist propagandanın karakterini de belirliyordu.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Savaş Komünizmi*⁷⁸ olarak ayırdığımız 1917-1921 arası yılların en büyük özelliği içeride devrimi ayakta tutmaktır. Çünkü bu dönemde *Beyaz Ordu*⁷⁹ Çarlık Rusya’sının müttefiki olan kapitalist devletler

⁷⁶Detaylı bilgi için bkz: Michael Löwy, *Sürekli Devrim Teorisi: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti*, çev. Aslı Önal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

⁷⁷Erik P. Hoffmann, "Soviet foreign policy aims and Accomplishments from Lenin to Brezhnev", *Proceedings of the Academy of Political Science* 36.4, 1987, 10-31, s.12

⁷⁸ Savaş Komünizmi, Ekim Devrimi’nden sonra yaşanan iç savaş dönemi boyunca (1918-1921) Bolşeviklerin ordunun ihtiyacını ve toplumun ihtiyaç duyduğu temel gereksinimleri karşılamak adına, ekonomi üzerinde sert bir devlet denetimi uygulamasıdır. Bu uygulama ile bütün sanayi kuruluşları devletleştirilmiş, dış ticaret devletin tekeline alınmış, köylünün elinde bulunan fazla ürüne el konulmuş ve işçilerin yaptıkları grevlerin yasaklanması gibi bir dizi kısıtlayıcı ve zorlayıcı önlemler alınmıştır.

⁷⁹ Beyaz Ordu, Ekim Devrimi’nden sonra itilaf devletlerinden aldığı destekle, komünizme ve kızıl orduya karşı savaştan monarşi yanlısı, karşı devrimci birliklerdir.

tarafından desteklenerek devrimin doğduğu topraklarda boğulması isteniyordu. Bu tehlikenin farkında olan Lenin, Nikolay Buharin'in "devrimci savaş" ve Troçki'nin "ne savaş ne de barış" tezine karşı "acil barış" tezini savunarak Almanlarla barış antlaşmasının imzalanmasını sağlamıştı. Sağlanan barış antlaşmasında birçok taviz verilse de Bolşeviklerin dünya devrimine dair iyimser düşünceleri bu durumu önemsiz kılıyordu. Aynı zamanda dünya devrimine duyulan bu inanç en azından 1919 yılına kadar Sovyetlerin kapitalist ülkelere karşı gerçek anlamda bir dış politika geliştirmesini de gereksiz saymaktaydı.⁸⁰ Fakat beklenen devrimlerin gerçekleşmemesi ve ağır ekonomik yükünden dolayı savaş komünizminin sürdürülemez bir hal alması Sovyetleri dış ilişkilerde ikili bir politika uygulamaya mecbur bırakmıştır. Bu ikili politikanın birinci boyutu, Mart 1919 yılında Komintern'in kurulmasıyla gerçekleşti. Lenin önderliğinde kurulan Komintern'in en büyük amacı kapitalist ülkelerde bulunan komünist partileri destekleyerek komünist devrimi dünya ölçeğinde gerçekleştirmektir. Bir taraftan dünya devrimi arzulanır iken diğer tarafta ise Sovyetlerin içinde bulunduğu zor politik ve ekonomik şartlar dolayısıyla kapitalist ülkelerle iyi ilişkiler geliştirilmek isteniyordu.

Yaşanan ekonomik sıkıntılar dolayısıyla 21 Mart 1921 tarihinde NEP'in (Novaya Ekonomiçeskaya Politika- Yeni Ekonomi Politikası) ilan edilmesi Sovyetlerin kapitalist ülkelerle yakınlaşmasının en somut göstergesi olarak gösterilebilir. NEP ile birlikte büyük ekonomik kuruluşlar ve dış ticaret devletin tekelinde olmasına rağmen uzun savaş yıllarının ve savaş komünizmi döneminin ekonomi üzerinde yarattığı yıkımı ortadan kaldırmak için küçük işletmelerin kapitalizmde olduğu gibi kar etmelerine imkan tanınmıştır. Bu durum devrimin ruhuna aykırı olsa da uygulamaya konularak hem ekonomik yıkımın hem de toplumsal bir patlamanın önüne geçilmek istenmiştir. Lenin, Kasım 1920'de parti konferansında yaptığı konuşmada bu durumu devrimsel sürecin yeni bir aşaması olarak değerlendiriyordu.⁸¹

⁸⁰Dışişleri Halk Komiseri olarak atanan Troçki Sovyetlerin bu dönemde dış politikaya olan bakış açısını şu cümleyle anılarında yer vermiştir. "Dünya halklarına hitap eden birkaç devrimci bildiri yayımlayıp sonra da dükkânı kapatacağız" Bkz: Carr, 25

⁸¹ Carr, 259

Yukarıda NEP olarak dönemselleştirdiğimiz 1921-1929 arası dönem tek bir başlık altında ele alınmış olsa da bu dönemi 1924 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. 1921 yılında NEP uygulama alanı bulmuş olsa da Bolşevik kadrolarının önemli bir kısmı hala “sürekli devrim” tezini savunmakta ve bu bağlamda dış politikayı yürütmekteydiler. 1919 yılında kurulan komintern Sovyet dış politikasının komünist propaganda boyutunu gerçekleştirirken, Temmuz 1923 tarihinde kurulan Narkomindel ise Sovyet dış politikasının resmi boyutunu yürütmekle görevliydi. Sovyetlerin yürüttüğü bu ikili politikanın en azından 1924 yılına kadar devam ettiğini söylemek mümkün. 1924’te Lenin’in ölmesi Sovyetlerin Stalin Rusya’sına dönüşmesinin başlangıcı oldu.

1920’lerin sonuna gelindiğinde Stalin Bolşevik kadrolar içerisinde kendisine rakip olabilecek bütün figürleri ortadan kaldırmıştı. Sovyet iç ve dış politikasında ciddi değişiklikler gerçekleştiren Stalin “Sürekli Devrim” tezi yerine “*Tek Ülkede Sosyalizm*” mottosuyla hareket etmekteydi. Bu bağlamda uluslararası devrimi bir tarafa bırakan Stalin, Kominterni de dünya devrimi için mücadele eden bir araçtan çıkararak kendi iç politika tercihlerine ve kişisel diktatörlük yaratma dürtüsüne hizmet eden bir araç haline getirdi.⁸² Komintern’in dünya devrimi için ortaya koyduğu mücadeleyi baltalayan Stalin 1930’lara gelindiğinde Sovyetlerin birçok devlet tarafından uluslararası alanda *de jure* olarak tanınmasını da sağlamıştı. Komintern’in misyonunda bir kırılma yaratan Stalin buna rağmen kapitalist devletlerde bulunan komünist partilerle hala etkileşim halindeydi. Ancak Stalin artık bu partileri devrimsel süreci tetikleyecek şekilde desteklemekten ziyade Sovyet dış politikasının stratejik mevzi kazanması için birer araç olarak kullanıyordu.

1930’ların başı itibariyle Sovyet siyasal sistemini tamamen denetimi altına alan Stalin tek ülkede konsolide etmeyi düşündüğü sosyalizmin ekonomik bir dizayna ihtiyaç duyduğunu düşünmekteydi. Üçüncü devrim olarak dönemselleştirdiğimiz 1929-1937 arası dönem bu yeni ekonomik dizaynın

⁸² Hoffmann, s.14

gerçekleştirildiği yıllardır. Bu dönemin otoriter rejimine dair yapılan bütün eleştirilerin yanı sıra, Stalin bu yıllarda Sovyet ekonomisini adeta demir yumruğuyla yöneterek, ülkenin sanayileşme yolunda önemli bir yol kat etmesini sağlamıştır. Stalin Şubat 1931'de, hızlı sanayileşmenin ve ulusal savunmanın aciliyetinin ve bunların birbirleriyle olan bağlantılarının altını çizirken⁸³ şunları ifade etmekteydi; "Gelişmiş ülkelerden elli ya da yüz yıl gerideyiz. Bu mesafeyi on yılda kapatmalıyız. Ya bunu yaparız ya da eziliriz."⁸⁴ diyordu. Bu sanayileşme hamlesiyle içeride ekonomiyi konsolide etmek isteyen Stalin nispeten ılımlı bir dış politika yürütmekteydi. Sovyetler bu dönemde başta komşu ülkeler olmak üzere birçok devletle saldırmazlık anlaşması yaparak dış ilişkilerini daha yumuşak bir çizgiye taşımıştır. Uluslararası komünist mücadelenin büyük ölçüde rafa kaldırıldığı bu dönemin en büyük özelliği Sovyetlerin içe kapanmasıdır. Bu içe kapanma Ekim Devrimi'nin en büyük ideali olan dünya devrimi fikrini baltaladığı gibi Stalin diktasının kurumsallaşması bağlamında Sovyetlerin hem iç hem de dış politikasında radikal kayışları beraberinde getirmiştir.

Erken dönem Sovyet dış politika kararları ve diğer devletlerle geliştirilen ilişkiler incelendiğinde yukarıda kısaca açıkladığımız geçiş dönemlerini dikkate almakta fayda vardır. Bu dönem Sovyet dış politikasını yekpare düşünmek ve bu bağlamda değerlendirme yapmak ciddi yanlış saptamalara sebep olabileceği gibi Sovyet ikili ilişkilerini anlamamızı da zorlaştırabilir. Dolayısıyla Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerini incelediğimizde de bu geçiş dönemleri ve bu dönemlerde benimsenen dış politika kararları dikkate alınacaktır.

2.2.2. Sovyetlerin Doğu Politikası ve Türkiye

Ekim devriminden sonra Bolşeviklerin merkez kapitalist ülkelere bekledikleri devrimler bir türlü gerçekleşmiyordu. 1919 yılında bu devrimleri

⁸³ Hoffmann, s.15

⁸⁴Robert Daniels, **A Documentary History of Communism; Communism in Russia**, Hanover, N. H.: University Press of New England, 1984, s.230, Aktaran: Hoffmann, s.15.

desteklemek ve teşvik etmek için Moskova merkezli komintern kurulmuş ve devrimsel süreç tek merkezden idare edilmek istenmiştir. Komintern ilk kurulduğunda temel hedefi batı kapitalist ülkelerde devrimi tetiklemektir.⁸⁵ Ancak bu ülkelerde komünist hareketlerin başarısız olması ve 1920 yılında Polonya Savaşı'nda Sovyetlerin başarısız olması kısa vadede devrim umudunu azaltmıştır. Bu ana kadar devrim için batıya odaklanan Bolşevikler dikkatlerini gelişmemiş, sömürge ve yarı-sömürge statüsündeki doğu devletlerine çekmişlerdir. Batı kapitalist devletlerin sömürge ve pazar alanı olan bu ülkelerde burjuva-milliyetçi hareketleri ve yerel komünist partileri destekleme kararı alan Sovyetlerin bu politik hamlesi doğu politikası olarak değerlendirilmektedir.

Sovyetlerin doğu politikasının iki temel amacı olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, dünya nüfusunun yarısından daha fazlasını oluşturan bu ülkelerde Rusya'da olduğu gibi devrimsel bir süreç gerçekleştirmek, ikincisi ise bu ülkelerde bulunan burjuva-milliyetçi hareketleri destekleyerek anti-emperyalist mücadele bağlamında batı kapitalist güçleri zayıflatmaktır. Bolşevikler bu doğrultuda Temmuz 1920'de toplanan 3. Enternasyonalin ikinci kongresinde emperyalizme karşı savaşan hareketleri, proleter devrim amacını taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın destekleme kararı aldılar.⁸⁶ Kongrede Lenin'in savunduğu bu karar Hintli komünist M. N. Roy'un sert muhalefetine rağmen⁸⁷ kongre üyelerinin çoğunluğunun desteğini alarak kabul edilmiştir. Kabul gören bu karar için atılan ilk somut adım ise 1-7 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın toplatılması oldu.

Gerek Komintern'in 2. kongresinde gerekse de Birinci Doğu Halkları Kongresi'nde ulusal meseleler doğrultusunda alınan kararlar Erken dönem Türkiye

⁸⁵ Bülent Gökay, **Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991: Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism**, Routledge Studies in the History of Russia and Eastern Europe, London: Routledge Publishers, 2006, s.7

⁸⁶ Baskın Oran, **Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar 1919-1980**, C1, İletişim, İstanbul, 2009, s.158.

⁸⁷ Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi Tutanakları, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/2nd-congress/ch04.htm>, Erişim: 02.07.2021

SSCB ilişkilerinin gelişimi için büyük önem arz etmektedir. Ankara'nın bu dönemde İtilaf devletleri destekli Yunan güçlerine karşı Anadolu'da yürüttüğü mücadelenin Sovyetler tarafından anti-emperyalist bir mücadele biçimi olarak düşünülmesi Moskova ve Ankara arasında pragmatik bir ilişki biçiminin tesis edilmesinin önünü açmıştır. Birinci Doğu Halkları Kurultayı tutanaklarına baktığımız zaman Zinovyev'in burada yaptığı konuşmadan bu pragmatik ilişki biçimine dair çıkarım yapmak mümkündür.

"... Türkiye örneğinde olduğu gibi bize karşı olan grupları sabırla destekliyoruz. Sizin de bildiğiniz gibi yoldaşlar Sovyet hükümeti, Kemal Paşa'dan desteğini esirgemiyor. Onun yönettiği hareketin bir komünist hareketi olmadığını unutmuyoruz; onu biliyoruz. Önümde Ankara'daki halk hükümetinin ilk meclis oturumunun steno ile yazılmış özetleri var; orada Kemal Paşa kendisi sultanın ve halifenin kişiliğinin kutsal ve saldırılamaz olduğunu söylüyor.

Kemal Paşa'nın yönettiği hareket halifenin "kutsal kişiliğini" düşmanların elinden kurtarmayı amaçlıyor. Bu komünistçe bir görüş mü? Hayır! ... şu kurultayda Kemal Paşa hükümetinin Türkiye'de padişahın iktidarını yaşatmaya çalıştığını söylemek zorundayız. ... Türk halk hükümetinin politikası Komünist Enternasyonalin, bizi politikamız değildir. Ve her şeye rağmen, biz İngiliz hükümetine karşı sürdürülen her devrimci kavgayı desteklemeye hazır olduğumuzu söylüyoruz. Şu anda, Türkiye'de terazinin kefesi hala zenginlerin tarafına eğiliyor ama her şeyin değişeceği zamanlar gelecektir.

... Ayrıca burada bulunan bütün partisizlere açık sözlülükle şunu söylemek isteriz. Pan-islamizm ve diğer milliyetçi eğilimler, bizim görüşlerimiz değildir. Bizim tümüyle başka bir politikamız vardır. Biz şu anda, Türkiye'de olduğu gibi biçimlenen ve belki de yarın başka ülkelerde de biçimlenecek olan demokratik bir politikayı savunabiliriz. Türkiye'de, İran'da, Hindistan'da ve Çin'deki ulusal hareketler gibi olan tüm hareketleri destekliyoruz ve destekleyeceğiz; bunu yapıyoruz ve özel bir çıkar veya açgözlülük sonucu olarak değil fakat sadece bilinçli işçi böyle düşündüğü için yine yapacağız: Bugün, henüz gerçek çıkarlarının nerede olduğunu anlayamayan Türkler, bunu yarın anlayacaklardır. Onları desteklemek, onlara yardım etmek ve ülkelerinde gerçek bir halk devrimi patlamasını beklemek

*zorundayız; böylelikle çabucak ve sonsuza dek sultanları ve diğer önyargılarla ilgili saplantıları unutacaklardır. Büyük kardeş olarak bu hareketi hızlandıralım diyor kendi kendine bilinçli işçi. Ulusal ve demokratik Türk hareketini destekliyorum - diyor komünist işçi,- ve Türkiye'nin, İran'ın ve doğunun ezilen köylülerini bütün zenginlere ve baskıcı unsurlara karşı verilen kavgaya çağırmayı kendime kutsal bir ödev sayarım, aynı zamanda, onlara, bu insanların ekonomik eşitliğe, emekçilerin kardeşçe birliğine ihtiyacı olduklarına dair çok basit gerçeği öğretmeyi kendime bir ödev biliyorum.*⁸⁸

Milletler meselesini dünya devrimi sürecinin bir parçası haline getirmek amacıyla toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda Zinovyev'in yaptığı konuşmanın önemli bir kısmını teşkil eden yukarıdaki kurultay tutanağından da anlaşılacağı gibi Türkiye, Sovyetlerin doğu politikasının bir aktörü olarak konumlandırılmıştır. Ancak Zinovyev Ankara'ya verilen desteğin İngiliz emperyalizmine karşı mücadele etmek için verildiği ve Mustafa Kemal'in benimsediği politikaların komünizmle örtüşmediğini özellikle vurgulayarak verilen bu desteğin konjonktürel sebeplerden kaynaklandığını belirtmektedir. Bolşevikler Mustafa Kemal'in komünizme karşı mesafeli olduğunu bildikleri halde bu dönemde benimsedikleri dış politika doğrultusunda iyi ilişkiler içerisine girmişlerdir.

Sovyetlerin reel dış politika tercihleri bağlamında, Anadolu'da politik bir aktör olarak Ankara'yı muhatap alarak desteklemesi önemli bir noktada eleştiriye açıktır. Anadolu'da Burjuva-milliyetçi karakterde bir hareketin desteklemesi Türkiye'de sol hareketin güç kazanmasının önüne geçmiştir. Savaş yıllarında komünist hareketi ciddi bir tehdit olarak gören Ankara sol hareketin üzerinde sürekli baskısını hissettirmiştir. Türkiye Komünist Partisi merkez komite başkanı Mustafa Suphi ve arkadaşları bu dönemde Karadeniz'de katledilmelerine rağmen Sovyetler benimsedikleri pragmatik dış politika doğrultusunda bu duruma ciddi bir tepki bile göstermemiştir.⁸⁹ Bu durum özelinde bakıldığında Sovyetlerin bu dönemde doğu

⁸⁸Ali Alev, **Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Bakû, 1-8 Eylül 1920**, Koral Yayınları, 1990, s.49-52

⁸⁹Gökay, s.10

devletlerine karşı benimsediği dış politika sürekli devrim idealinden uzak pragmatik bir temele oturmaktadır.

Sovyetler Türkiye'ye yönelik dış politikasında 1920'lerin başında komünist idealleri Ankara'ya benimsetme stratejisini denemiştir. Fakat Mustafa Kemal'in komünizme mesafeli olması Sovyetlerin bu hedefi gerçekleştirmesinin önüne geçmiştir. Kısa vadede Anadolu'da devrimci bir hareketin meydana gelmeyeceğini gören Bolşevikler Ankara ile ilişkilerini pragmatik bir çizgiye taşımışlardır. Güney cephesinde İngiliz emperyalizmine güç kaybettirmek, orta Asya Müslüman-Türk halklarının nezdinde olumlu bir imaj oluşturmak, kapitalist devletlerin yaptığı çevreleme politikasını kırmak ve uzun vadede Türkiye'de devrim umudunu taşıması bu pragmatik ilişkileri sürdürmenin temel sebepleridir.

Stalin'in tek ülkede sosyalizm politikasını uygulamaya koyduğu 1920'lerin ikinci yarısından itibaren ise tamamen reel politik bir bağlamda ele alındığını görmekteyiz. Bundan sonraki on yıl boyunca ikili ilişkilerin yapılan dostluk ve tarafsızlık antlaşması, ticaret anlaşması, ek protokol ve resmi ziyaretlerle uyumlu bir işbirliği içerisinde yürütüldüğünü söyleyebiliriz.

2.3. Erken Dönem Türkiye SSCB Arasındaki Diplomatik İlişkilerin İnşası ve Resmi Ziyaretler

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası ilişkilerin yeniden düzenlendiği tarihsel bir süreçte ulusal bağımsızlık mücadelesi veren Ankara, dışarıdan büyük bir devletin desteğine oldukça ihtiyaç duymaktaydı. Uluslararası alanda de jure olarak tanınmak, maddi, askeri ve stratejik destek almak, yürütülen mücadelenin geleceği için hayati bir önem taşımaktaydı. Ayrıca Ankara mücadelenin başarıyla sonuçlanması için askeri zaferlerin yanı sıra masa başı diplomatik ilişkilerinde ne derece önemli olduğunun bilincindeydi. Diplomatik kanalları etkin bir şekilde kullanmak isteyen Ankara'nın büyük bir devletle arasında bu ilişkileri tesis ettiği ilk ülke Sovyetler olmuştur.

2.3.1. İlk Diplomatik İlişkilerin Tesisi

Erken dönem Türkiye SSCB resmi ve gayri resmi ilişkileri diğer dönemlere oranla daha yoğun bir takvime sahip olduğunu söylemek mümkündür. İki devlet arasında bu dönemde ilişkilerin yoğunluğunu belirleyen temel etmen ise uluslararası konjonktürdür. Türkiye'nin ulusal bağımsızlık savaşını itilaf devletlerine karşı vermesi ve savaş sonrası dönemde batı ile Sovyetler arasında denge politikasını benimsemesi ve diğer tarafta ise SSCB'nin 1917 yılında savaştan çekilerek mevcut uluslararası ekonomik ve siyasal sistemin karşısında konumlanması iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin temel sebebi olmuştur.

Resmi olarak iki devlet arasında kurulan ilk ilişki TBMM'nin açılışında üç gün sonra 26 Nisan 1920 tarihinde gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi reisi namıyla Sovyet hükümetine yazmış olduğu öneri mektubu iki hükümetin resmi kanallar aracılığıyla kurduğu ilk ilişkidir. Mustafa Kemal'in göndermiş olduğu bu öneri mektubu şu şekildedir;

Ankara, 26 Nisan 1920

"1. Emperyalist hükümetlere karşı harekatı ve bunların egemenliği ve sömürüsü altında bulunan ezilen insanların kurtuluşu amacını güden Bolşevik Ruslarla çalışma ve hareket birliğini kabul ediyoruz.

2. Bolşevik güçleri Gürcistan üzerine askeri harekat yapar ya da izleyeceği politika ve göstereceği etki ve nüfuz ile Gürcistan'ın da Bolşevik birliğine girmesini ve içlerindeki İngiliz güçlerini çıkarmak için bunlara karşı harekata başlamasını sağlarsa, Türkiye Hükümeti de emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine bir askeri harekatı yönetmeyi ve Azerbaycan Hükümeti'ni de Bolşevik devletleri grubuna sokmayı yükümlenir.

3- Önce milli topraklarımızı işgal altında bulunduran emperyalist güçleri kovmak ve ilerde emperyalizme karşı meydana gelecek ortak mücadelelerimiz için iç güçlerimizi kurmak üzere şimdilik, ilk taksit olarak, beş milyon altının ve kararlaştırılacak sayıda cephane ve diğer savaş makine ve araçlar ve sağlık

araçlarının ve yalnız doğuda hareket yapacak güçler için yiyeceklerin Rus Sovyet Cumhuriyetince sağlanması rica olunur. Üstün saygılarımızın ve içten duygularımızın kabul edilmesini dileriz.”⁹⁰

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Bu öneri mektubu daha sonra Türkiye- SSCB ilişkilerinin karakterini ortaya koyan üç temel nokta üzerinde durmaktaydı. Birincisi anti-emperyalist söylem bağlamında Sovyetleri batı bloğuna karşı bir denge unsuru ve alternatif bir müttefik olarak konumlandırılmış. İkincisi Kafkasya bölgesinin Sovyetlerin egemenlik alanı olarak tanındığı ve Ermenistan’ın Türkiye topraklarıyla ilgili taleplerinin Sovyetler tarafından desteklenmemesi talep edilmiştir. Üçüncüsü ise Milli Mücadele’nin gerçekleştiği zor koşulları hafifletmek adına Sovyetlerden para ve silah desteği talep edilmiştir. Mektup aracılığıyla Sovyet hükümetine bildirilen bu talepleri 11 Mayıs 1920 tarihinde Moskova’ya gitmek üzere görevlendirilen bir heyet takip etmiştir. Bu heyet henüz Moskova’ya varmadan 3 Haziran 1920 tarihinde RSFSC Dışişleri Halk Komiseri Çeçerin Mustafa Kemal’in mektubuna cevap vermiştir. Mektup Türkiye-Sovyet dostluğu, anti-emperyalist mücadele, Türkiye’nin sınırları, Türkiye’deki diğer etnik grupların bağımsızlığı, boğazlar sorunu ve kapitülasyonlar gibi birçok konu üzerinde durmaktaydı.⁹¹ Bunun yanı sıra Çeçerin “*Türkiye ile Rusya arasında iyi komşuluk ilişkilerinin ve sürekli bir dostluğun kurulması amacı ile doğrudan doğruya diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin kurulmasını*”⁹² önermesi resmi ilişkilerin farklı bir boyuta taşınması için dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Sovyetlerin diplomatik bir aktör olarak Ankara hükümetini muhatap alması ve konsolosluk düzeyinde ilişki kurmak istemesi Ankara hükümetinin Sovyetler tarafından fiili olarak tanındığı anlamını da taşımaktaydı. Diğer tarafta Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova’ya varan Ankara heyeti Temmuz ve Ağustos ayları

⁹⁰Stefanos Yerasimos, **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovjet İlişkileri 1917-1923**, Boyut Yayın Grubu, 2000, s.22

⁹¹Yerasimos, s.228

⁹²Yerasimos, s.229

boyunca başta Lenin olmak üzere birçok Sovyet üst düzey yetkili ile görüşmüş⁹³ ve 24 Ağustos 1920’de paraf edilen bir anlaşma taslağı ortaya çıkmıştır.⁹⁴ Yapılan antlaşmada iki tarafın karşılıklı konsolosluk kurması da ayrıca kararlaştırılmıştır.⁹⁵ Alınan bu karardan sonra iki taraf da konsolosluk kurmak adına geciktirmeden gerekli adımları atmaya başladılar. Sovyet Rusya Hükümeti tarafından Ankara’ya Eliava elçi olarak atanmasına rağmen hastalığı nedeniyle göreve başlayamamış ve Çiçerin, onun yerine Ankara’ya bir heyet göndermiştir. Gönderilen heyet 4 Ekim 1920 tarihinde Müsteşar Y.Y. Umpal-Angarskiy’nin başkanlığında Ankara’ya gelerek Mustafa Kemal ile görüşmüşlerdir.⁹⁶ Bu görüşmeden üç gün sonra 7 Ekim 1920’de ise yabancı bir ülkenin Ankara’daki ilk diplomatik temsilciliği olan Sovyet büyükelçiliğinin açılışı yapılmıştır.⁹⁷ İsmet İnönü anılarında Ankara’da açılan bu ilk sefaretin önemine şu sözleriyle değinmiştir;

*“...Evvela Ruslar, Ankara 'da sefaret binası yaptılar. Ruslar örnek oldular. İlk sefaretnameyi Ruslar' ın yapması, diğer sefaretleri başka çare olmadığına ikna etmek için etken olmuştur. ...”*⁹⁸

⁹³Bu görüşmeler gerçekleştiği dönemde her iki tarafında birbirlerine karşı temkinli davrandığını söylemek mümkün. Bolşeviklerin “Sürekli Devrim” mottosu bağlamında Ankara hükümetiyle ilgili ileriye dönük olumlu izlenimleri olmasa da anti-empyralist mücadele ve Sovyet Rusya’nın politik ve ekonomik çıkarları için işbirliğine olumlu baktığını söyleyebiliriz. Benzer şekilde Ankara’nın ise komünist ideolojiye ve Bolşevik propagandasına karşı bir hayli tedirgin olduğunu belirtebiliriz. Fakat Ankara’nın içerisinde bulunduğu zor savaş şartları dolayısıyla ihtiyaç duyduğu silah, para ve diğer kaynakların yanı sıra, dünya siyasetinde politik bir figür olarak da Sovyetlerin desteğine ihtiyaç duyması ilişkilerin yürütülmesini gerekli kılmıştır. Bu yüzden görüşmeler sürecinde çeşitli sorunlar yaşansa da görüşmeler ilerletilerek nihayete erdirilmiştir.

Bkz : Ali Alev, *Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Bakû, 1-8 Eylül 1920*, Koral, 1990, s.49-50 ve Baskın Oran, ed. *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar 1919-1980*, Cilt 1, İletişim, İstanbul, 2009, s.155-177

⁹⁴Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, s.172, Aktaran: Çağatay Benhür, "1920’li yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri: kronolojik bir çalışma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 24 (2008): 277-313, s.280

⁹⁵Yerasimos, s.238

⁹⁶1920-1930’lu Yıllarda Rus-Türk İlişkileri, https://turkey.mid.ru/tr/press_center/news/1920_1930_lu_y_illarda_rus_t_rk_ili_kileri/ Erişim:17.03.2021

⁹⁷Rusya’nın Ankara Büyükelçiliği, https://turkey.mid.ru/tr/embassy/b_y_kel_ili_imiz_hakk_nda/ Erişim: 06.05.2021

⁹⁸İsmet İnönü, **Cumhuriyetin ilk yılları: 1923-1938**, Cumhuriyet Gazetesi, 1998, s.13

Ankara hükümeti ise fazla zaman kaybetmeden 21 Kasım 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa'yı Moskova'ya Büyükelçi olarak atarken, Sovyetler ise Eliava'nın yerine Budu Mdivani'yi atayarak ilişkileri bir adım daha ilerletmiştir. Resmi diplomasi aracılığıyla gerçekleştirilen bu ilişkiler sonuç vererek iki hükümet arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması'nın imzalanmasını beraberinde getirmiştir.⁹⁹ “*Türkiye Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*” olarak adlandırılan bu antlaşma ile ikili ilişkiler birçok yönüyle ele alınarak resmiyete dökülmüştür. Yapılan bu antlaşma Ankara'nın büyük bir devletle yaptığı ilk antlaşma olması dolayısıyla büyük bir öneme sahiptir. Maddelerini incelediğimizde¹⁰⁰ Sovyetlerin kurtuluş savaşına destek sözü vermesi, kapitülasyonların kaldırılması, Sovyetlerle olan sınır anlaşmazlıkları konusunda getirmiş olduğu kesin çözümler ve Misak-ı Milli'nin kabulü¹⁰¹ eski antlaşma ve borç yükümlülüklerinin geçersiz sayılarak kaldırılması gibi iki ülke arasında sorun oluşturabilecek konulara çözüm getirmiştir. Ayrıca görüşmeler sırasında taraflar arasında Sovyetlerin milli mücadeleye vereceği maddi ve askeri malzeme tutarı 10 milyon altın Ruble olacak şekilde kararlaştırılmıştır.¹⁰²

Moskova Antlaşması'ndan sonra özellikle milli mücadelenin ivme kazanması ve Sovyetlerin daha öncesinde ulusal mücadelelere destek verme kararı almış olması iki devlet arasında sıcak temasların devam etmesini sağlamıştır. Ancak 20 Ekim 1921 tarihinden Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması'nın imzalanması ikili ilişkiler için yeni bir güven testi sürecinin başlamasına sebep olmuştur. Türkiye'nin batılı bir devletle yapmış olduğu bu antlaşma Moskova'yı harekete geçirmiştir.

⁹⁹ Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova'ya giden heyet, Sovyet yetkilileriyle yaptıkları ilk görüşmelerden özellikle Ermenistan ile ilgili olan sorundan dolayı olumlu bir sonuç alamamış olsalar da, Ali Fuat Paşa, Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur'un temsilci olarak gönderildiği ikinci görüşmeler sonunda Moskova Antlaşması ortaya çıkmıştır. Bkz: Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri, 1920-1953**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.51-58

¹⁰⁰ Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri, 1920-1953**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.68-69

¹⁰¹ Batum misak-ı milli sınırları içerisinde olmasına rağmen taviz verilerek, burada yaşayan Müslümanlara bazı özerk haklar tanınması koşuluyla Gürcistan'a bırakılmıştır

¹⁰² 1920-1930'lu Yıllarda Rus-Türk İlişkileri, https://turkey.mid.ru/tr/press_center/news/1920_1930_lu_y_illarda_rus_t_rk_ili_kileri/ Erişim:19.03.2021

Sovyetler Türkiye'nin batı bloğuyla yapabileceği olası bir ittifaka dair soru işaretlerini ortadan kaldırmak için bir heyet hazırlayarak Ankara'ya göndermiştir. Başında M.V. Frunze'nin¹⁰³ bulunduğu Ukrayna askeri ve diplomatik misyonunu olarak bildiğimiz bu heyet Aralık 1921- Ocak 1922 tarihleri arasında Batum-Samsun-Çankırı-Ankara hattını kullanarak Ankara varmış ve bu seyahat sırasında toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal atmosfere dair detaylı bir rapor hazırlamıştır.¹⁰⁴ Raporda Türkiye'nin mevcut durumu ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Frunze sıklıkla Türkiye'nin Sovyetler için sadık bir müttefik olduğuna vurgu yapmıştır. Fransa ile yapılan antlaşmadan duyulan tedirginliğin yersiz olduğunu belirten Frunze bu endişelerini bertaraf etmek için Ankara hükümetinin askeri, ticari ve siyasi bütün resmi evrak ve belgeleri kendisiyle paylaştığını vurgulamıştır.¹⁰⁵ Bilgi paylaşımı konusunda oldukça cömert olan Ankara hükümetiyle sadece siyasi alanda değil ticari, ekonomik ve kültürel alanlarda da işbirliği yapabileceklerini belirtmiştir.¹⁰⁶ Frunze bu iyi niyet ve güven içerikli raporunun yanı sıra 2 Ocak 1922 tarihinde Ankara hükümeti ile Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Böylelikle Türkiye SSCB ilişkilerinin resmi boyutta inşa sürecinin ilk aşaması birçok zorluğa rağmen başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Ulusal mücadele döneminde Ankara ile Moskova arasında stratejik ve pragmatik bir zeminde inşa edilen bu ilişkiler için ilk ciddi sınav Lozan görüşmeleri sırasında yaşanmıştır. Hem konferansa katılma sürecinde hem de konferansta boğazlarla ilgili alınan kararlarda yaşanan sıkıntılar ikili ilişkiler için yıkıcı bir etki yaratmasa da sarsıcı olmuştur.

¹⁰³ Ukraynalı devrimci lider olan M.V. Frunze Bişkek'de dünyaya gelmiş 1904 yılında Petersburg'da Ekonomi eğitimi almaya başladığı dönemde çıkan 1905 devrimine katılmış ve daha sonrasında yakalanarak Sibirya'ya sürgün edilmiştir. 1917 Devriminde etkili bir rol alan Frunze daha sonra Ukrayna ve Kırım silahlı kuvvetler komutanlığına atanmıştır. Aralık 1921- Ocak 1922 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretle ikili ilişkiler için önemli bir rol üstlenmiştir.

¹⁰⁴Bkz: M.V. Frunze, **Ukraynalı Devrimci Lider Frunze'nin Türkiye Anıları**, çev. Ahmet Ekeş, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s.118-126

¹⁰⁵ Frunze, s.123

¹⁰⁶ Frunze, s.123

Lozan görüşmeleri başlama sürecinde özellikle boğazlarla ilgili görüşmelere davet edilmek isteyen Sovyetler ilgili devletlere bir notayı göndererek boğazlar hakkındaki hassasiyetini dile getirmiştir. Boğazların statüsüne dair Sovyet tutumunu ortaya koyan notanın bir bölümü şu şekildedir;

“ ... Rusya, Boğazların bütün devletlerin harp gemilerine açık olmasını kabul edemeyeceği gibi özellikle İngiltere'nin, müttefikleri ile mutabakat halinde, Karadeniz'de hayati menfaatleri bulunan ve Boğazları akıbeti konusunda reylerinin ağırlığı asıl olan devletlerin arzuları hilafına, Boğazlar rejimini tespit etmesine rıza gösteremez. Boğazlarla ilgili, Savaş öncesine ait bütün anlaşmaların yok olduğu bir hakikattir, ancak bunların hepsi Rusya'nın iştirakiyle yapılmıştı ve binaenaleyh, Rusya olmaksızın Boğazlara uygulanmak üzere tebit edilebilecek hiçbir rejimi Rus hükümeti kabul edemez. ... ”¹⁰⁷

Sovyetler Boğazlara karşı olan hassasiyetini ortaya koyan bu notayı gönderdikten sonra konferansa katılım şansını artırmak için Türkiye'ye de bir nota göndermiştir. Türkiye'ye gönderdiği notada Moskova Antlaşması'na atıfta bulunarak Türkiye'yi suçlayıcı ve antlaşma maddelerine uymayan taraf olarak değerlendirmiştir. Ankara'dan Sovyetlerin konferansa katılması için müttefik devletlere nota verilmesini talep eden Moskova taleplerini şu şekilde dile getirmişlerdir;

“ ... Hükümetim, aramızdaki Boğazlar anlaşması gereğince, Sovyetler Birliğinin, İtilaf devletlerinin, Türkiye ile ilgili olarak atacağı her adımı önceden açıklamak, Türkiye'nin de aynı şeyi yapmak zorunda olduğunu, ayrıca karşılıklı olarak birbirimizi desteklediğimizi ve birimiz olmadan ötekinin Boğazlar Konferansına katılmayacağını bildiren karşılıklı birer nota vermemizin gerekliliğini bildirir. ... ”

¹⁰⁸

¹⁰⁷ Mim Kemal Öke, **İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı**, C1, Belge 38, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1983, Aktaran: Gürün, s.83

¹⁰⁸ Gürün, s.87

Sovyetler hem müttefik devletlere hem de Ankara'ya gönderdiği bu notalar sonucu Lozan Konferansı'na katılma amacına erişmesine rağmen konferansta boğazların statüsüne dair ileri sürdüğü tez kabul görmemiştir. Boğazlardan serbestçe geçiş tezini savunan İngiltere'ye karşı Sovyetler boğazlarda Türkiye'nin mutlak hakimiyetini savunsa da Türkiye mevcut şartlar ve orta vadede batı sistemine dahil olma isteği dolayısıyla İngiliz tezini desteklemiştir.¹⁰⁹ Türkiye'nin boğazlar konusunda Sovyet teze karşı İngiliz teze sıcak bakması ve İngiliz tezinin kabul görmesi bu dönemde ikili ilişkileri kısmen sekteye uğratmıştır. Kamuran Gürün'ün aktarımıyla Lozan'daki bu durum Sovyet resmi basınında şu sert sözlerle eleştirilmiştir;

*“1921 tarihli Rus anlaşması ile Ukrayna ve Gürcistanla yaptığı anlaşmalar gereği, Boğazlar konusunun Karadeniz devletlerini ilgilendiren bir husus olduğu taahhüdünü üstlenmiş olan Türkiye, bu yükümlülüklerini unutarak, boğazlarla ilgili İngiliz anlaşma tasarısını kabul etti. Türk delegasyonu, barış anlaşmasının başka noktalarında İngilizlerden taviz koparmak ümidiyle Lord Curzon'un şartları üzerinden ayrı bir görüşme yürüttü.”*¹¹⁰

Yukarıda Sovyet basınına yansıyan haliyle de gördüğümüz gibi Lozan görüşmelerindeki fikir ayrılıkları bu dönemde ikili ilişkileri örselemiştir. Fakat buna rağmen ikili ilişkilerin ciddi bir kesintiye uğramadan siyasi boyutuna, ekonomik ve kültürel boyutları da katarak ilerleyen dönemlerde daha da derinleştiğini görmekteyiz.

Lozan'dan sonra ikili ilişkilerde yaşanan ilk önemli gelişme 17 Aralık 1925'te "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın imzalanması olmuştur. 1921 Moskova Anlaşması'nın genişletilmiş hali olan bu anlaşmanın dönemin uluslararası konjonktürü gereği yapıldığını söyleyebiliriz. Türkiye açısından Musul sorununun İngiltere lehine sonuçlanması, Sovyetler açısından ise Avrupa devletlerinin savaş

¹⁰⁹Oran, s.221

¹¹⁰Soviet Foreign Policy, Cilt 1, s.183, Aktaran: Gürün, s.97

sonrası ilişkilerini normalleştirmek için toplanan Locarno Anlaşması'yla Almanya'nın batı sınırının belirlenmesine karşın doğu sınırının belirlenmemesi ve Sovyetlerin bu sürecin dışında tutulması¹¹¹ ikili ilişkileri stratejik açıdan harekete geçirmiştir. Türkiye SSCB ilişkilerinin siyasi ve stratejik boyutunu meydana getiren bu antlaşma 1929, 1931 ve 1935'teki uzatma ek protokollerle 1945'e kadar iki devletin ilişkilerinin temel metni olmuştur.

1925'te "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması"yla siyasi boyutu konsolide olan Türkiye SSCB ilişkilerinin ticari ve ekonomik boyutunu düzenleyen ve 1927'de imzalanan "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" ise bu dönemde ikili ilişkilerin ticari boyutu için önem arz eden diğer bir diplomatik metindir. İki ülke arasında yapılan ticari ilişkilerde karşılaşılan sorunlara çözüm bulmak için yapılan bu antlaşma¹¹² aynı zamanda SSCB'nin Türkiye'de bulunan ticaret temsilciliklerinin statülerine¹¹³ dair müzakere ve kararları da içermektedir.

1920'lerin sonlarına gelindiğinde ikili ilişkilerin belli bir kalıba oturduğunu söylemek mümkündür. Siyasi, ekonomik ve kültürel birçok alanda işbirliği içerisinde olan Türkiye ve SSCB'nin bu iyi ilişkilerini 1930'ların ilk yarısında da devam ettirdiğini görmekteyiz. 1930'larda ikili ilişkilerde en dikkat çekici unsurlardan biri ise iki devlet arasında üst düzey yöneticiler nezdinde resmi ziyaretlerin gerçekleştirilmesi olmuştur. Gerçekleştirilen bu resmi ziyaretler vesilesiyle iki devlet arasındaki sorunlar müzakere edilmiş ve çeşitli antlaşma metinleriyle sonuca bağlanmıştır. Özellikle 1920'lerin sonlarından itibaren iki ülke ilişkilerinin temel yürütme aracı üst düzey bürokratlar nezdinde yapılan resmi ziyaretler olmuştur. Dolayısıyla bu resmi ziyaretlere yakından bakmak ikili ilişkileri daha sağlıklı analiz etmemiz konusunda önem arz etmektedir.

¹¹¹JonJacobson, "Essay and Reflection: On the Historiography of Soviet Foreign Relations in the 1920s.", Taylor & Francis, 1996, 336-357, s.355

¹¹²İkili ticarete yaşanan sorunlara dair ayrıca bkz: Hıdır Bozkurt, "Türkiye Cumhuriyeti-SSCB Ticari İlişkiler: 1923-1938", Ege Üniversitesi (Yayınlanmamış Tez), s.92-95

¹¹³Oran, 316-317

2.3.2. Erken Dönem Türkiye-SSCB Resmi Ziyaretler

1920'ler boyunca diplomatlar nezdinde Türkiye SSCB arasında yapılan resmi ziyaretlere, 1920'lerin sonu ve 1930'ların ilk yarısında üst düzey bürokratların da katıldığını görmekteyiz. İki ülke arasında güven ilişkilerinin konsolide edildiği ve karşılıklı anlayışın tesis edildiği bu dönemde gerçekleştirilen bu üst düzey ziyaretler ikili ilişkilerin gelişimine oldukça katkı sağlamıştır. Dönemin arşiv belgelerini ve basına yansıyan haberleri incelediğimizde bu ziyaretlerin hem resmi makamlar hem de kamuoyu nezdinde büyük bir ilgi ile karşılandığını görmekteyiz.

Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın daveti üzerine 13 Aralık 1929 tarihinde Türkiye'ye gelen Sovyet Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan bu üst düzey resmi ziyaretlerden birini gerçekleştirmiştir. Karahan resmîyetle süresi dolan 1925 antlaşmasının uzatma protokolünü imzalamak için bu ziyareti gerçekleştirmiş gibi görünse de, Sovyetlerin, 12 Ekim 1929 tarihinde Amiral Frederick Field komutasındaki İngiliz donanmasının ziyaret amacıyla İstanbul'a gelişine ek olarak, donanma komutanının Mustafa Kemal tarafından Ankara'da kabul edilmesinden duyduğu rahatsızlık ve Türkiye'nin de içerisinde bulunacağı bir Balkan birliğinin oluşturulması fikrinden duyduğu tedirginlik bu ziyaretin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur.¹¹⁴

İki ülke ilişkileri açısından önem arz eden bu ziyaret daha gerçekleşmeden Türkiye basınında manşetlere taşınarak büyük bir ilgiye mazhar olmuştur.¹¹⁵ 12 Aralık 1929 tarihinde vapurla İstanbul'a gelen Karahan büyük bir ilgiyle karşılanmış ve aynı gün gördüğü ilgiden büyük bir memnuniyet duyarak, trenle Ankara'ya gitmek için İstanbul'dan ayrılmıştır.¹¹⁶ 14 Aralık tarihinde Ankara'ya varan Karahan burada da aynı ilgiyle karşılanmış, İsmet Paşa'nın köşkünde şerefine verilen bir

¹¹⁴Gürün, s.125

¹¹⁵"Karahan Yoldaş Yarın Şehrimize Geliyor", **Cumhuriyet**, 11 Kânunuevvel 1929.

¹¹⁶"Dost Rusya'nın kıymetli rüknü M. Karahan dün geldi ve Ankara'ya gitti" **Cumhuriyet**, 13 Kânunuevvel 1929.

ziyafete katılmıştır.¹¹⁷ 17 Aralık tarihinde Mustafa Kemal ile görüşen Karahan aynı gün, imza edilecek ek protokol için gerçekleştirilen hazırlık çalışmalarına da katılmıştır.¹¹⁸ Hazırlanan ek protokol imzalandıktan sonra Karahan ile Mustafa Kemal arasında karşılıklı hediyeleşmeler dahi gerçekleşmiştir. Cumhuriyet gazetesinde, takdim edilen hediyelere şu şekilde yer verilmiştir;

“Gazi Hz. nin M. Karahan'a hediyeleri

M. Karahan'ın Ankara'ya bazı hediyeler götürdüğü ve bu meyanda Semerkant şehri ile Timurleng'in mezarını ihtiva eden muazzam bir tablonun da bulunduğu yazılmıştır. haber aldığımızı nazaran Reiscumhur Hz. M. Karahan'a gümüş bir çerçeve içinde güzel bir resimleri ile Türk-Rus dostluğunu gösteren bazı hediyeler vermişlerdir.”¹¹⁹

18 Aralık 1929 tarihinde Ankara'dan ayrılan Karahan tekrar İstanbul'a dönmüştür. Ankara'da yaptığı diplomatik görüşmelerden ve katıldığı ziyafet ve davetlerden oldukça memnun kalan Karahan İstanbul'a döndükten sonra şehirden hemen ayrılmamıştır. İki gün daha İstanbul'da kalan Sovyet misyonu burada çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklere katılım sağlamışlardır. Karahan daha önce Sovyetlerde bulunan, tiyatro ve sinema alanında önemli işler yapan Muhsin Ertuğrul'un Darübedayi'de sergilenen “Hayvan Fikri Yedi” piyesini seyrederek çok beğendiğini izah etmiştir.¹²⁰

20 Aralık 1929 tarihinde İstanbul'dan ayrılan Karahan'ın yaptığı bu ziyaret sonucu imzalanan protokolde en çarpıcı nokta ikinci madde de yer alan “...Taraflardan her biri, öteki tarafa bildirilmeksizin onun kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan devletlerle siyasal bağitlar yapmayı amaçlayan görüşmelere girişmemegi ve bu gibi antlaşmaları ancak söz konusu tarafın onaması

¹¹⁷“İsmet Pş. Hz. ile Karahan Cenaplarının Mülakatları”, **Cumhuriyet**, 15 Kânunuevvel 1929.

¹¹⁸ “Türkiye-Rusya Dostluğu, Gazi Hz. dün M. Karahan'ı kabul ettiler” **Cumhuriyet**, 17 Kânunuevvel 1929.

¹¹⁹ “Türkiye-Rusya Dostluğu, Gazi Hz. dün M. Karahan'ı kabul ettiler” **Cumhuriyet**, 17 Kânunuevvel 1929.

¹²⁰ “Karahan bugün gidiyor “ **Cumhuriyet**, 20 Kânunuevvel 1929.

ile yapmayı yükümlenir”¹²¹ ibaresi olmuştur. Bu dönemde Sovyetlerin, Balkanlarda kurulması olası olan bir ittifakın önüne geçmek ve Milletler Cemiyeti’ne üye olmak isteyen Türkiye’nin dış politikasında atacağı adımlardan önceden haberdar olmak istemesi sebebiyle antlaşma metnine bu ibareyi eklediğini söyleyebiliriz. Fakat söz konusu ibare karşılıklılık prensibi doğrultusunda iki tarafı da eşit şekilde bağlaması dolayısıyla tek taraflı bir bağımlılıktan ziyade, dış politika kararlarında senkronize hareket etmeyi sağlayan karşılıklı bir bağımlılık biçimi olarak tanımlanabilir.¹²²

Karahan’ın yapmış olduğu bu ziyaret ve iki devlet arasında bu dönemde gerçekleştirilen bu iyi ilişkilerin diğer dikkat çekici tarafı ise 1929 yılında Türkiye’de komünist hareketin görmüş olduğu sert baskılarla¹²³ aynı dönemde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Ankara’nın komünizme karşı yürüttüğü sert politikalara rağmen Stalin Rusya’sının Türkiye ile kurduğu bu iyi ilişkiler, bu dönem Türkiye SSCB ilişkilerinin konumlandığı pragmatik zemini görmemiz açısından bir hayli önemlidir. Sovyetlerin bu süreçte dış politikada *sürekli devrim* tezini tamamen rafa kaldırdığını ve *tek ülkede sosyalizm* politikası bağlamında dış politikasını yürüttüğünü söyleyebiliriz. Mete Tunçay’ın aktarımıyla 19 Aralık 1929 tarihinde "Bağlaşık diktatörler- Kemal ve Karahan" başlığıyla Alman basınında yer alan bu ziyaret şu şekilde eleştirilmiştir; *"En küçük İşçi örgütlenmesine bile kin dolu ifadelerle karşı çıkan Türk basını, şimdi bu Bolşevik temsilcisini bugünün ve geleceğin büyük dostu olarak övmekten geri kalmıyor."*¹²⁴

Karahan’ın yapmış olduğu bu ziyarete karşılık olarak 24 Eylül 1930 tarihinde Hariciye Vekili Tefik Rüştü Bey de bir iadeyi ziyarete bulunmuştur. Moskova’da Hariciye vekili Litvinov ve muavini Karahan tarafından karşılanan Tefik Rüştü Bey ve heyeti aynı zamanda halkın da yoğun ilgisine mazhar olmuşlardır.¹²⁵ Aynı gün

¹²¹ Oran, s.318

¹²² Oran, s.318

¹²³ Tunçay, s.68-79

¹²⁴ Tunçay, s.68

¹²⁵ “Hariciye Vekilimiz Moskova’da” **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1930.

Litvinov'un verdiği bir baloya katılan Tefik Rüşti Aras Rus gazetecilerle yaptığı mülakatta Moskova'da bulunmasının temel sebebinin, uluslararası siyasette ikili ilişkileri etkileyen temel meseleleri Litvinov'la görüşmek olduğunu belirtmiştir.¹²⁶ Gerçekleşen bu görüşmeler sonucu taraflar arasında *“beynelmilel siyasette menfaatlerin tevafukunu (uygunluğunu) vurgulayan bir bildiri yayınlanmıştır”*¹²⁷

27 Eylül'de Moskova'da Harbiye Komiseri Varşilov'un ve Voks Cemiyeti'nin resmi kabullerine katılan¹²⁸ Tefik Rüşti Aras daha sonra Moskova'dan ayrılarak Leningrad'a gitmiştir.¹²⁹ Tefik Rüşti Bey Leningrad'a iken Türkiye'de kabine değişikliği olmuş ve bu değişiklik Sovyet basınında yer bulmuştur. İzvestiya gazetesinde yer alan haberde, yeni kabinede Tefik Rüşti, İsmet İnönü, Yusuf Kemal ve Zekai Beylerin yer almasının memnuniyet verici olduğu belirtilmiştir.¹³⁰ Leningrad'a iki gün kalan Tefik Rüşti Bey daha sonra tekrar Moskova'ya dönerek Batum üzerinden Türkiye'ye dönüş yapmıştır. Ayrıca Tefik Rüşti Bey'in bu ziyareti henüz devam ederken bir Sovyet filosu boğazlardan geçerek İstanbul'u ziyaret etmeye gelmiştir.¹³¹ 6 Ekim'de gerçekleştirilen İstanbul'un kurtuluşu yıl dönümü merasimine katılan filo ertesi gün şehirden ayrılmıştır.¹³² Sovyet donanmasının yaptığı bu ziyaret, bir yıl önce İngiliz donanmasının yapmış olduğu ziyarete adeta bir misilleme niteliğinde olmuştur.

Bu ziyaretten yaklaşık bir yıl sonra ise Sovyet Hariciye Komiseri Litvinov'un Türkiye'ye bir ziyarette bulunduğunu görmekteyiz. Karahan'ın 1929 ziyaretiyle iki yıllığına ek bir protokolle uzatılan 1925 anlaşmasının tekrar uzatılması için yapılan bu ziyaret, özellikle Cumhuriyet Bayramına denk gelecek şekilde ayarlanmıştır. Bu

¹²⁶“Rus Hariciye Komiseri Bir Balo Verdi”, **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1930.

¹²⁷Tunçay, s.81

¹²⁸Tunçay, s.81

¹²⁹“Tefik Rüşti Bey Leningrad'a Gitti”, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1930.

¹³⁰“Rus Matbuatı İsmet Paşa Kabinesini Alkışlıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1930.

¹³¹“Rus Filosu Dün Sabah Geldi”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrinievvel 1930.

¹³²“Tahtelbahirler Bugün Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 7 Teşrinievvel 1930.

dönemde iki ülkenin önemli yıldönümü kutlamalarında ziyaretlerin sıklıkla tekrarlandığını ve bunun da ikili ilişkilere olumlu yansıdığını görmekteyiz.

26 Ekim 1931 tarihinde vapurla İstanbul'a gelen Litvinov ve maiyeti, aynı gün Ankara'ya geçmişlerdir.¹³³ 27 Ekim'de Ankara'ya ulaşan Litvinov büyük bir coşkuyla karşılanmış ve aynı gün Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiştir.¹³⁴ Ankara'da gerçekleştirilen 29 Ekim kutlamalarına katılan Litvinov gösterileri protokolde Mustafa Kemal ile birlikte takip etmiştir. Türkiye ve Sovyet temsilcileri ertesi gün 1925 antlaşması ve ek protokollerinin süresini uzatmak için toplanmışlardır. Yapılan müzakereler sonucunda iki maddeden oluşan şu ek protokol imzalanmıştır;

“Madde 1- Pariste Kanunuevvel 1925'te akdolan dostluk ve bitaraflik muahedesi ve aynı tarihli müzeyyen üç protokol ile Ankara'da imzalanan 17 Kanunuevvel 1929 tarihli temdit protokolü ve 7 Mart 1931 tarihli bahriye protokolünün meriyetleri inkıza tarihinden itibaren beş sene müddetle temdit olmuşlardır. Maahaza akit taraflardan biri beş senelik müddetin hitamından altı ay evvel muahedeye hitam vermek arzusundan diğer tarafı haberdar etmezse yukarıda zikredilen muahede ve protokoller yeniden bir sene müddetle kendiliğinden tecdid edilmiş addolunacaklardır.

Madde 2- İşbu protokol takibinden itibaren mevkii meriyete girecek ve bu tasdik keyfiyeti de iki taraftan her birince diğer akit tarafa tebliğ olunacaktır.”¹³⁵

Anlaşma metni imzalandıktan sonra taraflar ikili ilişkilere dair çok olumlu beyanatlarda bulunmuş hatta Mustafa Kemal Sovyetlere bir seyahat gerçekleştirmeyi arzu ettiğini ifade etmiştir.¹³⁶ Bu iyi temenni ve dostane görüşmeler sonunda

¹³³“Litvinof Yoldaş bu sabah geliyor ve akşamüstü Ankara'ya gidiyor”, **Cumhuriyet**, 26 Teşrinievvel 1931.

¹³⁴ “Gazi Hz. Dün M. Litvinof'u Kabul Buyurdular”, **Cumhuriyet**, 28 Teşrinievvel 1931.

¹³⁵“Türk-Rus Dostluk Muahedesi Temdit ve Yeni Mukavele Dün Ankara'da İmza Edildi”, **Vakit**, 30 Teşrinievvel 1931

¹³⁶ “Gazi Hz. Moskova'ya Seyahat Etmek Arzusu İzhar Buyurdular”, **Vakit**, 30 Teşrinievvel 1931.

Litvinov Ankara'dan İstanbul'a oradan da Moskova'ya dönmüştür. Litvinov'un dönüşünden sonra, 1 Kasım 1931 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal yapılan bu ziyareti şu sözlerle değerlendirmiştir;

*“Büyük dostumuz Sovyet Rusya'nın muhterem Hariciye Komiserini Ankara'da kabul etmekle memnun olduk. İki memleketin tecrübe geçirmiş dostça münasebetlerini aynı kuvvet ve samimiyetle devam ettirmenin tarafların büyük menfaat ve samimi arzularının gereği olduğu bu vesile ile de açıklanmış ve vurgulanmıştır”*¹³⁷

Litvinov Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında İsmet İnönü'yü Sovyetlere bir ziyaret gerçekleştirmesi için davet etmiş, fakat bu ziyaretin ne zaman gerçekleşeceği konusunda net bir tarih belirlenmemiştir.¹³⁸ Nihayetinde bu ziyaretin 26 Nisan 1932 tarihinde gerçekleştiğini görmekteyiz.¹³⁹ Vapurla Odessa'ya giden İsmet İnönü burada büyük bir ilgiyle karşılaşmıştır.¹⁴⁰ Daha sonra trenle Moskova'ya geçen İsmet İnönü burada da benzer bir ilgi ve alaka görerek, tren istasyonunda “Halk Komiserler Meclisi Reisi M. Molotov Hariciye Komiseri M. Litvinov, Hariciye Komiserliği Koleji azaları, Moskova Sovyet Reisi, İhtilal Harp Meclisi azaları, Moskova Merkez Kumandanı ve yüksek memurları”¹⁴¹ gibi üst düzey Sovyet bürokratları tarafından karşılanmıştır. İsmet İnönü bu görkemli karşılamaya anılarında şu şekilde yer vermiştir; “Moskova'da bizi büyük bir törenle karşıladılar. Molotof, Litvinof, hepsi karşılayıcılar arasında bulunuyordu. Resmi protokolde hiçbir eksiklik yoktu. Bize çok itibar ettiler.”¹⁴²

¹³⁷ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, Dışişleri Bakanlığı Yayını, Belge 3, Aktaran: Gürün, s127

¹³⁸“Gazi Hz. Moskova'ya Seyahat Etmek Arzusu İzhar Buyurdular”, **Vakit**, 30 Teşrinievvel 1931.

¹³⁹“İsmet Paşa Hz. Bu Sabah Odesa'da”, **Vakit**, 26 Nisan 1932.

¹⁴⁰ “İsmet Paşa Rus Toprağına Ayak Bastı” **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1932.

¹⁴¹ “İsmet Paşa Moskova'da Parlak Merasimle Karşılandı”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1932.

¹⁴² İnönü, s.140

Moskova’da başta Stalin olmak üzere birçok Sovyet üst düzey bürokratlarla görüşen İnönü, şerefine verilen yemek ve balolara da katılmıştır.¹⁴³ 29 Nisan’da Moskova tiyatrosunda sergilenen bir oyunu izleyen İsmet İnönü ve erkanı,¹⁴⁴ 30 Nisan günü ise Sovyet fabrikalarını gezmişlerdir.¹⁴⁵ Ertesi gün 1 Mayıs kutlamalarına katılan heyet burada kendileri için kurulan tribünden geçit törenini izlemiş,¹⁴⁶ tören bittikten sonra ise Leningrad’a girmek üzere Moskova’dan ayrılmışlardır.

İsmet İnönü ve heyeti Leningrad’da iki ülke arasındaki ticari ve kültürel ilişkileri geliştirmek adına önemli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmelerde, “Sovyet Rusya Ticaret Odası Reisi M. Eliva, Sovyet Rusya ile ecnebi memleketler arasında harsi (kültürel) münasebetler cemiyeti reisi M. Petrov, Rusya’nın Türkiye sefiri Souritz Yoldaş, Türkiye’deki Rus ticaret ataşesi M. Khodorovaki, Hariciye Komiserliği şark işleri birinci departmanı müdürü M. Pastoukhov”¹⁴⁷ gibi Sovyet bürokrasisindeki önemli isimleri ile ikili ilişkilerin ticari ve kültürel yönlerine dair müzakereler yapılmıştır. Görüşmelerden sonra 1 Mayıs dolayısıyla devam etmekte olan spor şenliklerine katılan İsmet İnönü ve heyeti, şenliklerde futbol maçı, bisiklet yarışı ve at yarışlarını takip etmişlerdir.¹⁴⁸ Hatta yapılan at yarışında birinciliği kazanan “*Rüzgar*” isimli at İsmet İnönü’ye hediye edilmiştir.¹⁴⁹

Leningrad’a yapılan ziyarette resmi makamların dışında birçok temasta bulunulmuş ve birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Farklı gruplara ayrılan heyetin

¹⁴³ “İsmet Paşa M. Kalinin ile görüştü, mülakat uzun müddet devam etti”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1932.

¹⁴⁴ “İsmet Paşa M. Kalinin ile görüştü, mülakat uzun müddet devam etti”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1932.

¹⁴⁵ “Türk Başvekilinin Moskova’da Üçüncü Günü”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1932.

¹⁴⁶ “Moskova’da 1 Mayıs Bayramı Hararetle Tesit Edildi”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1932.

¹⁴⁷ “Türk-Rus Dostluğunun Zeval Bulacağını Zannedenler İnkisara Uğrayacaklardır”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1932.

¹⁴⁸ “Türk-Rus Dostluğunun Zeval Bulacağını Zannedenler İnkisara Uğrayacaklardır”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1932.

¹⁴⁹ “Rusya Seyahatine Ait ilk Resimler Geldi”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1932.

gerçekleştirdiği ziyaretlere Cumhuriyet gazetesinde ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Smolny Enstitüsü, Ermitaj Müzesi, Bilimler Akademisi, Ziraat Akademisi, Opera ve Bale Tiyatrosu ve Çar döneminden kalma saraylar ziyaret edilmiş, Maksim Gorki, Leon Leonov, Mikhail Svetov ve Meyerhold gibi önemli edebiyatçı ve sanatçılarla görüşülmüştür. Türkiye heyetinde bulunan Falih Rıfkı ve Ruşen Eşref, Maksim Gorki ile uzun bir görüşme gerçekleştirirken, Yakup Kadri ve Vala Nurettin ise Pervonaiski'nin "Meçhul Asker" piyesini Kamerni Tiyatrosu'nda izlemişlerdir. Heyette bulunan milletvekili Fuat Bey anne ve çocuk himayesi enstitüsünü ziyaret ederken, İhsan Bey yabancılarla kültürel ilişkiler cemiyetine (VOKS) gitmiş ve cemiyet temsilcileriyle birlikte Eğitim Komiserliği tarafından kontrol edilen birçok ilim ve pedagoji kurumunu gezmiştir. Ayrıca heyette bulunan, önemli Türk sanayicilerinden oluşan bir grup petrol enstitüsü ve şeker tröstünü gezdikten sonra, hepsi toplu şekilde Sanayi Komiserliğine giderek Sovyet fabrikalarında üretilen ürünlerin üretim süreçlerine dair bilgi almışlardır.¹⁵⁰

Gerçekleştirilen bu ziyaret ve incelemelerden sonra İsmet İnönü ve heyeti 6 Mayıs tarihinde Moskova'ya dönmüşlerdir. Moskova'da tekrar üst düzey görüşmeler gerçekleştiren İsmet İnönü ve heyeti Sovyetlerden 8 milyon dolarlık kredi almayı başarmışlardır. Fabrika makinesi olarak alınan¹⁵¹ ve daha sonra Kayseri ve Nazilli dokuma fabrikalarının kurulmasında kullanılan bu kredi faizsiz olarak alınmıştır. Taksitler şeklinde ödenmesi planlanan kredinin ödeme süresi ve şekli ise 20 yıl süreyle, aynı ödeme olarak belirlenmiştir. Alınan bu kredinin yanı sıra Sovyetler Türkiye'ye 10 traktör, 2 kamyon, 1 otobüs¹⁵² hediye ederken, kızıl ordu ise Türk ordusuna 2 büyük, 4 küçük tank hediye etmiştir. Alınan bu yardımlardan sonra 8 Mayıs 1932 tarihinde İsmet İnönü ve heyetin büyük bir kısmı Sovyet üst düzey bürokratları tarafından Moskova'dan uğurlanırken heyette bulunan bazı uzmanlar

¹⁵⁰"Başvekilimizim Seyahati", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1932.

¹⁵¹Sovyet hükümetinden alınacak makine vesaireye dair kanun layihası, BCA.30.18.1.2-50.86.12-20.12.1934

¹⁵²Hediye edilen bu otobüs daha sonra şehir içi kullanıma uygun olmadığı belirtilerek, Eskişehir Tayyare Alayı Kumandanlığına teslim edilmiştir. BCA.30.10.0.0-246.677.19-25.12.1932

Sovyet iktisadi yapısını detaylı bir şekilde incelemek için Moskova'da kalmışlardır.¹⁵³

Moskova'dan döndükten sonra Sovyetler hakkındaki izlenimlerini ve Sovyetlerin Türkiye için takip edilmesi gereken bir örnek olduğunu belirten dönemin Siirt mebusu Mahmut Bey ve dönemin önemli edebiyatçılarından Falih Rıfkı Cumhuriyet gazetesine şu değerlendirmelerde bulunmuşlardır,¹⁵⁴

“... Yeni Rusya'nın davası dünyadır; bizim davamız Türkiye'dir. Burada ondan ayrılır gibi görünürken, bir başka davada onunla birleşiyoruz: Halk yığınlarımızı birkaç hamlede yeni zamana erdirmek!”

Moskova, yeni bir insan ve yeni bir ekonominin birkaç hamlede inşası için ihtilalci ve ilmi metotlar bulmuş ve tecrübe etmiştir. Bizim de inşa etmek istediğimiz yeni bir Türkiye insanı, bizimde inşa etmek istediğimiz yeni bir Türkiye ekonomisi vardır. Komşu ihtilalin tecrübelerinden en çok istifade edecek olanların başında biz geliriz.”

Falih Rıfkı

“... Yeni Rusya'da muazzam bir sanayi hareketi, bir kültür faaliyeti, bir çalışma sistemi vardır. Bu faaliyet şubelerinin her birinde muvaffak olmuş eserlerin sayısı çoktur. Bu muvaffakiyetlerin sırrı ise asla meçhul değildir. Onun için eğer biz her şeyden evvel kendimize bir memleket programını tespit edebilirsek, bu programı tahakkuk ettirmek için Rusya'nın tecrübelerinden, metotlarından ve cemiyeti yetiştirmek usullerinden en çok istifade edebiliriz. İlaveye hacet var mı ki, yetişmemiş bir cemiyetin temelleri: İnkılabın ağırlığına dayanamaz. Çürük bir terazi o kadar sıkleti çekmez!”

Mahmut Bey

Sovyetlere yapılan bu seyahatle ilgili yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı gibi bu ziyaretin mahiyeti sadece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri

¹⁵³“Ruslarla Yaptığımız İtilaf”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1932.

¹⁵⁴“Matbuat Erkanının Rusya İntibaları”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1932.

geliştirmek ile sınırlı kalmamıştır. Türkiye'den giden heyet içerisinde edebiyatçı, eğitimci, sanayici, gazeteci ve politikacı birçok insan yer almıştır. Sovyetlerin ekonomik, siyasal, kültürel ve eğitim sistemini inceleyen bu uzmanlar henüz toparlanma ve gelişme evresinde olan Türkiye için bunu bir fırsat olarak görmüşlerdir.

Özellikle 1929 yılından sonra kapitalist dünyanın içerisine sürüklendiği küresel ekonomik krizi düşündüğümüzde, Sovyetlerin ekonomik sistemi bu dönemde Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomiler için dikkat çekici olmuştur. Kapitalizmin yaşadığı bu bunalımdan payına düşeni alan Türkiye’de devlet, diğer kapitalist ülkeler gibi bizzat kendisi yoğun bir yatırım faaliyeti içerisine girmiştir.¹⁵⁵ Devlet eliyle gerçekleştirilen bu yeni ekonomik modelin beş yıllık planlara dayalı bir sanayileşme süreci olarak şekillenmesinde, “Türkiye’den birkaç yıl önce ve çok farklı koşullar altında planlanmış bir sanayileşme sürecini başlatan Sovyetler Birliğinin etkisini”¹⁵⁶ görmekteyiz. Türkiye ekonomisinde *devletçilik* politikası olarak değerlendirilen bu sürecin gelişiminde İsmet İnönü ve heyetinin gerçekleştirmiş olduğu bu ziyaret oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Gerek Türk uzmanların Sovyetlerde yapmış oldukları incelemeler gerekse de Sovyetlerin sağlamış olduğu kredi ve teknik destek Türkiye’nin, 1932 yılında devletçilik politikasını ve 1934’te ise Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nı uygulamasına önemli katkılar sağlamıştır.

İsmet İnönü’nün yaptığı bu ziyaretin ekonomik sebeplerinin yanı sıra politik sebeplerinin de olduğunu görmekteyiz. Türkiye’nin bu dönemde önemle üzerinde durduğu Milletler Cemiyeti’ne girmek ve Balkan Devletleri arasında işbirliğini geliştirme politikaları Sovyetler tarafından pek olumlu karşılanmaması, yapılan bu ziyarette söz konusu konuların müzakere edilmesine zemin hazırlamıştır.¹⁵⁷ Bu iki konunun müzakeresine anılarında yer veren İsmet İnönü, iki konuya da çözüm getirdiğini şu sözlerle ifade etmiştir; “*Cemiyeti Akvam meselesini halletmiştim.*

¹⁵⁵Sungur Savran, *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri: Cilt: 1 1908-1980*, Yordam Kitap, 2016, s.170

¹⁵⁶Savran, s.170

¹⁵⁷Gürün, s.128

Rusya'nın Balkan Paktı üzerindeki tereddütlerini izale ettim (giderdim)."¹⁵⁸ İsmet İnönü Moskova'dan döndükten yaklaşık iki ay sonra, 18 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmış olması, bu konuda Stalin ile yaptığı görüşmelerin olumlu sonuçlandığının göstergesidir.

İsmet İnönü'nün Moskova'ya yaptığı üst düzey ziyaretten sonra, Sovyetlerden Türkiye'ye Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Molotov başkanlığında bir misyon gönderilmesi planlanmıştır. Molotov'un Halk Komiserleri Kurulu'nda, İsmet İnönü'nün yaptığı ziyaretten bahsederek, bu ziyaretin ikili ilişkilerde bir takım mali ve kültürel anlaşmaları yapmada kolaylık sağladığını belirtmesi, ziyaretin yapılmasının önünü açmıştır.¹⁵⁹ 1933 yılı Cumhuriyet Bayramına denk gelecek şekilde ayarlanan bu ziyarette son dakikada değişiklik olmuştur. Sovyetlerden Cumhuriyet Bayramına katılmak için gelecek misafirleri almak için 23 Ekim 1933 tarihinde İstanbul'dan ayrılan İzmir Vapuru,¹⁶⁰ 24 Ekim'de Sivastopol'a varmış ve heyete katılması planlanan Molotov ve Litvinov'un bu seyahate iştirak edemeyecekleri bildirilmiştir.¹⁶¹ Dışişleri Halk Komiseri olan Litvinov'un Amerika'ya yapacağı seyahat dolayısıyla katılamayacağı bildirilirken, İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafla Cumhuriyet Bayramını kutlayan Molotov ise hastalanması sebebiyle ziyarete katılamadığını bildirmiştir.¹⁶² Savunma ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Voroşilov başkanlığında yeniden belirlenen 23 kişilik Sovyet heyetinde Hariciye Halk Komiseri Muavini Karahan ve Maarif Halk Komiseri Bubnov gibi üst düzey Sovyet bürokratlarda yer almışlardır.¹⁶³

26 Ekim'de İzmir Vapuruyla İstanbul'a ulaşan Sovyet heyeti büyük bir ilgiyle karşılaşmış, şereflerine ziyafet verilmiş ve heyet aynı günün akşamı trenle Ankara'ya

¹⁵⁸ İnönü, s.150

¹⁵⁹ Tunçay, s.101

¹⁶⁰ "Ankara'ya gelecek Rus ricali", **Cumhuriyet**, 23 Teşrinievvel 1933.

¹⁶¹ "Heyet Moskova'dan dün akşam hareket etti", **Cumhuriyet**, 24 Teşrinievvel 1933.

¹⁶² "Dost Rusya'nın selamlarını getiren yüksek misafirlerimiz bugün geliyor", **Milliyet**, 26 Teşrinievvel 1933.

¹⁶³ **Cumhuriyet**, 24 Teşrinievvel 1933.

gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.¹⁶⁴ İstanbul'dan ayrılmadan önce Anadolu Ajansı'na beyanatlarda bulunan Vorosilov hem gördüğü ilgiden hem de Türkiye'de bulunmaktan çok memnun olduğunu ve cumhuriyetin onuncu yıldönümü kutlamalarına katılmaktan şeref duyduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵ Vorosilov tren istasyonunda şu nutku atarak İstanbul'dan ayrıldı;

*“Yaşasın dost ve kuvvetli Mustafa Kemal Türkiye’si, Türk gençliği, size Rus gençliğinin selamlarını getirdim. Yaşasın Türkiye, Yaşasın Türkiye’nin büyük kurtarıcısı Mustafa Kemal, yaşasın Cumhuriyet hükümeti ve gençliği.”*¹⁶⁶

27 Ekim günü Ankara’ya varan Vorosilov ve heyeti Başbakan İsmet İnönü, Erkanı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fevzi Çakmak ve birçok üst düzey bürokrat tarafından karşılandı.¹⁶⁷ Sovyet heyeti Ankara Palas otelinde bir müddet dinlendikten sonra öncelikle, Türkiye bürokrasisinin üst kademesinde yer alan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Başbakan İsmet İnönü, Meclis Başkanı Kazım ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak başta olmak üzere birçok bürokrati toplu olarak ziyaret etmiş, daha sonra ise Mustafa Kemal tarafından kabul edilmişlerdir.¹⁶⁸ Aynı günün akşamı Ankara Palas’ta İsmet İnönü tarafından Sovyet heyeti şerefine bir ziyafet düzenlenmiş ve bu ziyafette hem İsmet İnönü hem de Vorosilov Türkiye ve Sovyetlerin ekonomik, siyasi ve kültürel alanda gerçekleştirdikleri dostane ilişkilere atıfta bulunarak karşılıklı beyanatlarda bulunmuşlardır. Vorosilov yaptığı uzun konuşmasında Türkiye ve Sovyetler dostluğuna dair birçok noktaya değindikten sonra konuşmasını İsmet İnönü’ye hitaben şu güven dolu sözlerle noktalamıştır;

¹⁶⁴ “Dostlarımızın yüksek mümessilleri dün coşkun tezahürat arasında şehrimize geldiler ve akşam Ankara’ya gittiler”, **Milliyet**, 27 Teşrinievvel 1933.

¹⁶⁵ “Aziz Misafirlerimiz Geldi”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrinievvel 1933.

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 27 Teşrinievvel 1933.

¹⁶⁷ “Gazi Hz dün Ankara’ya varan dost Sovyetlerin yüksek mümessillerini kabul buyurdular ve üç saat görüştüler”, **Milliyet**, 28 Teşrinievvel 1933.

¹⁶⁸ **Milliyet**, 28 Teşrinievvel 1933.

“... Başvekil Hazretleri, zatı devletlerini temin edebilirim ki, Sovyet Rusya hükümeti iktisadi ve harsi sahada tecrübelerin teatisi esasına müstenit olan bu teşriki mesaiyi istikbalde de inkişaf ettirmeye katti surette azmetmiştir. ... Yaşasın Sovyet- Türk dostluğu. Yaşasın Türk Cumhuriyetinin onuncu yıldönümü yaşasın büyük Türk milleti. ...”¹⁶⁹

Cumhuriyet Bayramından önceki gün Ankara’yı gezen Sovyet misyonu, 29 Ekim’de Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarını izlemek üzere Mustafa Kemal’in bulunduğu protokolde yerlerini almışlardır. Kutlamalardan sonra Anadolu Ajansına beyanatlarda bulunan Vorosilov kutlama merasimi ve merasime katılan Türk ordusu ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Hakimiyet-i Milliye gazetesine yansıyan Vorosilov’un değerlendirmesi şu şekildedir;

“Türk ordusunun, Cumhuriyetin onuncu yıldönümü şerefine evvelki gün yaptığı ve bizim büyük bir alâka ile seyrettiğimiz geçit resmi bizde fevkalâde bir intiba bıraktı. Geçit resmi ender görülen bir intizamla cereyan etmiştir, bu, ordu yüksek kumanda heyetinin ve azimkar ve şayanı imtisal zabitan kadrosunun mümtaz evsafına ve kıtaatın mükemmel inzibat ve yüksek talim ve terbiye seviyesine en güzel bir delildir. Avrupa orduları hakkında edinebildiğim malûmata nazaran ben, şu kanaatteyim ki; Türk ordusu kıymet itibariyle bu orduların hiç birinden aşağı olmadıktan maada; cengâverlik ve vatani müdafaa hususundaki heyecan ve müsareati itibariyle bunların birçoğuna katiyen faiktir. ...

Sözlerimi bitirirken şunu söylemeliyim ki, geçit resminde görduğum ordu, ellerine Türkiye Cumhuriyetinin istiklâlinin tevdi olunabileceği bir muhafızdır ve bu ordu aynı derecede sulhun kuvvetli bir istinatgahıdır. Bu mükemmel geçit resmini idare edenlerle geçit resmine iştirak edenlerin hepsini selamlamak için bu fırsattan istifade ediyorum.”¹⁷⁰

¹⁶⁹“Gazi Hz. General Vorosilov ve arkadaşlarını kabul etti”, **Cumhuriyet**, 28 Teşrinievvel 1933 ve **Milliyet**, 28 Teşrinievvel 1933.

¹⁷⁰“Vorosilov’un Ordumuz ve Gençliğimiz İçin Söyledikleri”, **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Teşrinievvel 1933 ve **Milliyet**, 1 Teşrinisani 1933.

Cumhuriyet gazetesinin 31 Ekim sayısında Sovyet heyetinin Ankara'dan ayrıldığı belirtilse de,¹⁷¹ heyet 1 Kasım'da gerçekleştirilen meclisin açılış oturumuna katılmak için şehirden ayrılma tarihini ertelemiştir.¹⁷² Meclis açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Sovyetlerin Cumhuriyetin 10 yıl kutlamaları sebebiyle yapmış oldukları ziyareti şu şekilde değerlendirmiştir;

“Efendiler,

Bu sene, mümtaz bir Sovyet heyetinin cevap ziyaretini kabul ettik. Bu ziyaretin onuncu yıl bayramına tesadüf ettirilmesi, iki memleket arasındaki münasebetlerin derin samimiyetini gösteren mesut bir vesile olmuştur.

İki memleketin çetin zamanlarında kurulmuş, 15 senedir türlü imtihanlardan, daha kuvvetli çıkmış bir dostluğun daima yüksek kıymeti haiz olması, beynelmilel sulh için değerli ve ehemmiyetli bir amil olduğunda tereddüt edilemez.”¹⁷³

Meclisin açılış konuşmasından sonra Sovyet heyeti, İzmir'e gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır. Başvekil İsmet İnönü ve Meclis Reisi Kazım Bey tarafından yolcu edilen heyetin, İzmir'e yaptığı seyahatte Eskişehir, Afyon ve Balıkesir'e de uğraması planlanmıştır.¹⁷⁴ 2 Kasım günü Eskişehir'e uğrayan heyet 3 Kasım'da nihayet İzmir'e ulaşmıştır.¹⁷⁵ İzmir'de büyük bir coşkuyla karşılanan Sovyet heyetinin şerefine ziyafet verilmiş, daha sonra ise heyet şehrin stadyumunda oynanan bir müsabakayı takip edip, ardından Ziraat Mektebini ziyaret etmiştir.¹⁷⁶ Ertesi gün Bergama'ya giden heyet burada Bergama Kalesini ve Asklepionu gezmişlerdir. Dönüşte İzmir iplik fabrikasını tetkik eden heyet, akşam İzmir Vapuruyla İstanbul'a

¹⁷¹“Misafirler dün akşam Ankara'dan ayrıldılar”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrinievvel 1933.

¹⁷²“Sovyet Heyeti Bugün Meclis İçtimasında Bulunacak”, **Milliyet**, 1 Teşrinisani 1933.

¹⁷³ “Reisicumhur Hz. Dün Büyük Millet Meclisi'nin Toplanma Yılına Milletine Yeni İlerleyiş Direktifleri Veren Bir Nutukla Açtı” **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Teşrinisani 1933 ve “Gazi Hz.'nin Nutukları”, **Cumhuriyet**, 2 Teşrinisani 1933.

¹⁷⁴“Rus Misafirlerimiz”, **Cumhuriyet**, 2 Teşrinisani 1933.

¹⁷⁵“Sovyet heyeti bugün İzmir'de bulunacak” **Milliyet**, 3 Teşrinisani 1933.

¹⁷⁶“Sovyet misafirler alkışlar içinde İzmir'e vardı”, **Milliyet**, 4 Teşrinisani 1933.

hareket etmiştir.¹⁷⁷ Yol üzeri Çanakkale'de durak Sovyet heyeti Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye için sembolik bir önemi olan Çanakkale anıtını da ziyaret etmeyi ihmal etmemişlerdir.¹⁷⁸

Heyet henüz İstanbul'a varmadan, İçerisinde birçok kültürel etkinlik bulunan dört günlük gezi programı oluşturulmuştur.¹⁷⁹ 6 Kasım günü İstanbul'a varan heyet daha önceden planlandığı üzere Pera Palas'ta bir müddet dinlendikten sonra sırasıyla, İstanbul Arkeoloji Müzesi (Asar-ı Atika Müzesi) ve Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmişlerdir.¹⁸⁰ 7 Kasım günü özel bir yatla Bursa gezisine götürülen heyetle beraber Sovyet devriminin 16. yıldönümü kutlanmış ve ikili ilişkilerin dostluğuna dair beyanatlar verilmiştir.¹⁸¹ 8 Kasım'da Eyüp Sultan, Sultan Ahmet, Ayasofya Camii, Yerebatan Sarnıcı, Yavuz Zırhlısı ve Çapa Kız Muallim Mektebini gezen Sovyet heyeti için akşam Dolmabahçe Sarayı'nda bir suvare¹⁸² yapılmıştır.¹⁸³ İstanbul'daki son günlerinde ise önce Harp Mektebi ve Harp Akademisini gezilmiş daha sonra Darülbeyti'de Muhsin Ertuğrul tarafından sergilenen "Bir kavuk devrildi, Pergünt ve Üç saat" eserlerinden birer perde izlemişlerdir.¹⁸⁴ Tiyatronun bitiminde otomobillerle galata rıhtımına giden heyet burada onları bekleyen İzmir Vapuruna binerek Odessa'ya doğru yola çıkmışlardır.

Voroşilov başkanlığında gerçekleştirilen bu ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin en doruk noktası olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarına katılan heyetin hem Türkiye bürokrasisi nezdinde hem de halkın gözünde iyi izlenimler bıraktığını söyleyebiliriz. Heyetin, Türkiye'nin önemli

¹⁷⁷"Sovyet misafirler yarın şehrimize geliyorlar", **Milliyet**, 5 Teşrinisani 1933.

¹⁷⁸ "Sovyet heyetinin İzmir ve Çanakkale'yi ziyaretlerine dair intibaları", **Milliyet**, 7 Teşrinisani 1933.

¹⁷⁹"Sovyet heyetinin seyahati", **Cumhuriyet**, 3 Teşrinisani 1933.

¹⁸⁰ "Muhterem Sovyet misafirlerimiz dün İzmir'den şehrimize geldiler", **Milliyet**, 7 Teşrinisani 1933.

¹⁸¹ "Misafirlerimiz Bursa'dan geldi", **Milliyet**, 8 Teşrinisani 1933.

¹⁸² Akşam yemeğinden sonra yapılan eğlenceli toplantı

¹⁸³"Aziz misafirlerimiz bu gece Odessa'ya hareket ediyorlar", **Cumhuriyet**, 9 Teşrinisani 1933.

¹⁸⁴ "Misafirlerimiz gittiler", **Cumhuriyet**, 10 Teşrinisani 1933.

şehirlerine yaptığı geziler, katıldığı kültürel faaliyetler ve ülkenin ordusu, eğitim sistemi ve ekonomik yapısı üzerine yaptığı gözlemler ikili ilişkiler bağlamında oldukça önem arz etmektedir. İki ülke arasında meydana gelen bu samimi ilişkiler hem karşılıklı güven bağlamında hem de uluslararası alanda verilen bir mesaj olarak önemli bir etki yaratmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN DÖNEM TÜRKİYE - SSCB KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

Birinci Dünya Savaşı son bulduğunda eski dünyanın büyük imparatorlukları tarihin tozlu sayfalarına karışırken dünya yeni bir siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıya doğru önemli bir dönüşüm yaşamaktaydı. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan gibi çok uluslu imparatorluklar dağılarak yerlerini dini ve etnik olarak daha steril olan devletlere bırakmıştı. Fakat kuzeyin devasa imparatorluğu Çarlık rejimi yıkılsa da toprak bütünlüğü büyük ölçüde korunarak yeni bir siyasal ve ekonomik sistem altında hala hayatına devam etmekteydi. Bolşeviklerin Ekim Devrimi ile devraldığı iktidarın siyasal, ekonomik ve toplumsal tahayyülleri hem Çarlık Rejimi'nin hem de dünyanın geri kalanının benimsediği yapıdan çok farklıydı. Bu yeni rejimin ideallerini topluma benimsetmek ve toplumu devrimin idealleri etrafında kenetlemek Bolşevikler için hayati bir öneme sahipti. Diğer taraftan devrimin ideallerinin dünya üzerinde yayılması ve küresel çapta bir etki yaratması ise Bolşevik kadrolarının en azından 1920'lerin ortalarına kadar önemsedikleri diğer bir idealdi. Bu bağlamda devrimin ilk yıllarından itibaren hem toplumsal yapının dizaynı hem de devrimin ihracı için kültürel alanın Bolşevikler tarafından kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetlerin batılı devletler tarafından tecrit edilmesi, dış dünyayla ilişki kurmanın bir yolu olarak kültürel faaliyetlerin önemini daha da

artırmıştı. Spordan sinemaya, müzikten heykele, resmi ziyaretlerden edebiyat ve eğitime kadar birçok alan bu bağlamda Sovyet dış politikasının bir unsuru olarak dizayn edilmekte ve kullanılmaktaydı.

Benzer şekilde Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı imparatorluğu da dağılmış ve imparatorluk mirası Türkiye Cumhuriyeti tarafından devralınmıştır. İmparatorluğun uzun zamandır devam ettirdiği modernleşme hamleleri, imparatorluğun son döneminde iktidarı elinde bulunduran ittihatçı kadrolar tarafından devam ettirilmişti. İttihatçı kadrolar Balkan Savaşları'ndan sonra benimsedikleri homojen toplum projesini¹⁸⁵ Birinci Dünya Savaşı döneminde yoğunlaştırarak uygulamış ve ulus devlet olma yolunda önemli adımlar atmışlardı. Saltanatın fiilen son bulması ile birlikte hem dini hem de etnik yönden uzun bir süredir homojenleştirilmesi hedeflenen toplumun mühendislik çalışması kurucu kadronun en önemli hedeflerinden biri olmuştur. Türkiye'de kurulan bu yeni rejim Osmanlı tebaasını Türkiye Cumhuriyeti vatandaşına çevirmek adına önemli atılımlarda bulunmuştur. Bütün ulus inşası süreçlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının ortak idealler, mitler, din, dil, tarihsel ve kültürel geçmişe inandırılarak bir "*hayali cemaat*"¹⁸⁶ inşası için kültürel alanın ciddi bir şekilde yeniden düzenlendiğini görmekteyiz. Tepeden inme bir şekilde yapılan politikalar aracılığıyla giyim kuşamdan eğlenceye, dini ritüellerden eğitime, ölçü birimlerinden kullanılan alfabeye kadar birçok alan batı ulus devlet modeline göre yeniden düzenlenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde kültürel alan sadece iç kamuoyunda değil aynı zamanda dış politikada da kullanılmıştır. Diğer toplumlarla kültürel faaliyetler yoluyla ilişkiler kurulmuş ve Türkiye'de kurulan yeni rejimin olumlu bir imaj kazanması yolunda önemli çabalar sarf edilmiştir.

Yukarıdaki kısa özetten de anlaşılacağı gibi iki savaş arası dönemde kültürel alan hem Türkiye hem de Sovyetler için, yaratmayı arzuladıkları sistemi konsolide

¹⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz: Y. Doğan Çetinkaya, **Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

¹⁸⁶ Benedict Anderson, **Hayali cemaatler; Milliyetçiliğinin kökenleri ve yayılması**, Metis Yayınları, 2020.

etme noktasında oldukça önemli olmuştur. Fakat Sovyetler ve Türkiye'nin kültürel alanı siyaseten kullanma biçimleri bazı noktalarda örtüşmesine rağmen bazı noktalarda da farklılaşmaktaydı. Kültürel alan aracılığıyla seküler bir toplum yaratmak, en önemli ortak paydalarıydı. Çünkü hem Bolşevik kadroların hem de Türkiye bürokratik elitlerinin yaratmaya çalıştıkları toplumsal yapı seküler değerlere dayanmaktaydı. Diğer bir ortak nokta ise nispeten geç modernleşen bu iki toplumda, kültür politikalarının tepeden inme bir şekilde dar bir kadronun eliyle yapılmasıdır. Farklılaştıkları en temel nokta ise Türkiye kapitalist batı tüketim ve bölüşüm ilişkileri üzerinden bireyci bir kültürel alan tasarlarırken, Sovyetler batı üretim ve bölüşüm ilişkilerinin karşısında konumlanarak kolektif bir toplum kültürü inşası içerisindeydi.

3.1. Erken Dönem Türkiye SSCB Kültürel Faaliyetlerin Tasnifi

Erken dönem Türkiye SSCB kültürel faaliyetlerini incelerken dikkat edilmesi gereken en önemli unsur bu kültürel faaliyetlerin dış politika hedefleri ile olan ilişkisidir. Özellikle Sovyetlerin bu dönemde kültürü dış politikanın ve diplomasının bir enstrümanı olarak kullanması, bu faaliyetlerin politik yönüne dikkatimizi çekmektedir. Dolayısıyla erken dönem Türkiye SSCB kültürel ilişkileriyle ilgili yapacağımız herhangi bir tasnifte temel belirleyici unsur dönemin politik atmosferi ve dış politika tercihleri olacaktır. İki devlet arasında olumlu ilişkilerin geliştirildiği bu dönemde zaman zaman iniş ve çıkışlar olmuştur. Fakat hem uluslararası politik atmosfer hem de iki ülkenin sahip olduğu koşullar göz önüne alındığında bu dönemde ciddi bir kopuşun meydana gelmediğini söyleyebiliriz. 1920'lerin tamamı ve 1930'ların büyük bir kısmında süreklilik arz eden bu ilişkilerin kültürel yönünü iki farklı döneme ayırmak yerinde olacaktır.

Birinci dönem 1923-1930 arası dönemdir. Bu periyotta ikili ilişkilerin henüz yeni konsolide olduğunu ve kültürel faaliyetlerde oldukça temkinli davrandığını söylemek mümkün. Özellikle Türkiye'nin komünist propagandadan çekinmesi Sovyetlerle gerçekleştirdiği kültürel faaliyetlerde oldukça titiz davranmasına sebep

olmuştur. Sovyetler ise Türkiye ile ilişkilerini bozmamak adına doğrudan yapamadığı ideolojik propagandayı kültürel alan üzerinden yapmaya çalışmış fakat Ankara'nın kararlılığı bu çabayı boşa çıkarmıştır. Bu sebeple bu dönemde, iki ülkenin kültürel politikalar aracılığıyla geniş kitlelere benimsetmeye çalıştıkları seküler ve pozitivist değerleri içeren alanlarda kültürel alışverişte bulunulmuştur.¹⁸⁷ Özellikle sinema ve tiyatro gibi görsel sanatlar toplumsal eğitim bağlamında kullanılmıştır. Sovyetler tarafından kültürel alanda üretilen fakat komünist propaganda içermediğinden şüphe duyulmayan öğretici ve eğitici değerler Türkiye tarafından ithal edilmiştir.

İkinci dönem ise 1930-1935 arası dönemdir. Bu periyotta iki ülke arasındaki kültürel faaliyetlerin daha yoğun yapıldığını görmekteyiz. Bu yoğun kültürel ilişkilerin iki temel sebebini belirlemek mümkündür. İlk olarak Stalin yönetimindeki Sovyetlerin bu dönemde uluslararası komünist hareketi kapitalist ülkeler için tehlikeli olabilecek bir şekilde desteklememesi. İkincisi ise bu dönemde *Büyük Buhran* dediğimiz uluslararası ekonomik krizin yarattığı etkidir. Kapitalist ekonomilerin kriz yaşadığı bu dönemde Sovyet ekonomisi dünyada cazibesini artırmış ve bu durum Türkiye SSCB kültürel ilişkilerinin karakterine de yansımıştır. Beş yıllık planlı ekonomi modelini Sovyetlerden uyarlayan Türkiye hem ekonomik hem kültürel hem de eğitim alanında Sovyet yetkililerinden maddi ve teknik destek almışlardır. Bu dönemde Türkiye'den uzmanlar Sovyetlere giderek gözlemlerde bulunmuş ve bu gözlemler doğrultusunda iki ülke arasında işbirliği yapılmıştır. Spor, sinema, tiyatro ve kültürel alanın daha birçok dalında ortak etkinlikler gerçekleştirilerek kültürel bağlar güçlendirilmiştir.

Erken Dönem Türkiye SSCB kültürel faaliyet alanları çeşitlilik göstermekle beraber bazı alanların yoğun bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Bu alanların en başında iki ülke arasında yapılan sportif faaliyetler gelmektedir. Özellikle Sovyetlerin bu dönemde uluslararası spor organizasyonlarından tecrit edildiğini düşünecek olursak bu dönem iki ülke arasına meydana gelen sportif faaliyetler hem

¹⁸⁷ Raşid Tacibayev, *Kızıl Meydan'dan Taksim'e: siyasette, kültürde ve sanatta Türk-Sovyet ilişkileri, 1925-1945*, Truva, 2004, 171

uluslararası ilişkiler hem de ikili ilişkiler için bir hayli dikkat çekicidir. Bilhassa iki ülke milli futbol takımlarının karşılıklı ziyaretlerde bulunarak birçok müsabaka yapmış olması dönemin uluslararası konjonktürü düşünüldüğünde incelenmesi gereken bir alandır.

İkinci önemli faaliyet alanı ise sinema ve tiyatro alanında yaşanmıştır. Görsel bir sanat alanı olarak sinemanın henüz yeni yeni oluştuğu bu erken dönemde Türkiye ve SSCB arasında film mübadelesi yapılması, sinema/tiyatro oyuncu ve yönetmenlerinin karşılıklı ziyaretlerde bulunması bu alanda bir kültürel etkileşimin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle görsel bir sanat olarak sinemanın bu dönemde Sovyetler tarafından bir propaganda aracı olarak kullanıldığını bildiğimiz için bu dönemde Sovyetlerden ihraç edilen propaganda filmlerine karşı, komünizmi büyük bir tehdit olarak gören Ankara'nın göstermiş olduğu refleksleri ortaya koymak dikkate değer bir durumdur. Benzer şekilde Sovyetleri ziyaret eden ve burada tiyatro ve sinema sanatına dair eğitim alan veya deneyim ve tecrübeler kazanan sanatçıların memlekete döndükten sonra yaptıkları icraatlar ve siyasal iktidarla geliştirdikleri ilişki biçimi de araştırılmaya değer bir durumdur.

Diğer önemli bir etkileşim alanı ise eğitim ve öğretim alanında yaşanan gelişmelerdir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerini incelediğimizde Türkiye'den Sovyetlere bu dönemde eğitim için öğrenci gönderildiğini, yapılan bilimsel konferanslara katılım sağlandığını ve Sovyet eğitim ve öğretiminin tetkiki için heyetler gönderildiğini görmekteyiz. Komünist ideoloji Ankara tarafından büyük bir tehdit olarak görülmesine rağmen Sovyetlere eğitim görmek için öğrenci gönderilmesi, düzenlenen konferanslara katılım sağlanması ve Sovyet eğitim ve öğretiminin yakından takip edilmesi hayli ilginç ve dikkat çekici bir konudur.

Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerinde kültürel faaliyet yelpazesinin bir hayli geniş olduğunu söyleyebiliriz. Resimden müziğe, heykelden düzenlenen sergilere kadar birçok alan bu yelpazenin içerisinde kalmaktadır. Kimi zaman kültürel diplomasisi kimi zamanda propaganda aracı olarak kullanılan bu kültürel faaliyetlerin ikili ilişkilerin gelişmesinde oynadığı rolleri mevcut kaynaklar

doğrultusunda ortaya koymak, tarihin sadece masa başı diplomasisi ve savaş meydanından ibaret olmadığını hatırlatmak noktasında önem arz etmektedir. Bu sebeple yukarıdaki konu başlıklarının tamamı olmasa da büyük bir çoğunluğu bu çalışmada ele alınarak değerlendirilmiştir.

3.1.1. Türkiye SSCB Arasındaki Sportif Faaliyetler

Tarihsel süreç boyunca sportif faaliyetler hem bireyler hem de toplumlar arasında sosyalleşmeyi ve kaynaşmayı sağlayan önemli bir aktivite olmuştur. İnsan bedeninin üst sınırlarının zorlandığı bu aktiviteler sivil ilişkilerin yanı sıra politik hedefler doğrultusunda da siyasal iktidarlar tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Siyasal iktidar tarafından kullanılan sportif faaliyetler kimi zaman beden politikaları aracılığıyla iç kamuoyunda, kimi zaman ise diplomasi veya propaganda aracı olarak uluslararası ilişkilerde kullanılmaktadır.

Modern devletin ortaya çıkışıyla beraber bir denetim mekanizması olarak iktidar, birçok alanı denetimi altına aldığı gibi sportif faaliyetleri de farklı dönemlerde farklı amaçlarla kontrol ettiğini görmekteyiz. Siyasal iktidar tarafından kullanılan sportif faaliyetler Fransız Devrimi'nden sonra yurttaş ordularının potansiyel birer neferi olarak görülen vatandaşları beden eğitimi yoluyla savaşa hazırlama işlevi görürken, Birinci Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş döneminde ise iç kamuoyunda beden terbiyesi politikaları üzerinden ideal bir toplum yaratma ve uluslararası ilişkilerde propagandanın ve diplomasinin bir aracı olarak kullanılmıştır.¹⁸⁸ Günümüzde ise neoliberal politikalar bağlamında birçok dalı endüstrileşen sportif faaliyetlerin hem ekonomik sistemle hem de siyasal alanla olan ilişkisi daha da karmaşık bir hal almıştır.

Erken dönem Türkiye SSCB kültürel faaliyetlerini incelediğimiz çalışmanın bu bölümünde kültürel faaliyetlerin bir parçası olarak sportif faaliyetlerin siyasal

¹⁸⁸Sporun tarihsel süreç içerisinde siyasal iktidar tarafından nasıl kullanıldığını daha iyi anlamak için bkz: İlker Aktükün, "Futbolun Siyasal Tarihine Kenar Notları", *Cogito*, 2010, 63: 8-26, s.10

alanla olan ilişkisini ve uluslararası alanda kullanım şeklini anlamak adına 1923-1935 dönemi Türkiye SSCB arasındaki sportif faaliyetleri analiz edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu dönemde sportif faaliyetlerin propaganda, diplomasi ve dış politika enstrümanı olarak kullanılması, bu ilişki biçiminin analiz edilmesini gerekli kılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist devletler tarafından ekonomik ve politik olarak tecrit edilen SSCB aynı durumu kültürel faaliyet alanlarında da yaşamaktaydı. Özellikle Sovyetlerin uluslararası sportif faaliyetlere katılımı tamamen sınırlandırılmıştı. Sovyetler bu dönemde ne Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nde (UOK-IOC) nede Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği'nde (FIFA) temsil edilmekteydi. Komünizm tehdidi dolayısıyla Sovyetlere karşı benimsenen bu tavır, batı bloğuna dahil olan veya dahil olmak isteyen bütün devletlere de dayatılmaktaydı. Bu nedenle söz konusu dönemde Sovyetlerin dış dünyayla olan kültürel ilişkileri oldukça sınırlıydı.

Öte tarafta Türkiye'de durum daha farklıydı. Yeni kurulan Cumhuriyet 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunun benimsediği batılılaşma hareketini devam ettirmekte kararlıydı. Bu sebeple batı değer ve kültürel yapısıyla yakın ilişkiler kurma noktasında da oldukça istekliydı. Bu isteğini söz konusu kültürel alanlardan biri olan sportif faaliyetlerde dahi gözlemlemek mümkündür. Türkiye'deki sporunun ilk teşkilatı olan Türk İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulmasından sonra Yusuf Ziya Öniş başkanlığında ilk Türk Futbol Federasyonu 1923 yılında yapılan toplantı sonucu 'Futbol Heyet-i Müttehidesi' adıyla kurulmuş ve daha sonra Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği'ne (FIFA) başvuruda bulunarak 21 Mayıs 1923 tarihinde FIFA'nın 26. üyesi olmuştur.¹⁸⁹ Benzer şekilde, I. Dünya Savaşı sonrası 1919'da yapılan Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (IOC) 18. birleşiminde 'savaşa neden oldukları' gerekçesiyle Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nden ihraç edilen Osmanlı Devleti, 1921'de yapılan birleşiminde Selim Sırrı Tarcan'ın olağanüstü

¹⁸⁹Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluyor, <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=294>, Erişim: 15.04.2021

çabaları sonucu, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti¹⁹⁰ olarak tekrardan birliğe dahil edilmiş ve böylelikle 1924 Paris Olimpiyatları'na katılma imkanı sağlanmıştır.¹⁹¹ Yine aynı şekilde 1924 yılında Türkiye, Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği'ne (IAAF) de üye olarak batı sistemi tarafından oluşturulan organizasyonlara katılma isteğini ortaya koymuştur. Bu organizasyonlara dahil olan Türkiye'nin de diğer birlik üyeleri gibi Sovyetlerle sportif alanda ilişki kurması epeyce zorlaşmıştır. Fakat bu zorluklara rağmen hem 1920'lerde hem de 1930'larda Türkiye ve SSCB arasında birçok sportif faaliyet meydana gelmiştir.

3.1.1.1. 1924-1925 Futbol Müsabakaları

İki ülke arasında yapılan futbol müsabakaları bu sportif faaliyetler içerisinde en çok göze çarpan aktivitelerdir. 1924 ve 1925 yılında iki ülke arasında önce SSCB'de daha sonra ise Türkiye'de bir dizi futbol müsabakası gerçekleştirilmiştir. 1924 yılında Ekim Devrimi'nin yıldönümü vesilesiyle Sovyetler tarafından davet edilen Türkiye milli futbol takımına yapılan davet şu şekilde basında yer almıştır;

*“Teşrinisaninin yedisinde Rus inkılabının sene-i devriyesi dolayısıyla Moskova'da icra edilecek futbol müsabakalarına milli takımımızın resmen davet edildiği ve bu müsabakalara iştirak edilmesinin lüzumlu görüldüğü Maarif Vekalet-i Celilesinden bildirilmiştir. Futbol hey'et-i müttehidesi bu müsabakalara milli takımın iştirakını ve 31 Teşrinievvel 340 Cuma sabahı saat onda hareket edecek olan Loyd Triestino kumpanyasının Çehov vapuruyla Odessa'ya hareketi takarrür ettirmiştir. ...”*¹⁹²

Türkiye milli futbol takımı almış olduğu bu davet üzerine FIFA'ya başvuru yaparak Sovyetlerle bu müsabakaları yapmak istediğini bildirmiştir. Başvurusunda

¹⁹⁰ Bu süreç içerisinde Saltanatlığa son verilerek Cumhuriyet ilan edildiği için Osmanlı Milli Olimpiyat Komitesi ismi Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi olarak değiştirilmiştir.

¹⁹¹ Türkiye'de modern sporların doğuşu ve TMOK'un kuruluşu, <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Hakkimizda/Tarihce/46/1>, Erişim: 15.04.2021.

¹⁹² “Milli Takım Rusya'ya Gidiyor,” **İkdam**, 29 Teşrinievvel 1924,

"Rus futbolunun son zamanlardaki olağanüstü başarılarından dolayı Sovyet takımıyla karşılaşmasına izin verilmesini" isteyen Türkiye'nin isteği FIFA tarafından olumlu karşılanmıştır.¹⁹³ Türkiye Futbol Federasyonu FIFA'dan bu olumlu geri dönüşü almış ancak bu defa içerden bir sorunla karşılaşmıştır. Bu seyahatin yapılmasının planlandığı tarihte bir Fenerbahçe-Galatasaray müsabakasının oynanacak olması geniş çaplı bir krize sebep olmuş ve iki takım ziyarete iştirak etmeme kararı almışlardır. Yapılan görüşmeler sonucu Galatasaray takımı ikna edilse de Fenerbahçe takımı aldığı kararın arkasında durarak milli takım kafilesine katılmamıştır.¹⁹⁴ Nihayetinde milli takım Moskova seyahatine, çoğunluğu Galatasaraylı futbolculardan müteşekkil bir vaziyette gitmiştir.

31 Ekim Cuma günü yola çıkan kabile 4 Kasım 1924'te Odessa'ya varmış ve ardından Moskova'ya geçerek 7 Kasım'da kutlanan Ekim Devrimi'nin yıldönümü kutlamalarına katılmıştır. 8 ve 9 Kasım'da asıl maçtan önce Moskova muhteliti ile iki hazırlık maçı yapan Türkiye milli takımı ilk maçı 3-1 kazanmasına rağmen, ikinci maçta 2-0 mağlup olmuştur. Alınan mağlubiyet Türkiye basınında yorgunluk ve kötü hava koşullarına bağlanmıştır.¹⁹⁵ İkinci maçtan sonra 16 Kasım 1924 tarihinde gerçekleşecek asıl maçı bekleyen Türkiye milli takımı, bu bir haftalık boş sürede Moskova'yı gezmiş, şereflerine verilen ziyafetlere ve opera, bale, tiyatro gibi birçok kültürel aktiviteye katılmışlardır.¹⁹⁶ Sovyet bürokratları tarafından büyük önem verilen bu kültürel faaliyet ve davetler bir yandan, Sovyet hükümetinin Türkiye'ye karşı dostane ilişkilerinin ifadesi olurken diğer yandan yeni kurulan sosyalist toplumun değerlerini göstermek açısından propagandif bir işlev görmüştür.

Sovyetler Birliği futbol takımının ilk resmi maçı olan ve FIFA tarafından atanan Türk hakem Hamdi Emin Bey tarafından yönetilen müsabaka nihayetinde 16

¹⁹³Mehmet Perinçek, **Türk-Rus diplomasisinden gizli sayfalar: siyaset- askeriye- ekonomi-kültür- bilim- spor**, Kaynak Yayınları, 2011, s.201

¹⁹⁴ "Fenerbahçe Moskova'ya Neden Gitmedi?", **Cumhuriyet**, 4 Teşrinisani 1924.

¹⁹⁵"Moskova Seyahati ve Milli Takım Meselesi," **Cumhuriyet**, 18 Teşrinisani 1924.

¹⁹⁶Mehmet Yüce, **İdmançı Ruhlar, Futbol Tarihinin Klasik Devreleri: 1923-1952**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.116.

Kasım 1924 tarihinde 25 bine yakın seyircinin önünde oynandı.¹⁹⁷ Müsabakaya, “Kaleci: Nedim, Müdafa: Ali, Refik, Yardımcı: Kemal(Galatasaray), Nihad, Sabri, Akıncı: Mahmud, Mehmed, Sadi (Hilal’den), Mithat, Musalih Beyler.”¹⁹⁸ kadrosuyla çıkan Türkiye 3-0 mağlup olmuştur. Bu seyahatte yapılan tek resmi maçı kaybeden Türkiye milli futbol takımı daha sonra Moskova’dan ayrılarak Odessa’ya geçmiştir. Odessa’da kötü hava şartlarına rağmen Odessa muhtelitinin maç teklifini geri çevirmeyen Türkiye milli takımı burada yapılan maçı penaltı atışıyla 1-0 kazanmayı başarmıştır.¹⁹⁹

Türkiye ve Sovyetlerin kültürel manada kurmuş oldukları bu ilk temas ikili ilişkilerin geleceği için önemli bir adım olmuştur. Farklı siyasi rejimler altında yönetilen bu iki komşu toplumun kültürel alanı kullanarak ilişki kurması, bu dönemde siyasi ve iktisadi konularda işbirliği yapmalarını kolaylaştırmıştır. Kültürel etkileşim bağlamında ilk adım olan bu Moskova ziyaretinin daha sonra devamı da gelmiştir.

1925 yılında ise Türkiye Sovyet takımını davet etmiştir. Davete icabet eden Sovyet takımı 10 Mayıs 1925 tarihinde İstanbul’a gelmiş ve bir gece Londra Oteli’nde kaldıktan sonra ertesi gün trenle Ankara’ya geçmiştir.²⁰⁰ 12 Mayıs’ta Ankara’ya varan Sovyet takımı büyük bir ilgiyle karşılanmış ve ertesi gün Ankara ve İzmir karmasından oluşan ancak hiçbir milli takım oyuncusu olmayan şu kadroyla karşılaşmıştır; “(Hamid), (Vahyi), (Talat), (Nafiz), (Lütfi), (Orhan), (Kemal), (Vahab), (Necati), İhtiyatlar: Vafı, Sudi, Galib, Neşet, Hidayet beylerdir.”²⁰¹ Başvekil İsmet İnönü ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey de dahil birçok milletvekili ve bürokratın takip ettiği maçı Sovyet takımı 6-1 gibi büyük bir farkla

¹⁹⁷“Türk Futbolcularının Moskova Müsabakaları,” **Cumhuriyet**, 28 Teşrinisani 1924.

¹⁹⁸**Cumhuriyet**, 28 Teşrinisani 1924

¹⁹⁹Yüce, s.118

²⁰⁰“Rus Futbolcuları,” **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1925

²⁰¹“Rus Futbolcuları,” **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Mayıs 1925.

kazanmıştır.²⁰² 15 Mayıs'ta ise Romanya'dan yeni dönem ve kadrosu; "Kaleci, Hamid, Müdafa, Ali ve Kadri, Muavin Kemal, Nihad, İsmet muhacim , Mehmed, Alaaddin, Zeki, Sabih, Bedri Beyler'den oluşan asıl Türkiye milli futbol takımıyla karşılaşan Sovyet takımı bu maçı da 2-1'lik bir skorla kazanmayı bilmiştir.²⁰³ Birçok bürokratin takip ettiği bu maçtan sonra Sovyet takımı için eğlenceli bir ziyafet verilmiş ve takım 17 Mayıs tarihinde Ankara'dan ayrılmıştır

18 Mayıs'ta İstanbul'a varan Sovyet takımı burada İstanbul muhteliti ile iki maç daha yapmıştır. İngiliz hakem Edward Allen tarafından yönetilen ilk maç 2-2 sonuçlanırken rövanş maçını Sovyet takımı 3-0'lık skorla kazanmıştır.²⁰⁴ Alınan bu mağlubiyet basında geniş yer verilerek milli takım eleştirilmiştir.

Sovyet takımını İstanbul'dan ayrılmadan önceki son gün, şerefine bir akşam ziyafeti düzenlenmiş ve bu ziyafette hem Sovyet milli takım heyeti başkanı Potemkin hem de Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ikinci başkanı Tâib Servet Bey karşılıklı beyanatlarda bulunmuşlardır. Servet Bey Sovyet takımının yapmış olduğu bu ziyareti şu sözlerle değerlendirmiştir;

*" ... Komşu Rus-Türk milletinin ictimai sahada da daha yakından temaslari tarafeyn hükümetlerin arasında arzu ve tasvib edilmiş ve Moskova hükümetinin daveti üzerine bugünden altı yedi ay evvel hükümetimizden aldığımız emr-i vechle heman Moskova'ya hareket etmiştik. Orada gördüğümüz misafirperverlik kalp ve ruhlarımız üzerinde kıymettar tesirler bıraktı. Bu ilk spor temasımız pek müfit oldu. Orada gördüğümüz hüsn-i kabulü daima minnetle yad etmekteyiz. Sizlerle istediğimiz ve düşündüğümüz kadar hizmet edemedik fakat bir Türkün en büyük ve en layemut yadigâr olan kalplerimizi verdik "*²⁰⁵

²⁰² **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Mayıs 1925.

²⁰³ "Cuma Maçı," **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Mayıs 1925

²⁰⁴ "Son Mağlubiyetin Mesuliyeti Kimde?," **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1925.

²⁰⁵ "Rus Futbolcularıyla Beraber Samimi Bir Gece," **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1925.

Bu sözlere karşılık olarak Potemkin şu ifadeleri sarfetmiştir.

“ (...) Sovyet hükümeti emin olabilir ki icab ettiği zaman istiklalini muhafaza etmek üzere kutlu gençleri yetiştirmektedir. Memnuniyetle görüyoruz ki Türk hükümeti de aynı yoldan gidiyor. Kendi istiklalini muhafaza edecek gençleri sağlam ve kutlu yetiştirildiklerini görmekle bahtiyarız.

Sovyet ve Türkiye memleketleri kendi gençlerini böyle sağlam yetiştirmekle düşmanlarına karşı hürriyet ve istiklallerini mükemmelen muhafaza edebilirler. Gazeteler tarafından Türk futbolcuları tarafından, bizim futbolcuların teşkilatı hakkındaki teveccühkaran neşriyat ve takdirata cevaben; futbolcular namına beyan etmek isterim ki, karşılaştığımız diğer ecnebi takımlara nazaran en kutlu ve en muntazam takım Türk futbolcuları idi. Sovyetlerin resmi bir memuru sıfatıyla, futbolcularımıza Türkiye'ye muvaseletleri anından şimdiye kadar gösterilen samimiyet ve hüsn-i kabulü günü gününe saati saatine hükümete haber veriyordum. Bu vazifeyi bana bıraktıkları için ayrıca müteşekkirim. Her iki milletin futbolcularının yalnız siyasi esaslarda değil ictimai, esaslar üzerine de birleşmelerini, anlaşmalarını iki millet arasındaki dostluğu daha ziyade takviye etmelerini rica ediyorum ve bundan emin olarak futbolcular namına “Hurra” diye bağıryorum”²⁰⁶

Özellikle Potemkin'in sarf ettiği cümlelerden Sovyetlerin spora yüklediği anlama dair iki temel çıkarımda bulunmak mümkündür. Birincisi, sporu beden politikası bağlamında ele alarak devleti müdafaa etmenin bir unsuru olarak ele almış, ikinci olarak yapılan müsabakaların iki devlet arasındaki dostluğa daha ziyade katkı yapacağını belirterek sporu dış politikanın bir enstrümanı olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere farklı iki siyasal rejim tarafından yönetilen bu iki toplum arasında bu dönemde gerçekleştirilen bu sportif karşılaşmalar, kültürel bir faaliyet olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Karşılıklı olarak yapılan bu iki ziyaretten sonra iki devlet arasında 1925 Dostluk ve

²⁰⁶ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1925.

Saldırmazlık Antlaşması'nın imzalanması ise hem uluslararası konjonktür²⁰⁷ hem de iki devlet arasında geliştirilen böylesine yakın ilişkiler düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. 1920'li yıllar ve 1930'ların ilk yarısına kadar iki ülke arasında gerçekleştirilen bütün siyasi ve iktisadi işbirliklerinden önce kültürel faaliyetler aracılığıyla uygun koşullar yaratıldığını görmekteyiz.

3.1.1.2. 1930'lardaki Spor Müsabakaları

1924 ve 1925 yılındaki ziyaretlerden sonra iki ülke arasında uzun bir süre boyunca futbol müsabakalarının gerçekleşmediğini görmekteyiz. Bunun en temel sebebi FIFA'nın üye ülkelere Sovyetlerle maç yapmayı yasaklaması ve yapan ülkelere ciddi yaptırımlar uygulamasıdır. Fakat bu yasaklamalara rağmen Türkiye ve Sovyetlerin 1930'ların ilk yarısında karşılıklı ziyaretler yaparak birçok gayri resmi müsabaka yaptıklarını görmekteyiz. FIFA'nın uyguladığı yasağı delmek için bu dönemde Türkiye milli takımı "Türk Üniversite Karması" (Türk Darülfünun Takımı) ve "Halkevleri Karması" adı altında bu müsabakalara çıkmıştır.²⁰⁸

Uzun bir aradan sonra Ağustos 1931 tarihinde Moskova'ya giden Türkiye milli takımı,²⁰⁹ Moskova'daki ilk maçını 17 Ağustosta, aralarında Sovyet hariciye komiser muavini Karahan ve pek çok bürokratın da bulunduğu 50 bin kişinin önünde oynamış ve müsabaka 4-3 Moskova muhtelitinin üstünlüğüyle sona ermiştir.²¹⁰ Fakat maçtan sonra Türkiye milli takımının yaptığı yoğun itirazlar sonucu skor değiştirilerek maçın 3-3 sona erdiği bildirilmiştir. Yapılan bu skor değişikliğinin

²⁰⁷Bu dönemde Milletler Cemiyeti'nin Musul Sorunu konusunda İngiltere'nin lehine bir karar vermesi ve Avrupa devletleri tarafından imzalanan Locarno Anlaşmasının Sovyetleri tedirginliğe sevk etmesi bu yakınlaşmada etkili olmuştur.

²⁰⁸Perinçek, s.214

²⁰⁹Söz konusu bu ziyaretten evvel Aralık 1930 tarihinde Türkiye'den bir grup boksör Sovyetlere giderek çeşitli boks müsabakaları yapmışlardır. Yapılan boks Müsabakalarında Türkiyeli sporcular Sovyet boksörlerine karşı ağır yenilgiler almış ve bu hezimet neticesinde Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı bütün sporcuların müsabakalara iyi hazırlanmadan çıkmamaları yönünde karar almıştır. Alınan bu kararda sporcuların sergilediği kötü performansın Türkiye propagandasını çok kötü yönde etkilediğine değinilmiştir. Raporla ilgili detaylı bilgi için bkz; BCA.30.10.0.0-145.36.1-18.03.1931.

²¹⁰"Moskova'da ilk maçta 4-3 mağlup olduk", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1931.

sebebi ise hakemin kronometre hatasından dolayı ilk yarıyı dört dakika fazla oynatmış olması ve bu süre içerisinde Sovyet takımının skor üretmiş olması, olarak bildirilmiştir.²¹¹ Türkiye basınında bu durum büyük bir sportmenlik örneği olarak yer almış olsa da, bu kararın alınmasında "iki ülke ilişkilerinin gölgelenmemesi" adına Komünist Partisi yetkilileri tarafından alındığı belirtilmektedir.²¹² Komünist Parti'nin bu dönemde bütün kültürel faaliyetleri denetlediğini düşünecek olursak iki takım arasında çıkan krize böyle bir çözüm üretmiş olma ihtimali vardır.

20 Ağustos günü Moskova'da yaklaşık 80 bin seyircinin önünde ikinci maçına çıkan Türkiye milli takımı (Türk Darülfünun Takımı) bu müsabakada ise 3-2 mağlup olmuştur.²¹³ Sovyet üst düzey bürokratların da izlediği bu maçtan sonra Türkiye milli takımı şerefine büyük bir ziyafet verilmiş, bu ziyafete Türkiye'nin Moskova sefareti ve Sovyet Spor Federasyonu başkanı da dahil birçok bürokrat katılmıştır. İkili ilişkilere dair karşılıklı beyanlarda bulunulan bu ziyafette iki ülkenin de marşları çalındıktan sonra kfile başkanı olan Taip Servet Bey'e bir albüm verilmiş ve bütün oyunculara da madalya takılmıştır.²¹⁴ Bu samimi ve üst düzey ağırlamadan sonra kfile 22 Ağustos'ta Moskova'dan ayrılarak Leningrad'a doğru yola çıkmışlardır. Moskova seyahati boyunca Türkiye kfilesıyla bizzat ilgilenen Sovyet hariciye komiser muavini Karahan, aynı zamanda Taip Servet Bey ve Zeki Rıza Bey'i makamına davet ederek onlarla bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede, yapılan bu temasın ikili ilişkilere olan katkılarına değinen Karahan'ın konuşması Cumhuriyet gazetesi tarafından şu şekilde özetlenmiştir;

“Türk futbol takımının Rus futbolcularıyla olan bu temasının iki memleket münasebetinin daha ziyade inkişafına vesile olduğunu, heyetin gerek şahsi terbiye ve gerek parlak oyuncuları itibariyle de her türlü takdire layık olduğunu söyleyerek bütün kompetenlerin takdir ettiği, kendisi bir futbolcu değilse de oyun tarzının

²¹¹“Rus Sportmenliği”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1931.

²¹² GARF fond 7576, liste 2, dosya 105, yaprak 5'ten aktaran: S.V. Butov, age, s.81, 103, Aktaran: Perinçek, s.215

²¹³ “Moskova'da ikinci maçta Ruslara 3-2 yenildik”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1931.

²¹⁴“Darülfünun takımı bugün Leningrad'a gidiyor”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1931.

Sovyet idmancıları için bir ders olduğunu söyleyerek, teessüf ettiği bir nokta bu temasların her sene olmaması, halbuki bunu çok arzu ettiğini bütün Sovyet ahalisinin de aynı hisse olduğunu söylemiştir.

İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey'e bizzat giderek bu mülakatı nakletmelerini Taip Safet ve Ziya Rıza Beylerden talep ve rica etmiştir. ”²¹⁵

Karahan tarafından yapılan bu beyanattan da görüleceği üzere Sovyet bürokrasisi bu tür kültürel faaliyetleri dış politikanın bir unsuru ve ikili ilişkileri geliştirmenin bir aracı olarak görmektedirler.

23 Ağustos günü Leningrad’a varan kabile büyük bir ilgiyle karşılanmış ve Leningrad Şuraları Başkanı Vanov tarafından Simoni Sarayı’nda kabul edilmişlerdir. Bu kabulden sonra Leningrad muhteliti ile yapılan ve yaklaşık 50 bin kişinin takip ettiği maçta Türkiye milli takımı 5-4 mağlup olmuştur. Mağlup olan takımın ilk 11’i ise şu şekildedir; “*Kaleci Ulvi, Müdafiler Saim, Hüsnü, Muavinler Reşat, Sadi, Suphi, Muhacimler Mehmet Alaettin, Zeki, Muzaffer, Rabii.*”²¹⁶ Maçtan sonra izahatta bulunan takım kaptanı Zeki Bey mağlubiyeti takımın yoğun maç takvimi ve yolculuk sebebiyle oluşan yorgunluğa bağlamıştır.²¹⁷ Bir süre daha şehirde kalan Türkiye kafilesi Leningrad’da birçok kültürel faaliyete davet edilmiş ve şereflerine ziyafetler verilmiştir. Öncelikle Leningrad operasına davet edilen kabileye daha sonra Çar döneminden kalma şehrin tarihi mekanları ve fabrikaları gezdirilmiştir²¹⁸ Şehrin en lüks oteli olan Avrupa Otelinde kalan kabilede bulunan Cumhuriyet gazetesi muhabiri gazetesine gönderdiği mektupta Leningrad’da geçirdikleri zamanı uzun uzun anlatarak nasıl bir lüks içerisinde ağırlandıklarını ifade etmiştir.²¹⁹

²¹⁵“Takımımız Leningrad maçını 5-4 kaybetti”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1931.

²¹⁶**Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1931.

²¹⁷**Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1931.

²¹⁸“Darülfünun Takımı”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1931.

²¹⁹“Leningrad’da ilk gün”, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1931 ve “Leningrad’da ikinci gün”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1931.

Sovyetler tarafından gösterilen bu aşırı ilgi ve üst düzey ağırlamayı sadece Sovyetlerin misafirperverliği olarak algılanmak doğru olmayacaktır. Sovyet topraklarına dışarıdan gelen bütün gruplara gösterilen bu aşırı ilgi ve alaka aynı zamanda Sovyet dış politikasının bir parçasıdır. Dışarıdan gelen insanları cezbetmek ve Sovyet sisteminin propagandasını yapmak adına izlenen bu strateji, kültürel alanın dış politikanın bir aracı olarak nasıl kullanıldığının bir göstergesidir.

Leningrad'daki bu muazzam ağırlamadan sonra şehirden ayrılan kabile tekrar Moskova'ya uğrayarak buradan da Ukrayna Sovyet'i şehri olan Harkov'a geçmişlerdir. Burada son bir müsabaka daha yapan milli takım bu maçta da 2-0 yenilmiştir.²²⁰ Türkiye milli takımı ya da tebdili adıyla Türk Darülfünun Takımı 2 Eylül tarihinde mağlubiyetlerle dolu bu seyahatini sonlandırarak İstanbul'a dönmüştür.²²¹

Türkiye milli takımının bu ziyaretinden sonra Ekim 1932'de bu defa Sovyet takımı Türkiye'ye gelir. Sovyetlerin yaptığı bu ziyaret özellikle Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına denk gelecek şekilde ayarlanmıştır. Bu dönem yine FIFA'nın yasaklarından dolayı Türkiye milli takımı farklı bir isim ile Sovyet takımıyla karşılaşmalara çıkmıştır. Türkiye milli takımı 1932 yılından sonra "Türk Darülfünun Takımı" ismi yerine Halkevi Spor Teşkilatı Takımı ya da Halkevleri Karması isimlerini kullanmıştır.

Bir yıl önce yapılan ziyarette Türkiye milli takımı ağır mağlubiyetler alması dolayısıyla bu müsabakaları rövanş olarak görmüş ve daha Sovyet takımı gelmeden hazırlıklara başlamışlardır.²²² 15 Ekim'de İstanbul'a varan Sovyet takımı büyük bir ilgiyle karşılanmış ve iki takım arasında İstanbul'da yapılacak ilk maçın tarihi 21 Ekim olarak belirlenmiştir. Maç gününe kadar Sovyet takımının İstanbul'u gezmesi için özel bir program yapılmış ve takıma refakat etmek için ayrıca görevliler

²²⁰ "Harkof'ta takımımız 2-0 yine mağlup oldu", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1931

²²¹ "Darülfünun takımı dün Rusya'dan avdet etti", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1931.

²²² "Takımımız ilk çalışmasını dün yaptı", **Milliyet**, 15 Teşrinievvel 1932.

atanmıştır.²²³ İstanbul'daki müze, saray ve camileri gezen Sovyet kafilesi maçtan bir gün önce Taksim'deki Cumhuriyet Abidesine bir çelenk bırakmıştır.²²⁴ 21 Ekim'de Kadıköy Fenerbahçe stadında yapılan ve Türk hakem Nuri Bey tarafından yönetilen maç büyük bir mücadeleye sahne olmuş ve 2-2 beraberlik ile sonuçlanmıştır. Birçok bürokratla birlikte maçı takip eden İsmet İnönü maç bitiminde soyunma odasına giderek iki takım oyuncularını da gösterdikleri mücadeleden dolayı tebrik etmiştir.²²⁵ 23 Ekim'de yapılan rövanş maçını ise Sovyet takımı ezici bir üstünlükle oynayarak 4-0 kazanmıştır. İstanbul'da oynanan maçlardan sonra trenle Ankara'ya geçen Sovyet takımı 28 Ekim tarihinde Ankara'da yapılan ilk maçı 1-0 kazandıktan sonra 29 Ekim kutlamalarına katılmış ve 30 Ekim tarihinde oynanan maçı da 3-2 kazanarak Türkiye milli takımı karşısındaki ezici üstünlüğünü sürdürmüştür.²²⁶

Sovyet takımı Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ve ikili ilişkilerin daha da gelişmesi için bu seyahati gerçekleştirmiş olsa da futbolun mücadelecî ruhunu sahada sergilemekten geri durmamıştır. Sovyet sisteminin yetiştirdiği ideal bireyi bedenlerinde somutlaştıran Sovyet Rusya futbolcuları her geçen sene Türkiye milli takımını daha ezici skorlarla yenerek, adeta 1930'ların başı itibarıyla şahlanan Sovyet sisteminin insan bedeni üzerindeki izdüşümünü sergilemişlerdir.

Temmuz 1933 tarihinde Türkiye milli takımı tekrardan Sovyetlerle maç yapmak için İstanbul'dan yola çıkmıştır. Fakat bu defa heyetin içerisinde sadece futbol takımı değil atletizm ve güreş takımı da yer almıştır. Moskova'ya varan heyetin başında bulunan Cevdet Kerim Bey Sovyet hariciye komiseri muavini Karahan ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Heyet için bir gezi programı yapılmış, maçtan bir gün önce ise heyet Stanislavski tiyatrosuna davet edilmiştir. Moskova Dinamo Stadyumu'nda 18 Temmuz tarihinde yapılması planlanan ilk maç için satışa

²²³“Dost Rus sporcuları dün geldi”, **Milliyet**, 15 Teşrinievvel 1932.

²²⁴“Türk ve Rus takımları bugün karşılaşıyor”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrinievvel 1932.

²²⁵ “Türk Rus maçında 2-2 berabere kalındı.”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrinievvel 1932.

²²⁶ “Ankara'da son maç”, **Cumhuriyet**, 31 Teşrinievvel 1932.

çıkarılan 100 bin bilet maç gününden önce tamamen satılmıştır.²²⁷ Nihayetinde 18 Temmuz'da 150 bine yakın taraftarın önünde ve Türk hakem Kemal Halim Bey tarafından yönetilen maçı Sovyetler 7-2 gibi ezici bir skorla kazanmıştır.²²⁸ Maçın sonunda bu ezici mağlubiyete dair Tass Ajansına röportaj veren maçın hakemi Kemal Halim Bey Türk oyuncuların maçta gösterdikleri bu başarısızlığın temel sebebinin çim saha olduğunu beyan etmiştir. Türkiye'de maçların sert toprak sahada yapıldığını belirten Halim Bey Türkiye takımının çim sahada yeterince koordine olmadığını belirtmiştir.²²⁹

Bu seyahatteki en ilginç olay ise Moskova'da yapılan ilk maçtan sonra Leningrad'da yapılan ikinci maçta yaşanmıştır. 25 Temmuz'da Leningrad'da yapılan maç ertesi gün Türkiye basınında 2-1 Sovyet üstünlüğü ile sonuçlanmış haliyle yer alsa da²³⁰ bir sonraki gün maçın 2-2'lik eşitlikle sonuçlandığı bildirilmiştir. Maçı yöneten hakemin hata yaparak Türkiye'nin golünü iptal ettiği belirtilerek maçın sonucu toplanan hakem kurulu tarafından berabere olacak şekilde düzeltilmiştir.²³¹ 17 Ağustos 1931'de yaşanan olayın bir tekrarı gibi görünen bu durum iki ülke futbol tarihinde sonucu masa başında belirlenen ikinci maç olmuştur. Türkiye'nin uzun zamandır Sovyetler karşısında mağlup olması ve bunun ikili ilişkiler üzerinde olumsuz bir etki yaratmaması adına böylesine bir düzeltmenin yapılmış olma olasılığı vardır.

Leningrad'da yapılan olaylı müsabakadan sonra Moskova'ya dönen milli takım 30 Temmuz tarihinde hakemliğini Kemal Halim Bey'in yaptığı ikinci bir müsabaka daha yapmış ve nihayetinde uzun bir aradan sonra 2-1'li bir skorla galip gelmeyi başarmıştır. İsmet İnönü'nün hediye ettiği kırmızı ipek formalarla sahaya çıkan Sovyet takımına karşı Türkiye galibiyeti şu kadro ile almıştır; “Avni, Hüsnü,

²²⁷“Moskova'daki Maç!”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1933.

²²⁸ “Rus takımına 7-2 mağlup olduk”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1933.

²²⁹ “Moskova'daki ilk maç”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1933.

²³⁰ “Dün Leningrad'da yapılan maçı da 2-1 kaybettik”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1933.

²³¹“Leningrad'daki maçta hata oldu”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1933.

Yaşar, Bilal İhsan Feyzi, Niyazi, Sait, Vahap, Şeref, Selahattin”²³² Türkiye basınında bu müsabaka intikam maçı olarak yer alsa da²³³ dört gün sonra İvanova şehrinde yapılan müsabakada Türkiye milli takımı yine 7-3 gibi ağır bir skorla mağlup olmuştur.²³⁴ 15 Temmuz 20 Ağustos arası tam 35 gün süren bu spor turnesi boyunca milli takım ufak çaplı şehir takımlarıyla da müsabakalar yapmıştır. Böylesine uzun bir süre boyunca Sovyet topraklarında ağırlanan Türkiye spor heyeti 20 Ağustos tarihinde İstanbul’a dönmüş ve büyük bir coşkuyla karşılanılmışlardır²³⁵

Komünizmin hem Türkiye’de hem de diğer kapitalist dünya ülkelerinde büyük bir tehdit olarak görüldüğü bu dönemde, büyük bir katile Türk oyuncusunun Sovyetlere giderek burada 35 gün gibi uzun bir süre kalması ve birçok kültürel faaliyete katılması, bu dönem ikili ilişkileri anlamamız noktasında oldukça önemli bir konudur. Bu dönemde Sovyetlerin uyguladığı planlı ekonomi modelini Türkiye’ye uyarlamak isteyen Ankara Sovyetlerle oldukça yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Sovyetlerden sağlanacak hem kredi hem de teknik destek, kapitalist dünyanın yaşadığı ekonomik krizden payını alan Türkiye ekonomisinin toparlanması için oldukça önemli olduğunu anlayan Ankara kültürel alanı kullanarak ikili ilişkileri sıcak tutmak istemiştir. Bu seyahat için Türkiye’nin Moskova Büyük Elçiliği tarafından tutulan rapor Türkiye’nin bu kültürel faaliyetlere nasıl bir önem atfettiğinin göstergesidir. Raporda seyahatin, Türkiye Sovyet dostluğu tarihinde yeni bir devre açtığına, politika vadisinde ve spor sahasında iki ülke arasında memnuniyet verici neticelere sebep olduğunu ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin şeref ve itibarını Sovyetler nezdinde artırdığı belirtilmiştir.²³⁶

²³² “Moskova’daki intikam maçında 2-1 galip geldik”, **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1933

²³³ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1933

²³⁴ “Futbolcularımız yine mağlup”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1933.

²³⁵ “Rusya’daki sporcularımız geldiler”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1933.

²³⁶ Türk sporcuların Sovyetlere yaptığı seyahat hakkında rapor; BCA.30.10.0.0-248.678.24-07.09.1933.

İki savaş arası dönemde Türkiye milli takımının Sovyetlere gerçekleştirdiği önemli bir seyahat ise 26 Temmuz 1934 tarihinde gerçekleştirmiştir.²³⁷ Bu seyahate futbol takımının yanı sıra yüzme ve güreş takımı da eşlik etmiştir. 3 Ağustos tarihinde ilk maçına “Avri, Yaşar, Nuri, Esat, Fikret, Feyzi, Necdet, Sait, Muzaffer, Şeref, Reşat” kadrosuyla çıkan Türkiye maçı 3-0 kaybetmiştir.²³⁸ Bu mağlubiyetten sonra milli takım kafilesi şerefine bir ziyafet düzenlenmiş ve bu ziyafette beyanlarda bulunan, Sovyetlerin yeni Türkiye sefiri Karahan şu sözleri sarf etmiştir.

*"Türk-Sovyet dostluğu resmi siyasete değil, tarihi vakıalara müstenittir. Türk sporcularının muvasalatı iki taraf sporcularının temasından ibaret bir hadise değil, Türk-Sovyet dostluğunun tezahürüne yeni bir vesiledir. Türkiye'ye sefir tayin olunduğumdan çok bahtıyırım. İki memleket arasındaki siyasi, iktisadi ve harsi münasebatın inkişafına bizzat şahit olacağım."*²³⁹

7 Ağustos tarihinde ikinci defa Moskova muhteliti ile karşılaşan Türkiye Halkevleri Kaması bu maçı da 2-1'lik bir skorla kaybetmiştir.²⁴⁰ Büyük bir ilgiye mazhar olan bu maçtan sonra Leningrad'a geçen kafile, güreş ve yüzme yarışlarından sonra birde Leningrad muhteliti ile bir futbol müsabakası yapmıştır.²⁴¹ Leningrad'da yapılan maçta 3-0 yenilen Türkiye milli takımı,²⁴² bu müsabakadan sonra Odessa, Kiev ve Harkov'a giderek buradaki yerel takımlarla da bir dizi müsabaka yapmıştır.²⁴³

1935'in Ekim ayında ise Sovyet takımı, ikili ilişkiler bozulmadan önce son bir defa Türkiye turnesine çıkmıştır. Bu seyahatte Sovyet futbol takımının yanı sıra

²³⁷“Sporcularımız gitti”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1934.

²³⁸ “Moskova'daki ilk maçı kaybettik”, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1934.

²³⁹“Sovyet Rusya'da bugünkü maç”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1934.

²⁴⁰ “Moskova'da dünkü maç”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1934.

²⁴¹“Sporcular Leningrad'da”, **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1934.

²⁴² “Leningrad'daki maçı da kaybettik” **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1934.

²⁴³“Sporcularımız bugün gelemiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1934.

gelen kafilenin içerisinde güreş, eskrim ve tenis takımları da yer almıştır. 12 Ekim tarihinde, 20 futbolcu, 10 güreşçi, 8 eskrimci, 3 tenisçi ile 7 idareci ve hakemle İstanbul'a gelen Sovyet kafilesi Galata rıhtımında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.²⁴⁴ Kafile geldikten sonraki gün müsabakalar başlamış ve iki ülke spor takımları Türkiye'nin en büyük stadı olan Kadıköy Fenerbahçe stadında karşılaşmışlardır. Yapılan bu ilk müsabakalarda, futbol karşılaşması 2-1 Sovyetlerin, eskrim müsabakaları Türk oyuncuların ve tenis müsabakaları da Sovyet oyuncularının üstünlüğüyle sonuçlanmıştır.²⁴⁵ Tam bir spor şenliği havasında kesintisiz bir şekilde devam eden müsabakalarda, 14 Ekim'de yapılan futbol karşılaşması 2-2 beraberlikle sonuçlanır iken,²⁴⁶ aynı gün yapılan 7 güreş maçının 6'sını Sovyet sporcuları kazanmıştır.²⁴⁷ Ertesi gün İstanbul'da yapılan güreş müsabakalarını is Türkiye 4-2 kazanmıştır.²⁴⁸ Yapılan spor müsabakalarından sonra Sovyet kafilesinin İstanbul'da gezmesi için program yapılmış ve yapılan gezilerin ardından Sovyet kafilesi Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. 18 Ekim tarihinde Ankara'ya beraber, aynı trenle varan iki ülke sporcuları büyük bir ilgiyle karşılaşmışlardır.

19 Ekim tarihinde Ankara'da yapılan futbol müsabakası 3-3 berabere bitmesine rağmen Türkiye basınında alınan neticeler bir önceki sene alınan ağır mağlubiyetlerle kıyaslanarak olumlu yorumlanmışlardır.²⁴⁹ Bir sonraki gün rövanşı oynanan futbol müsabakası ise 3-2 Sovyetlerin üstünlüğüyle sonuçlanmış ve maç yöneten Sovyet hakeminin verdiği kararlar ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Sovyetlerin attığı bir golü Türk yan hakemler ofsayt olarak değerlendirmelerine karşılık Rus orta hakem golu vermiş ve iki ülke hakemleri arasında anlaşmazlık

²⁴⁴ "Sovyet Rusya'nın kıymetli sporcuları geldi", **Cumhuriyet**, 13 Birinci Teşrin 1935.

²⁴⁵ "Futbol maçını 2-1 misafirlerimiz kazandı / Sovyet- Türk spor temasları", **Cumhuriyet**, 14 Birinci Teşrin 1935.

²⁴⁶ "Dünkü futbol maçı 2-2 berabere bitti" **Cumhuriyet**, 16 Birinci Teşrin 1935.

²⁴⁷ "Dün geceki güreşler", **Cumhuriyet**, 15 Birinci Teşrin 1935.

²⁴⁸ "Güreşçilerimiz galip", **Cumhuriyet**, 17 Birinci Teşrin 1935.

²⁴⁹ "Ankara'da dünkü maç", **Cumhuriyet**, 20 Birinci Teşrin 1935 ve "Türk-Sovyet maçlarının teknik bir tetkiki", **Cumhuriyet**, 21 Birinci Teşrin 1935.

yaşanmıştır.²⁵⁰ Benzer şekilde yapılan güreş müsabakalarında da iki ülke hakemleri orta yolu bulamamış ve bazı müsabakalar sonuca bağlanmamıştır.²⁵¹ Yaşanan bu hakem anlaşmazlıkları müsabakaların tarafsız hakemlerce yönetilmesini gündeme getirmiştir.²⁵²

Ankara'da yapılan müsabakalardan sonra ilk defa İzmir'e giden Sovyet takımı İzmir'de de iki müsabaka yapmıştır. Bu müsabakalardan ilkinin 25 Ekim'de 2-1 Sovyet takımı kazanırken,²⁵³ ikinci müsabakaya yine hakem kararları damga vurmuştur. Maç 3-2 Türkiye'nin üstünlüğüyle devam ederken son dakikada Sovyet hakemin, Türkiye aleyhine bir penaltı vermesi ve Türkiye'nin bir golünü iptal etmesiyle maç 3-3 sona ermiştir. Fakat maçtan sonra hakemi Türkiye'nin iptal edilen golü konusunda hatalı bulan Futbol federasyonu maçın sonucunu 4-3 Türkiye'nin lehine ilan etmiştir.²⁵⁴ Bu olaylı maçtan sonra iki savaş arası dönemde Türkiye ve Sovyetler arasında yapılan spor diplomasisine son nokta konulmuştur.

İki ülkenin ekonomik ve siyasi alanda geliştirdikleri iyi ilişkilerin kültürel alandaki izdüşümü olan bu spor müsabakaları, iki ülke arasında işbirliğinin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Komünizmin Türkiye toplumlarının genelinin nezdinde olumlu bir imaja sahip olmadığı bu dönemde yapılan bu sportif faaliyetler kamu diplomasisi bağlamında Sovyet imajına olumlu katkılar sağlamıştır. 1920'lerin başı itibariyle beden politikaları aracılığıyla yaratılmak istenen Sovyet insanı ve genç Cumhuriyet Türkiye'si insanının karşı karşıya geldiği bu müsabakalar sıradan sportif bir mücadelenin ötesinde bir anlam taşımıştır. Bu karşılaşmalar kültürel bir aktivite olmanın yanı sıra siyasi ve propagandif amaçlara da hizmet etmiştir. Uluslararası konjonktür bağlamında yoğunluğu artan-azalan bu faaliyetler üçüncü ülkelere mesaj verme görevi de görmüşlerdir. 1920'lerin ikinci yarısı ve 1930'ların ilk yarısında

²⁵⁰ "Ankara'da dünkü maçı misafirlerimiz kazandı", **Cumhuriyet**, 22 Birinci Teşrin 1935.

²⁵¹ "Ankara'da dün gece yapılan güreş maçları", **Cumhuriyet**, 21 Birinci Teşrin 1935.

²⁵² "Sovyet sporcuları ile yaptığımız temaslar", **Cumhuriyet**, 24 Birinci Teşrin 1935.

²⁵³ "İzmir'deki maç", **Cumhuriyet**, 26 Birinci Teşrin 1935.

²⁵⁴ "İzmir takımı 4-3 galip geldi", **Cumhuriyet**, 28 Birinci Teşrin 1935.

Türkiye ve Sovyetler arasındaki bütün siyasi ve iktisadi ilişkilerden birkaç ay önce bu tarz bir organizasyonun düzenlenmiş olması da tesadüf eseri değildir. Bu tip organizasyonlar bir nevi resmi ziyaretler, ekonomik ve iktisadi anlaşmalar için bir ön hazırlık görevi görmüştür.

3.1.2. Erken Dönem Türkiye-SSCB ilişkilerinde Sinema

Erken dönem Türkiye SSCB kültürel faaliyetleri içerisinde sinema en dikkat çekici alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem Sovyet filmlerinin Türkiye’de gösterime girmesi hem de Sovyet sinemacılarının Türkiye’ye gelerek film çekimi yapması sinemanın, iki ülke arasında geliştirilen kültürel faaliyetlerde önemli bir rol üstlenmesine sağlamıştır. Sovyetlerin diğer kültürel alanlarda olduğu gibi sinemayı da bu dönemde dış politikasının bir enstrümanı olarak kullanması iki ülke arasında sinema alanında meydana gelen söz konusu ilişkinin farklı bir şekilde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Sovyetler tarafından sportif faaliyetlerle birlikte sinema, kültürel diplomasi, kamu diplomasisi ve propaganda için en çok kullanılan alanlardan biri olmuştur. Dünya okur-yazar nüfusunun henüz çok düşük oranda olduğu 20. yüzyılın ilk yarısında görsel bir sanat alanı olarak sinema ideolojik veya kültürel bir mesajı kamuoyuna aktarmak için en etkili yollardan biri olarak düşünülmüştür. Bu sebeple Sovyetler sinemaya büyük bir önem vermiş ve Sovyet sinemasının bu dönemde önemli bir gelişme kaydetmesine zemin hazırlamışlardır.

Türkiye SSCB erken dönem sinema alanındaki ilişkilerin inceleneceği çalışmanın bu bölümünde öncelikle “politik bir imge olarak erken dönem Sovyet sineması” değerlendirilecektir. Daha sonra ise söz konusu dönemde Türkiye SSCB arasında sinema alanında meydana gelen gelişmelere değinilerek, Türkiye’de sahnelenen Sovyet filmleri ve Sovyet sinemacıları tarafından Türkiye’de yapılan film çekimi çalışmaları üzerinde durulacaktır.

3.1.2.1. Politik Bir İmge Olarak Erken Dönem Sovyet Sineması

*“Komünizm, teorik olarak devrimi toplumsal gerçekliğin dönüşmesiyle bilincin de dönüştüğü sürekli bir oluşum olarak tanımlamıştır.”*²⁵⁵ Ekim Devrimi’nden sonra Bolşevikler, yönetimi ellerine aldıklarında hem toplumsal gerçekliğin hem de bilincin tam olarak dönüşmediğinin farkındaydılar. Bu sebeple bütün ekonomik ve siyasi zorluklara rağmen toplumsal gerçekliğin ve bilincin dönüşümünü elzem görmekteydiler. Bu dönüşümü sağlayarak yeni bir toplumsal gerçeklik içerisinde komünist ideolojiyi benimseyen bireyler yetiştirmek adına, devrimden sonra eğitim ve kültürel alan ciddi bir şekilde kullanılmıştır. Kültürel alanın öğelerinden biri olan sinema ise bu hedef doğrultusunda en çok kullanılan araçlardan biri olmuştur. Bolşevik kadroları devrimden hemen sonra görsel bir sanat olarak sinemanın birey üzerinde yarattığı etkiyi anlamış ve bu bağlamda hareket etmişlerdir.

Sovyetlerin ilk Eğitim Halk Komiseri olan Lunaçarski, Lenin’in sinemaya verdiği önemi şu sözlerle ifade etmiştir; *“Vladimir İlyiç bana komünist fikirlerle dolu, Sovyet gerçekliğini yansıtan yeni filmlerin üretilmesini tarihle başlaması gerektiğini söyledi.”*²⁵⁶ Lenin’in bütün sanatlar arasında en önemli yeri verdiği sinema, geniş işçi kitlelerini aydınlatma ve devrimi halka benimsetmenin aracı olarak görülmekteydi.²⁵⁷ 1918 yılından itibaren Djiga Vertov ve ekibi tarafından kurgulanan filmleri taşıyan “ajitasyon trenleri” (ajit-tren) aracılığıyla sinemanın bireyin bilincini etkileme gücünden yararlanan Sovyetler aynı zamanda yeni bir sinema ekolünün ortaya çıkmasına da öncülük etmişlerdir.

²⁵⁵Toby Clark, **Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**, Ayrıntı, İstanbul, 2017, s.93

²⁵⁶ Aleksandr S. Karaganov, Jean Schnitzer, **Edebiyat ve Sinemada Yaşayan Lenin**, çev. İsmail Yerguz, Sel Yayınları, İstanbul, 2009, s.86

²⁵⁷NilgünAbisel, **Sessiz Sinema**, Om Yayınevi, 2003, s. 211

Yeni Sovyet sineması tematik olarak bir tarafta Çarlık döneminin gelenek, kural ve alışkanlıklarını reddederken, diğer tarafta ise burjuva değerlerine meydan okuyan bir anlayış ortaya koymuştur. Bu anlayış devrimin ilk yıllarında sosyalist gerçekçilik ile sinemanın sanatsal yönünü bir arada götürse de 1919 Ağustos’unda sinema alanında millileştirmeye gidilmesi üretilen film sayısını bir hayli olumsuz etkilemiştir. Millileştirme dolayısıyla film yapımında, kaynaklara ulaşmanın zorlaşması 1919-1921 arası dönemde sadece birkaç devrimci tema işleyen; Kızıl Cephede, Yerel Ajitatör gibi filmin çekilmesine imkan tanımıştır.²⁵⁸ 1921 yılında yürürlüğe giren NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ve 1922 yılında Almanya ile imzalanan ticaret antlaşması ile birlikte üretilen film sayısında ciddi bir artış²⁵⁹ olsa da tematik olarak filmlerde tek tipleşme ve sanatsal kaygıların göz ardı edilmesi oldukça görünürlük kazanmıştır.

Komünist Parti tarafından 1922 yılında GOSKİNO adıyla tek çatı altında toplanan Sovyet sineması, 1925 yılından itibaren ise SOVKİNO ismini alarak sinema alanındaki bütün yapım, dağıtım ve kiralama işlerini devlet tekeline bırakmıştır.²⁶⁰ Bu dönemde sinema tamamen devlet tekeline bırakılsa da 1924’te devletin sanatsal tarzlara karışmama kararı alması, Sovyet sinemasının önemli bir yol kat ederek uluslararası alanda en üst sıralara yükselmesinin önünü açmıştır. Tarz ve biçim olarak Sovyet sinemasında ciddi gelişmeler yaşanmasına rağmen işlenen temada daima sosyalist gerçekçilik ağırlıkta olmuştur. Dolayısıyla, 1925’te Eğitim Komiserliği tarafından doğrudan denetlenen Sovyet sineması süreç içerisinde Komünist Parti denetiminde ideolojik bir aygıtla dönüşmüştür. Özellikle Stalin diktasının konsolide olduğu 1920’lerin sonlarına doğru Sovyet sinemasının sosyalist gerçekliğe büyük oranda teslim olması, tanıtım ve propagandaya yönelik filmlerin üretilmesine sebep olmuştur. Bu propagandif ve tanıtıma yönelik yapılan filmler bir taraftan iç kamuoyunda komünist ideolojinin sosyalizasyonunu sağlarken diğer

²⁵⁸Abisel, s. 213

²⁵⁹Abisel, s. 214

²⁶⁰Abisel, s. 214

tarafıta ise sinemayı uluslararası alanda Sovyet dış politikasının bir aracı haline getirmiştir.

3.1.2.2. Türkiye- SSCB Film Mübadelesi

Sovyetlerde 1920'lerin ikinci yarısından itibaren sinemanın tamamen devletin denetimi altına girmesi, üretilen propagandif filmlerin Sovyet dış politikasında kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kapitalist ülkelerde komünist partilerin g kaybetmesi ve Sovyetlerin komünist propagandayı bu partiler aracılığıyla doğrudan yapamaması, diğer kültürel alanlarda olduğu gibi sinemanın da Sovyet dış politikasında araçsallaşmasına sebep olmuştur. Aynı dönemde Türkiye ile SSCB arasında hem siyasi hem de ekonomik alanda işbirliği olsa da Ankara'nın komünist hareketlere mesafeli olması ve Türkiye'deki sol hareketi ciddi bir şekilde bastırması, sinemayı Türkiye SSCB ilişkilerinde kültürel bir faaliyet olmanın ötesine taşımiştır.

Türkiye ile Sovyetler arasında sinema alanında ilk resmi temas Başbakanlık Cumhuriyet Arşivine yansıdığı kadarıyla 27 Temmuz 1926 tarihine dayanmaktadır. Arşivde yer alan belge "Propaganda niteliğinde olmamak kaydıyla Türk-Rus filmlerinin değiş-tokuş yapılmasına izin verilmesi"²⁶¹ başlığıyla tasnif edilmiştir. Tacibayev'in aktarımıyla bu karar alınmadan önce Sovyetlerin yabancı ülkelerle kültürel ilişkilerini yürüten VOKS teşkilatı Türkiye'nin Moskova elçiliğine bir dizi film bırakarak bunların Türkiye'de izletilmesini talep etmiştir.²⁶² VOKS tarafından karşılıklı değişim için Moskova'daki Türkiye büyükelçiliğine bırakılan on adet film²⁶³ elçilikte bulunan Türk yetkilileri tarafından dikkatle izlenmiştir. Filmlerde ekseriyetle seküler bir toplum yaratmak için dini inançları yeren, geleneklere karşı modern yaşam tarzını öven, eğitim, sağlık ve tarım üretimi konusunda bilgi içeren konular işlenmiştir. Filmler izledikten sonra elçilik tarafından ayrıntılı bir rapor

²⁶¹BCA. 30.18.1.1- 20.48.8- 28.07.1926

²⁶²Tacibayev, s.190

²⁶³Serdar ztrk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, Elips Kitap, 2005, s.37

hazırlanarak Ankara'ya iletilmiştir. Hazırlanan raporda Türkiye'de izlenmesi tavsiye edilen bir dizi eğitici, öğretici ve kurmaca filmler yer almıştır.²⁶⁴ *Abrek Zaum, Allah Yolunda, Kırımlı Müftü, Orta Asya, Çekirge ile Mücadele, Kimyayı Zirai ve Askeri, Sigaracı Kız* filmlerinin yanı sıra "Himaye-i Etfal Cemiyeti"ne tavsiye edilen bir film ve ipek böcekçiliği yetiştiriciliği konu alan bir yapım, Ankara'ya yazılan raporla izlenmesi tavsiye edilen filmler olmuştur.²⁶⁵ Türkiye SSCB ilişkilerinin revaçta olduğu bu dönemde Ankara VOKS'un bu teklifini geri çevirmemek ile beraber filmlerin komünist propaganda içermemesi şartını taşıyan bir kararname ile filmlerin Türkiye'ye gönderilmesine izin vermiştir. Mustafa Kemal ve birçok bürokratin imzasını taşıyan kararnamede şu sözlere yer verilmiştir;

"Bazı Rus ve Türk filmlerinin mübadelesi hakkında Moskova büyükelçiliğimizin işaretine atfen Ticaret Vekaleti'nden tevdi olunan muhtıradaki propaganda mahiyetinde olmayan Rus filmlerinin memleketimiz filmleriyle mübadelesinde mahzur olmadığına mütealaa edildiği Dahiliye Vekaleti'nden yazılan 23 Mayıs 1926 tarih ve 1829/5488 numrolu tezkirede de bildirilmiş ve bu babda bir karar ittihazı lüzum teklif olunmuştur.

*Keyfiyet icra vekilleri heyetinin 28 Temmuz 1926 tarihli içtimasında tetkik ve tezekkür edilmiş ve memleketin nizam-ı içtimaisi aleyhine bilavasıtta propaganda mahiyetinde olmayan filmlerin kabulü tasvib ve kabul edilmiştir."*²⁶⁶

Bu kararname ile Sovyet yapımı filmlerin Türkiye'de izlenmesine izin verilse de Ankara gönderilen filmlere karşı ciddi bir sansür politikası uygulamayı da ihmal etmemiştir. Sovyetler tarafından verilen filmler ilk olarak Moskova Türkiye büyükelçiliği tarafından izlenerek uygun görülenler Türkiye'ye gönderilmiştir.

²⁶⁴ Ali Özuyar, **Hariciye Koridorlarında Sinema; Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Sinemanın Politik Gücü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s.34-37 Bu çalışmada bahsi geçen rapor ile ilgili detaylı bilgiler verilmesine rağmen rapora nereden ulaşıldığına dair herhangi bir kaynak belirtilmemiştir Söz konusu çalışmada Türkiye'de izlenmesi tavsiye edilen filmlerin içeriğine ve işlediği konulara dair bilgi mevcuttur.

²⁶⁵ Bu filmler içerisinde *Sigaracı Kız* kurmaca, *Abrek Zaum, Allah Yolunda, Kırımlı Müftü ve Orta Asya* filmleri toplumcu gerçekçi ve *Çekirge ile Mücadele, Kimyayı Zirai ve Askeri* ve diğer iki film ise eğitici ve öğretici yönleri ön plana çıkan temalar üzerinde kurgulanmıştır. Bkz: Öztürk, s.37-39.

²⁶⁶ BCA. 30.18.1.1- 20.48.8- 28.07.1926 Belgenin Osmanlıca orijinali ekler bölümünde bulunmaktadır.

Türkiye'ye gönderilen filmler Ankara'da devlet yetkilileri tarafından bir kez daha denetim ve sansürden geçtikten sonra yayınlanmıştır. Bu dönemde bir tarafta Moskova ile iyi ilişkilerini sürdüren Ankara diğer tarafta büyük bir tehdit olarak gördüğü komünizmin beyaz perdeye yansımaması için oldukça titiz davranmıştır.

Bu kararname Sovyet yapımı filmlerin Türkiye'de yayınlanması için bir milat olarak görülse de kararnameden önce de Sovyet yapımı filmlerin Türkiye'de izlenmesine dair emareler vardır. Erzurum'daki Sovyet konsolosluğundan 23 Nisan 1926 tarihinde VOKS'a gönderilen telgraf, kararname çıkmadan önce gönderilmiş olması sebebiyle bu duruma kanıt niteliğindedir. Erzurum valiliğinin film talebini de içeren telgraf dizisini Tacibayev şu şekilde aktarmıştır;

“ VOKS'a

Moskova 23 Nisan 1926

Sayın yoldaş. Sizin göstermiş olduğunuz mevzudaki kütüphanenin birçoğu maalesef hala elimize ulaşmadı. Sizden, kütüphanenin gönderilmesini hızlandırmanızı, ayrıca filmler hakkında teferruatlı malumat vermenizi rica ediyoruz. Sizin bilginize, yerli vali Müslüman ülkeler için yararlı dine karşıt filmlerin olup olmadığını sorduğumu sunuyorum.

*Yoldaşlık selamla M. G. Kalujskii
Erzurum'daki Sovyet Konsolosu”²⁶⁷*

Birinci telgrafa 17 Mayıs 1926 tarihinde cevap verilmiştir.

“Erzurum'daki Sovyet Konsolosu yoldaş Kalujski'e

Sizin, getirmiş olduğunuz yekunu 42 kitap olan kütüphane HHK'nin diplomatik postasıyla 23 Mart'ta size gönderilmiştir. SSCB'deki Türk elçiliğince onaylanmış bizim filmlerin listesi 26 Nisan no:40/41 sayılı yazıyla size takdim edilmiştir.

Elçilikçe daha sonra şu iki film onaylanmıştır:

1. Kollejskii registrator,

²⁶⁷TSGAOR, F-5283, Op.No: 7, s.26 ; Aktaran: Tacibayev, 193

2. Abort.

Size, dine karşı “vo imya boğa”(Tanrı adıyla) filmini tavsiye ediyoruz. Film Bakü'de büyük bir ustalık ve dini-etnografik derin ilimle çekilmiştir. Yazılar Türkçe (Azerbaycan Türkçe'si)dir. Filmin gayesi, müslüman ruhbanlarının foyasını ortaya çıkarmaktır. Filmin konusu olarak Şiilerin dini adetleri ile Şahsey-Vahsey işlenmektedir. Validen gelecek sipariş (en iyisi telgrafla) üzerine biz filmi size göndereceğiz.

*Doğu ülkeleri referantı A. Nazar'yan
Cemiyetin sorumlu sekreteri İ.G. Korinets²⁶⁸*

Bu iki telgraftan da anlaşılacağı gibi 28 Temmuz 1926 tarihinde “Propaganda niteliğinde olmamak kaydıyla Türk-Rus filmlerinin değiş-tokuş yapılmasına izin verilmesi” kararnamesi imzalanmadan önce de Türkiye'nin Moskova büyükelçiliği tarafından onaylanan filmler Türkiye'ye yollanarak izlenmesi sağlanmıştır. Komünist propagandaya karşı denetlenen bu filmler içerisinden toplumsal sekülerizasyon sağlayacak, toplum için eğitici ve öğretici olan filmlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Hem Sovyetlerin hem de Cumhuriyet Türkiye'sinin sekülerleşme ve modernleşme konularında benzer gelecek tahayyüllerine sahip olması, Sovyetlerde komünist propaganda dışında üretilen filmlerin Türkiye'ye girmesine imkan tanımıştır. Fakat buna rağmen Türkiye'de yayınlanan Sovyet yapımı film oldukça sınırlıdır.

Yukarıdaki telgrafta Moskova elçiliği tarafından onaylandığı belirtilen, *Kollejskii Registrator (İstasyon şefi), Abort (Kürtaj) ve Vo İmya Boğa”(Tanrı Adıyla)* filmlerinin nerede ve ne zaman yayınlandığına dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmasa da telgrafta filmleri ulaştırılacağına belirtilmesi, söz konusu filmlerin Türkiye'de izlenen ilk filmlerden olma ihtimalini artırmaktadır. Aynı şekilde yukarıda Moskova elçiliği tarafından Ankara'ya raporla bildirildiğini belirttiğimiz filmlerin de ne zaman, nerede ve kaç kişiye izletildiği veya izletilmediği bilgisine ulaşamamıştır. Bu filmler en azında Ankara'nın Sovyet yapımı filmlerin

²⁶⁸TSGAOR, F-5283, Op.No: 7, s.27 ; Aktaran: Tacibayev, s.193

Türkiye’de yayınlanmasına karşı benimsediği politikayı anlamamız konusunda oldukça önemlidir.

Türkiye’de yayınlanan Sovyet filmlerinin kesin bir kronolojisi elimizde bulunmasa da, yerel ve münferit örneklerin dışında Türkiye sinema salonlarında afişi basılarak yayınlanan ilk Sovyet filmlerinden biri “Kafkas Kanı” ya da asıl adıyla “Örf-adet idaresi altında”²⁶⁹ filmi olmuştur. Film Melek Sineması’nda yayınlanmadan önce gazetelerde afişleri basılarak halka duyurulmuş ve 16 Şubat 1927 tarihinde beyaz perdede sahnelenmiştir.²⁷⁰ Filmin tanıtım afisinde belirtildiği kadarıyla tema olarak Kafkas halkının Rus Çarına karşı verdiği bağımsızlık mücadelesi bir aşk hikayesiyle birlikte işlenmiştir.²⁷¹

1927 yılında İstanbul sinemalarında gösterime girme şansı bulan “Kafkas Kanı” filmi izleyicilerin beğenisini kazanmış ve takip eden yıllarda İstanbul’da sahnelenen Sovyet yapımı filmlerin sayısında nispeten artış yaşanmasının önünü açmıştır. *Müthiş İvan*, *Namus*, *Kanlı Taht*, filmleri 1928 yılında, *Cengiz Evlatları* filmi ise hemen takiben 1929 yılının ilk ayında İstanbul sinemalarında sahnelenen Sovyet yapımı filmler olmuştur.²⁷² Bu kısmi artıştan sonra 1930’lu yıllarda çok az sayıda Sovyet filminin yayınladığını görmekteyiz. 1932 yılında *Hayat Yolu*, 1934 yılında ise *Bora (Groza)* ve *Kızıl Hudut (Okraina)* filmleri ile *Chelyuskin* adlı belgesel yayınlanmıştır.²⁷³

3.1.2.3. Sinema Alanında Türkiye ve SSCB’nin İşbirliği

²⁶⁹Filmin asıl adı “Örf-adet idaresi altında” olmasına rağmen Türkiye’de “Kafkas Kanı” ismiyle gösterime girmiştir. Tacibayev, s.192

²⁷⁰ “Bu akşam herkes Melek Sineması’nda”, **Milliyet** 16 Şubat 1927

²⁷¹“Kafkas Kanı”, **Cumhuriyet** 13 Şubat 1927

²⁷²Bu filmlerin yayınladıkları Sinemalar, yayınlanma tarihleri ve filmlerde işlenen temalara dair ayrıntılı bilgi için bkz: Özuyar, 40-47

²⁷³ Filmler ve belgesel ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Özuyar, s. 54-60

Erken dönem Türkiye ile Sovyetler arasında sinema alanında meydana gelen ilişkiler çoğunlukla tek taraflı olmuştur. Baskın tarafın Sovyetler olduğu bu ilişkilerde Türkiye genellikle çıkarları doğrultusunda Sovyetlerle işbirliği yapmıştır. Sovyet sinemasında toplumsal gelişim için yararlı gördüğü filmleri Türkiye’de gösteren Ankara kimi zaman ise doğrudan Türkiye’nin öznesi olduğu yapımları Sovyetlerin desteğiyle oluşturmuştur.

Sovyetler tarafından Türkiye için yapılan ilk film Nisan 1932 tarihinde İsmet İnönü’nün Moskova’ya yapmış olduğu ziyaret sırasında çekilmiştir. Detaylarını yukarıda anlattığımız bu ziyaret sırasında İsmet İnönü’nün gezip, ziyaret ettiği yerler kaydedilerek daha sonra bir film haline getirilmiştir. *İsmet Paşa Rusya’da ne gördü?* ismi ile düzenlenen bu film daha sonra Türkiye’de izletilmesi için gönderilmiştir.²⁷⁴ Sovyetlerden gelen bütün yapımlar gibi İsmet İnönü’nün başrolünde olduğu belgesel tarzı bu yapıt da öncelikli olarak sansür heyetinin denetimine tabi tutulmuştur. Yapılan incelemeler sonucu İstanbul Film Kontrol Heyeti Azası Rahmi Bey söz konusu yapıtın yayınlanmaya uygun olmadığı yönünde rapor hazırlamıştır. Rahmi Bey hazırladığı raporda filmin birçok yönüyle komünist propaganda unsuru barındırdığını belirtmiştir.²⁷⁵ Fakat Rahmi Bey’in yazmış olduğu rapora rağmen film Ankara’dan onay alarak, izletilmesinde bir sakınca görülmediği belirtilmişti.²⁷⁶ Bu dönemde Türkiye’nin Sovyetlerle iyi ilişkiler içerisinde olması, özellikle iktisadi alanda Sovyetler tarafından sağlanan kredi ve teknik destek filmde gösterilen bazı propagandif unsurların görmezden gelinerek filmin izlenmesine imkan tanımıştır.

Sinema alanında bu dönemde iki ülke arasında gerçekleştirilen en büyük işbirliği ise “*Türkiye’nin Kalbi Ankara*” ya da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde yer alan adıyla “*Türkiye’nin Yüreği Ankara*”²⁷⁷ filminin çekilmesi olmuştur.

²⁷⁴BCA, 30.10.0.0-146.43.19-27.04.1934, Belgenin orijinaline ayrıca ekler bölümünde yer verilmiştir.

²⁷⁵Filmin komünist propaganda içerdiğini açıklamak için iki sayfalık bir rapor yazan Rahmi Bey filmin izletilmemesi için oldukça çaba göstermiştir. Detaylı bilgi için bkz: BCA, 30.10.0.0-146.43.19-27.04.1934

²⁷⁶ “İsmet Paşa’nın Rusya gezisini anlatan filmin gösterilmesinde sakınca görülmediği”, BCA.30.10.0.0-146.43.19-27.04.1934

²⁷⁷ BCA.30.10.0.0-146.43.20-07.04.1934

Cumhuriyetin 10. yıl kutlaması görüntülerinin de yer aldığı bu filmin yapım ve çekim planlamasına 1932 yılında başlanmıştır. 26 Kasım 1932 tarihinde Türkiye'ye gelen Sovyet senarist N. Zahri Türkiye'de çekilmesi planlanan filmin senaryo yazımı için bir ön hazırlık çalışması yapmıştır.²⁷⁸ Milli mücadelenin konu edilmesi planlanan bu film için Zahri, Reşat Nuri (Güntekin) Bey'in de refakatiyle milli mücadele için önemli şehirler olan Balıkesir, İzmir, Eskişehir, Afyon, Kütahya ve Sakarya'yı gezerek incelemelerde bulunmuştur. Yazılan senaryonun gerçeğine uygun olması için Zahri'nin yaptığı bu yerinde incelemelerin haricinde aralarında Yakup Kadri, Reşat Nuri ve Muhsin Ertuğrul'un bulunduğu bir heyet oluşturularak yazılacak senaryonun incelenmesi için hazırlıklar yapılmıştır.²⁷⁹ Senaryo çalışması titizlikle yürütülen filmi değerlendiren Zahri filmin planlanması ve konusu ile ilgili Cumhuriyet gazetesine şu beyanatları vermiştir:

*“Türk ve Rus inkılaplarını gösterecek olan müşterek filmin senaryosu esas itibariyle hazırlanmış gibidir. Yalnız ihtiva edeceği vakaların silsilesi tamamlanacaktır. Film evvela Anadolu'dan İstanbul'a gelip, burada düşman işgalini gördükten sonra milli şuuru uyanarak Anadolu'ya geçen bir kahramanın etrafında toplanacaktır. Bu adam Türk ihtilalini yapan ruhu ve muvaffakiyetlerin temsil edecektir.”*²⁸⁰

Zahri Anadolu'da yaptığı incelemeler ve uzmanlarla yaptığı görüşmelerden sonra planlanan senaryoyu yazmak üzere Türkiye'den ayrılarak Sovyetlere dönmüştür. Uzun bir süre senaryo üzerinde çalışan Zahri Eylül 1933 tarihinde “Öldürülmeyen Adam” isimli senaryosuyla Türkiye'ye geri dönmüştür. Cumhuriyet Bayramı'na sayılı günler kala dönen Zahri'nin yazmış olduğu senaryo Eğitim Bakanlığı'nın kurduğu komisyon tarafından incelenmiş ve uygun olmayan bölümler çıkarılarak onay almış olsa da daha sonra filmin çekilmesinden vazgeçilmiştir.²⁸¹ Bu filmin iptal edilme sebebi Eğitim Bakanlığı tarafından net bir şekilde belirtilmese de

²⁷⁸ “Ruslarla müşterek film”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrinisani 1932.

²⁷⁹ “Milli Mücadele Filmi”, **Cumhuriyet**, 15 Kanunuevvel 1932.

²⁸⁰ **Cumhuriyet**, 15 Kanunuevvel 1932.

²⁸¹ Tacibayev, s.210

senaryoda komünizm propagandasına yer verilmesi en büyük etken olarak görülmektedir. Zahri'nin Cumhuriyet gazetesine verdiği yukarıdaki demeçte, *“Türk ve Rus inkılaplarını gösterecek olan müşterek filmin”* ibaresini kullanması senaryoda ekim devrimine dair öğelere yer vermiş olma ihtimalini artırmaktadır.

Bu senaryo iptal edilse de Sovyet sinemacıları Türkiye’de bir film çekme fikrinden vazgeçmemişlerdir. *“Öldürülmeyen Adam”* filminin çekimleri için, 10. yıl Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına davet edilen Sovyet heyeti ile beraber Ankara’ya gelen Sovyet sinemacıları yeni bir tema ile *“Türkiye’nin Kalbi Ankara”* filmini çekmeyi Türkiye yetkilileriyle kararlaştırmışlardır. Yukarıda detaylarını verdiğimiz, Savunma ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Vorosilov başkanlığında 27 Ekim 1927 tarihinde Ankara’ya gelen Sovyet heyetinin içerisinde yer alan Sovyet sinemacı Yutkeviç Sovyet heyetiyle beraber kutlamalara katılmış ve bu kutlamaları kayda alma imkanı bulmuştur. Yutkeviç daha sonra Türkiye’de kalarak çekilmesi planlanan *“Türkiye’nin Kalbi Ankara”* filminin senaryo çekimlerini de gerçekleştirmiştir.

Senaryosu Lev Arnstam tarafından yazılan film, Cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirdiği modernleşme ve gelişmeyi beyaz perdeye aktarmayı amaçlamıştır. Türkiye’den Reşat Nuri’nin de katkı sağladığı senaryo çalışması tamamlanan filmin, çekimleri için 120 gün Türkiye’nin farklı şehirlerinde çekim yapan Sovyet sinemacıları 120 bin metre uzunluğunda bir kaydın ortaya çıkmasını sağlamışlardır.²⁸² Uzun süren uğraşlardan sonra 1933 yılının sonunda filmin çekimleri bitmiş ve Sovyet heyeti filmin montaj çalışmalarını yapmak üzere Rusya’ya geri dönmüşlerdir. Üç ay süren bir montaj çalışması neticesinde Sovyet rejisörü Yutkeviç 18 Mart 1934 tarihinde son düzeltmelerini yaptığı *“Türkiye’nin Kalbi Ankara”* filmini de yanına alarak Türkiye’ye dönmüştür.²⁸³ İstanbul’da Cumhuriyet gazetesi muhabirine beyanatta bulunan Yutkeviç, son haliyle 2400 metre olan filmi Eğitim Bakanlığı hesabına yaptıklarını ve filmin Türkiye hakkında önemli

²⁸² “Türkiye’nin Kalbi isimli film hazırlanıyor”, **Cumhuriyet**, 11 Kanunusani 1934

²⁸³ “Türkiye’nin Kalbi Ankara filmi”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1934.

bir propaganda aracı olabileceğini belirtmiştir.²⁸⁴ Ayrıca filmin bir kopyasını da Paris'e götürerek orada gösterime sokacağını belirten Yutkeviç filmin içeriğini de şu şekilde özetlemiştir:

"... "Türkiye'nin Kalbi Ankara" filmi 2400 metredir ve Türkiye'nin inkılapta inkişafını gösteren 6 kısma ayrılmıştır.

Birinci kısım Anadolu'yu ve Ankara'nın eski halini tasvir etmektedir. İkinci kısımda Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebeti ile Ankara'daki yapılan tezahüratta bulunmak üzere memleketinize gelen ve General Vorosilov'un riyaseti altında bulunan Sovyet heyetinin Ankara'daki temasları ve kendilerine yapılan samimi hüsnü kabul görülmektedir.

Üçüncü kısım, filmin asıl mevzuunu teşkil etmektedir. Mevzuun kısaca hulasası şudur: Cumhuriyet Bayramı'nın onuncu yıldönümü münasebeti ile yapılan tezahüratı görmek üzere civar köy sakinlerinden Ahmet Ağa isminde bir ihtiyar Ankara'ya gelir.

Ahmet Ağa Ankara'da genç ve münevver bir Türk izci kızı ile tanışır. Genç kız bu yaşlı köylüye Ankara'nın her tarafını gezdirerek az zamanda yapılan bu büyük işler ve Cumhuriyet idaresinin irade kabiliyeti hakkında izahat verir.

Dördüncü kısım Ankara'nın bugünkü halini göstermektedir.

Beşinci kısımda Reiscumhur gazi hazretlerinin nutukları vardı.

*Altıncı ve son kısım büyük resmi geçidi ve Ankara'nın Cumhuriyet Bayramı münasebeti ile elektriklerle donatılmış halini göstermektedir."*²⁸⁵

İstanbul'dan sonra trenle Ankara'ya geçen Yutkeviç burada filmi Eğitim Bakanlığı yetkililerine teslim etmiştir. Filmin tasarruf haklarına sahip olan Eğitim Bakanlığı filmi teslim aldıktan sonra birkaç özel gösterim yapmış²⁸⁶ ve daha sonra film dağıtım ve işletme hakları Halil Kamil'in sahip olduğu HA-KA Film tarafından

²⁸⁴"Türkiye'nin Kalbi: Ankara", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1934.

²⁸⁵**Cumhuriyet**, 19 Mart 1934.

²⁸⁶Eğitim Bakanlığı bu özel gösterimlerde elde ettiği gelirlerin ne şekilde kullanılacağına dair ayrıca bir karar vermiştir. Bkz: BCA.30.10.0.0-146.43.20-07.04.1934

devralınmış ve film 26 Nisan 1934 tarihinde aynı müessesenin işlettiği Türk ve Sümer sinemalarında gösterime girmiştir.²⁸⁷

Sovyet Sinemacılarının Türkiye için çekmiş oldukları bu filmin ikili ilişkilerin kültürel boyutu görmemiz açısından oldukça önemlidir. Gerek filmin senaryosu gerekse de çekimleri sırasında büyük bir titizlikle çalışan Sovyet sinemacıları Cumhuriyet Türkiye'sinin kazanımlarını ve gelişimini vatandaşlarına beyaz perdede gösterme imkanı sağlamışlardır. Sovyet sinemasının oldukça geliştiği bu dönemde Türkiye'de çekilen bu film henüz filizlenme evresinde olan Türkiye'deki sinema çalışmalarına da ilham kaynağı olmuştur. Türkiye'de sinema alanına ilgi duyan Abidin Dino ve Muhsin Ertuğrul gibi isimler bu dönemde Sovyet sinemacıları ile tanışma fırsatı bulmuş ve daha sonra Abidin Dino, Yutkeviç'in de referansıyları Lenfilm'den (Leningrad Film Stüdyoları) davet alarak sinema alanında Sovyetlerde uzun bir süre çalışma fırsatı bulmuştur. Bu dönemde Sovyetlerin sinema alanında Türkiye'ye sağladığı destek sadece teknik alanla da sınırlı kalmamıştır. *“Türkiye'nin Kalbi Ankara”* filminin arifesinde Sovyetler ayrıca Türkiye'ye birde sinema makinası hediye etmiştir. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne aksamaları ile beraber hediye edilen sesli sinema filmi makinesi Aralık 1934'te Türkiye'ye ulaştırılmıştır.²⁸⁸

Sinema Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevikler için komünist ideolojiyi yaymanın temel araçlarından biri olarak görüldüğü için çok büyük bir önem verilmiş ve 1920'li ile 1930'lu yıllarda Sovyet sineması teknik ve estetik yönde çağdaşı çoğu ülkenin daha ilerisinde bir gelişme yakalamıştır. Bu gelişmenin farkında olan Sovyetler bunu uluslararası Sovyet propagandasında/dış politikasında kullanmış ve bu bağlamda 1935 yılında ilk defa Moskova Uluslararası Film Festivali'ni düzenlemişlerdir. Ankara ile Moskova arasındaki ilişkilerin henüz bozulmadığı bu

²⁸⁷Özuyar, s.73

²⁸⁸Hediye edilen bu makinenin gümrük vergisinden muaf tutulması için kararname çıkarılmıştır. Önce vergi yükü üç ay ertelenen makine daha sonra tamamen vergiden muaf tutulmuştur.

Bkz: BCA.30.18.1.2-50.83.8-05.12.1934 ve BCA.30.18.1.2-50.84.4-10.12.1934

dönemde Türkiye’de bu festivale davet edilmiştir.²⁸⁹ Türkiye davet almasına rağmen Dışişleri Bakanlığı’nın yapmış olduğu yazışmalardan anladığımız kadarıyla festivale birini gönderip göndermeme konusunda kararsızlık yaşanmıştır. Bu kararsızlığın temel sebebi ise festival için hazırlık yapılmadığı ve festivale katılmak için ellerinde herhangi bir filmin olmamasıdır.²⁹⁰ Fakat daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Katipliği ile Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan yazışma trafiği²⁹¹ sonucu Türkiye’nin festivale bir temsilci gönderme kararı alınmıştır. Moskova Uluslararası Film Festivali’ne gitmesi kararlaştırılan Eğitim Müfettişlerinden Burhan Toprak için Kanunlar ve Kararlar Daire Başkanlığı tarafından siyasi pasaport çıkarılarak festivale katılması sağlanmıştır.²⁹²

Yukarıdaki bilgilerden de görüleceği gibi erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerinde sinema alanında çok yönlü bir etkileşim yaşanmıştır. Bu etkileşim Sovyetlerden Türkiye’ye doğru olacak şekilde asimetrik bir biçimde gerçekleşmiş olsa da iki ülkenin ilişkileri için oldukça önemli bir alan olmuştur. Türkiye SSCB ekonomik ve siyasi ilişkilerinin daha da gelişmesine zemin hazırlayan kültürel faaliyetlerin bir alt dalı olarak sinema daha önce anlattığımız resmi ziyaretler ve sportif faaliyetler kadar olmasa da önemli bir rol üstlenmiştir.

3.1.3. Sovyet Tiyatrosunun Türkiye’de Temsili

Tiyatro ve sinema temaşa sanatı olmaları itibarıyla benzer olsalar da tiyatronun canlı performansla, sinemanın ise kamera kaydı sonucu oluşması iki sanat alanının toplum ve siyasetle olan ilişkisini etkilemektedir. Siyasetle olan ilişkisi bağlamında, bir sinema filmi kaydedildiğinden dolayı, bu kayıt içeriğine bağlı olarak siyasal iktidar tarafından yasaklanabilir veya sansürlenebilir. Özellikle televizyonun

²⁸⁹ BCA.490.1.0.0-1221.55.3-12.02.1935

²⁹⁰ *Age*

²⁹¹ *Age*

²⁹² Sovyet sinema teşkilatının yıldönümü bayramına katılacak heyet; BCA 30.18.1.2-52.11.16-20.02.1935

evlere henüz girmediği erken dönemlerde, sinema filmlerinin sadece sinema salonlarında izleniyor olması bu yasak ve sansürleri daha da mümkün kılmıştır. Diğer tarafta tiyatro canlı performansa dayanması sebebiyle sansürlenmesi daha zordur. Toplumla olan ilişkisine baktığımızda ise sinemada hitap eden topluluk kim olursa olsun perdeye yansıyan görüntüler kayıttan ibaret olduğu için monoton ve tekdüzedir. Oysa tiyatrodaki sahnelenen tiyatro metni aynı olsa bile hitap edilen topluluğun niteliğine bağlı olarak metnin yorumlanması, eser ile topluluk arasında bir etkileşim yakalanmasını daha kolay kılmaktadır. Bu sebepler dolayısıyla, temaşa teknolojisinin henüz gelişmediği 20. yüzyılın ilk yarısında tiyatro sinemaya oranla ideolojik veya kültürel bir mesajı iletme noktasında daha sivil ve denetlenmesi daha zor bir alan olmuştur.

Türkiye açısından bakacak olursak erken dönem Türkiye sinemasının yeterli derecede gelişmemesi, bu dönemde bir kültürel etkileşim alanı olarak tiyatronun önemi oldukça artmıştır. Sahnelenmesi mali ve teknik yönden daha kolay olan tiyatro sinema ile kıyaslandığında daha büyük bir etkinlik sahasına sahip olmuş²⁹³ ve daha çok insan tarafından izlenmiştir. 1920 ve 1930'lu yıllarda Türkiye'de sinema salonları sadece büyük şehir merkezleri ile sınırlı olmasına rağmen tiyatro, yapılan turneler aracılığıyla küçük kasabalarda bile sergilenmiştir. Bu sebeple herhangi bir ideolojinin sosyalizasyonu için tiyatro sinemadan daha geniş bir manevra alanı sunmuştur.

3.1.3.1. Türkiye SSCB Tiyatro İlişkilerinde Muhsin Ertuğrul

Erken dönem Türkiye ve SSCB arasında tiyatro alanında yapılan kültürel faaliyetlere baktığımızda sinemanın aksine tiyatronun bürokratlardan ziyade, alanında uzman tiyatrocular üzerinden sağlandığını görmekteyiz. İki ülkenin tiyatro alanında etkileşimde bulunmalarında kilit rolü ise Muhsin Ertuğrul üstlenmiştir. Türkiye'de dönemin en önemli sinema ve tiyatrocusu olan Muhsin Ertuğrul²⁹⁴ aynı

²⁹³ Tacibayev, s.181

²⁹⁴ Yönetmen, yapımcı, Tiyatro ve sinema oyuncusu kimlikleriyle tanınan Muhsin Ertuğrul erken dönem Türkiye sinema ve tiyatrosunun en önemli ismidir. Paris, Berlin ve Moskova'da sinema ve tiyatro alanında önemli başarılarla imza atan Ertuğrul, Cumhuriyetin kuruluşundan 1940'lı yıllara kadar Türkiye'de film yapan tek isim olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de sinema alanında yeterince

zamanda Türkiye'nin en büyük tiyatrosu olan Darülbeytinin başında olması sebebiyle bu alanda oldukça etkili olmuştur. Tiyatro alanında Türkiye ve SSCB arasında önemli bir görev üstlenen Muhsin Ertuğrul 1920'ler ve 1930'larda birçok defa Sovyetleri ziyaret etmiş, sinema ve tiyatro alanında Sovyetlerde meydana gelen bütün gelişmeleri yakından takip etme imkanı bulmuştur.

Sovyetlerin yabancı ülkelerle kültürel ilişkilerini yürüten teşkilatı VOKS, 1925 yılında kurulduktan sonra tiyatro ve sinema alanında Türkiye ile kültürel ilişkilerini geliştirmek için Muhsin Ertuğrul ile hemen iletişime geçmiş ve aynı yıl içerisinde Muhsin Ertuğrul Sovyetler Eğitim Komiseri olan Anatoli Lunaçarski tarafından Moskova'ya davet edilmiştir.²⁹⁵ 1925 yılında eşi Neyyire Neyir ile beraber Moskova'ya giden Muhsin Ertuğrul büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Lunaçarski bizzat kendisi karşılamaya giderek, Türkiye'nin yegane yönetmenine oldukça yardımcı olmuştur. Sovyetlerde bulunan bütün sinema ve tiyatro müdürlerine bir mektup yazan Lunaçarski,²⁹⁶ Muhsin Ertuğrul'a Sovyet tiyatro ve sinemalarını gezerek yerinde incelemesinde yardımcı olmuştur. Anılarında bu mektuba değinen Ertuğrul "bu bütün kapıları açan uğurlu bir anahtar oldu"²⁹⁷ demektedir. Gerçekten bu mektup sihirli bir anahtar gibi Sovyetlerin bütün sinema ve tiyatrolarının kapısı ardına kadar Muhsin Ertuğrul'a açılmıştır. Bu vesile ile Sovyet tiyatro ve sinemasının önemli isimleri olan Meyerhold, Stanislavski, Tretyakov, Nemiroviç-Dançenko ve Eisenstein ile tanışan Ertuğrul, bu isimlerden oldukça etkilenmiş ve Sovyetlerde birkaç yıl kalarak sinema ve tiyatro alanındaki çalışmalarını ilerletme kararı almıştır.²⁹⁸

Sovyetlerde kaldığı süre içerisinde, daha önce yaşadığı Almanya deneyimlerinden yola çıkarak bir film şirketinde çalışma kararı alan Muhsin Ertuğrul, hiç beklemediği bir şekilde Moskova'nın en büyük film şirketi olan Goskino'dan yönetmenlik teklifi alarak burada çalışmaya başlamıştır.²⁹⁹ Dönemin

ilerleme kaydedilmemiş olması sebebiyle, çalışmalarını yoğunluklu olarak tiyatro alanında yapmış ve yıllarca Darülbeytinin (İstanbul Şehir Tiyatrosu) sanat yönetmenliğini üstlenmiştir.

²⁹⁵ Age, s.181

²⁹⁶ Muhsin Ertuğrul, **Benden Sonra Tufan Olmasın**, Remzi Kitabevi, 2007, s.364

²⁹⁷ Ertuğrul, s.364

²⁹⁸ Age, s.388

²⁹⁹ Age, s.389

Sovyet sinemasının en önemli isimlerinin çalıştığı bu film şirketinde Ertuğrul, daha önce ismini “Potemkin Zırhlısı” filmiyle dünyaya duyuran Eisenstein gibi isimlerle yakın ilişkiler kurma şansına kavuşmuştur. Goskino’da işe başladıktan sonra kendisinden çevirmesini istedikleri ilk film ise senaryosunu Tretyakov’un tasarladığı “*Beş Dakika*” isimli proje olmuştur. Fakat bu proje, Tretyakov’un zamanının büyük bir kısmını ayırdığı diğer bir çalışması olan “*Haykır Çin*” adlı sinema filminden dolayı bir türlü ilerlememiş ve yarıda kalmıştır.³⁰⁰

Bu dönemde Moskova’da Muhsin Ertuğrul’un yardımcı yönetmeni olan Gricher’in Ukrayna bölgesi film şirketi olan ve Odessa şehrinde bulunan Vukfu şirketinden yönetmenlik teklifi alması Muhsin Ertuğrul’un da kariyerini etkilemiştir. Gricher Odessa’da işe başladıktan sonra Vukfu yöneticilerinden Lifsiç aracılığıyla Ertuğrul’u Odessa’ya davet etmiştir. Muhsin Ertuğrul hem çekmeyi planladığı filmin bir türlü ilerlememesi hem de Moskova’nın iklim koşullarından oldukça şikayetçi olması sebebiyle bu teklifi olumlu karşılayarak Vukfu’da işe başlama kararı almıştır.³⁰¹

1926 yılında Odessa’ya gelen Muhsin Ertuğrul, burada Roma kölelerini konu alan “*Spartaküs*” ve Cezayirli kadınların hayatını anlatan “*Tamila*” filmlerini çekerek Sovyetlerde film yönetme isteğini gerçekleştirmiştir.³⁰² Muhsin Ertuğrul Moskova ve Odessa’da yaklaşık olarak geçirdiği bir buçuk yıldan sonra 1927 yılının başında İstanbul’a geri dönmüştür. Vukfu sinema şirketiyle kontratı olması dolayısıyla yapmış olduğu bu İstanbul ziyareti başta kısa süreli bir ziyaret olarak planlanmış olsa da İstanbul’a döndükten sonra İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ’ın önerisiyle Darülbeyazıt’ın ya da şimdiki adıyla İstanbul Şehir Tiyatrosu’nun Baş Yönetmenliği görevine atanması bu geri dönüşüne engel olmuştur.

Muhsin Ertuğrul Sovyetlerde geçirdiği bir buçuk yıl boyunca Sovyet sinema ve tiyatrosuna dair teknik ve bilimsel birçok deneyim biriktirmiş ve Sovyet

³⁰⁰ Age, 391

³⁰¹ Age, 393-394

³⁰² Cumhuriyet dönemi tiyatro ve sinemasında Rus ekolü izleri: Muhsin Ertuğrul ve sanatındaki Rus etkisi, https://cdnimg.rg.ru/pril/article/119/31/36/pdf_page_culture.pdf, Erişim: 06.06.2021

sanatçılarından - özellikle Meyerhold ve Stanislavski- ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Sovyetlerin Ertuğrul üzerinde bıraktığı etki sadece üslup ve biçim ile sınırlı kalmamış aynı zamanda ideolojik yönden de oldukça etkilenmiştir. Muhsin Ertuğrul daha önce Paris ve Berlin gibi Avrupa'nın büyük şehirlerinde sinema ve tiyatro alanında çalışmış olması sebebiyle Moskova'ya gitmeden önce Darülbeydi'de oynattığı oyunlar yoğunluklu olarak batı klasiklerinden seçmiştir. Ancak Sovyetlerden döndükten sonra Ertuğrul'un sahnelediği oyunlarda Rus yazarların eserlerine ağırlık verdiği gözlemlenmektedir. Muhsin Ertuğrul Darülbeydi'nin başına geçtikten sonra Çehov'un "*Vişne Bahçesi, Ayı*"³⁰³, Gorki'nin "*Sonuncular, Kuyuda, Ayaktakımı Arasında*", L. Tolstoy'un "*Karanlığın Gücü, Yaşayan Ölü, Krestova Sonatı, Anna Karenina*", Leonid Andreyev'in "*İhtilal*"³⁰⁴ Gogol'un "*Evlilik, Müfettiş*" ve Dostoyevski'nin "*Aptal, Karamazov Kardeşler, Budala, Cürüm(Suç) ve Ceza*" adlı eserlerine sahnesinde yer vererek³⁰⁵ hem Sovyet/Rus edebiyatının hem de tiyatrosunun Türkiye'de temsil edilmesine katkı sağlamıştır. Sovyet sinema filmlerine uygulanan sansüre rağmen Rus klasiklerinin Türkiye'de sahnelenme şansı bulmasını iki temel sebep üzerinden açıklamak mümkün. Birincisi, bu klasiklerin modernleşen Türkiye'de toplumun gelişimine olumlu katkı sağlanacağına düşünülmesi, ikincisi ise bu tiyatro metinlerini analiz ederek sansürleyebilecek nitelikte herhangi bir kurum ve kadronun bu erken dönemde henüz kurulmamış olmasıdır. Bu sebepler dolayısıyla sinemada en ufak bir ideolojik imge sansürlenir iken tiyatro alanında bu sansür mekanizmasının biraz daha gevşek olduğunu söylemek mümkündür.

Ocak 1927'de Sovyetlerden dönem Muhsin Ertuğrul'un bir daha Sovyetleri ziyaret etmesi ise uzun bir aradan sonra Eylül 1934'te mümkün olmuştur. Bu tarihte Moskova'da düzenlenen Uluslararası Tiyatro Festivali'ne katılan Ertuğrul, Sovyetlerin tiyatro alanında gerçekleştirdiği ilerleme ve gelişmeleri Darülbeydi

³⁰³ Bu oyun aynı zamanda Çehov'un Türkiye'de oynanan ilk oyunlarından biri olmuştur. "Antone Tchekhov", **Darülbeydi**, Sayı:19, 15 Teşrinievvel 1931.

³⁰⁴ Dönemin şartlarını düşündüğümüzde "İhtilal" isimli bir Rus yazarın oyunun Türkiye'de sahnelenmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Bkz: "Leonide Andriev", **Darülbeydi**, Sayı:21, 15 Teşrinisani 1931.

³⁰⁵ Şubat 1930'dan itibaren yayın hayatına başlayan "Darülbeydi Dergisi"nde Muhsin Ertuğrul'un bu tarihten itibaren sahnelediği oyunlara yer verilmiştir. Türkiye'de bu dönemde sahnelenen Sovyet tiyatro oyunları için ayrıca bkz: Tacibayev, Age, s.202-205

Dergisi'nde "Moskova Notları" başlığıyla on sayı boyunca anlatmıştır. Bu dönemde Sovyetlerde her sene düzenli olarak düzenlenen tiyatro festivallerinin 1936 ve 1937 yılı etkinliklerine de Voks'un daveti üzerine katılan Muhsin Ertuğrul daha sonraki dönemde hem İkinci Dünya Savaşı hem de Türkiye SSCB ilişkilerinin çok ciddi bir şekilde bozulması sebebiyle 1973 yılına kadar bir daha Sovyetlere gidememiştir. Fakat Ertuğrul Sovyetlere gitmese de Voks teşkilatı ile olan ilişkileri devam etmiş ve bütün bu süreç boyunca Sovyet/Rus yazarlarının oyunlarını sık sık perdeye aktarmaya devam etmiştir.

Türkiye ile SSCB arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin oldukça iyi olduğu bu erken dönemde kültürel faaliyetlerin bir alt dalı olarak tiyatro alanında Muhsin Ertuğrul iki ülke arasında adeta bir tiyatro elçisi görevi görmüştür. Bu dönemde Sovyetlerin yabancı ülkelerle kültürel ilişkilerini yürüten Voks teşkilatı ile iyi ilişkileri olan ve sık sık mektuplaşan Ertuğrul³⁰⁶ Sovyet tiyatro ve edebiyatının Türkiye'de temsil edilmesinde oldukça etkili olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde benimsenen kültür politikası dolayısıyla tiyatro, toplumsal eğitim için önemli bir enstrüman olarak görülmüş ve Muhsin Ertuğrul'un Sovyet/Rus klasiklerini sergilemesine müsamaha tanınmıştır. Sovyet/Rus klasikleri tıpkı batı klasikleri gibi kültürel dönüşümün bir aparatı olarak görülmüştür. Bu sebeple Ankara bu dönemde komünist ideolojiye oldukça mesafeli olsa da en azından 1930'ların ortasına kadar tiyatro alanında sergilenen Sovyet/Rus tiyatro oyunlarına sinemaya nispeten daha az müdahale etmiştir.

3.1.3.2. SSCB Tiyatrosunun Türkiye'de Tanıtımı Aracı Olarak Darülbeydi Dergisi

Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerinin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarının izini basın organları aracılığıyla takip etmek mümkündür. Özellikle dönemin gazeteleri iki ülke arasında gerçekleştirilen en ufak bir ziyareti bile manşetlerine taşımaktan geri durmamışlardır. Bürokratlar nezdinde yapılan resmi

³⁰⁶ Muhsin Ertuğrul'un Voks teşkilatına yazdığı iki mektup örneği için bkz: "Muhsin Ertuğrul'dan Sovyetlere İki Mektup", Hazırlayan: Mehmet Perinçek, <http://mehmetperincek.com/wp-content/uploads/2016/07/Muhsin-Ertugrul-dan-Sovyetler-e-iki-mekt.pdf>, Erişim: 08.06.2021

ziyaretler ve spor müsabakaları söz konusu ilgiye en çok mazhar olan ilişkiler olmuşlardır. Bu sebeple bu iki alanla ilgili basından bilgiye ulaşmak oldukça kolaydır. Öte yandan sinema, tiyatro, resim gibi diğer kültürel alanlarda iki ülke arasında gerçekleştirilen faaliyetler ile ilgili bilgi toplamak nispeten daha meşakkatlidir. Bu kültürel alanlar içerisinde tiyatronun izini sürmek, 1930 yılının başı itibariyle Darülbedayi Dergisi'nin yayınlanması dolayısıyla biraz daha kolaylaşmıştır.

İlk sayısını 15 Şubat 1930 tarihinde yayınlayan Darülbedayi Dergisi, Darülbedayi Tiyatrosu'nun (İstanbul Şehir Tiyatrosu) yayın organı olarak işlev görmüştür. 1930'ların başında Darülbedayi'de Baş Yönetmen olarak Muhsin Ertuğrul gibi Sovyetlere sempati duyan ve Sovyet tiyatrosunu yakından takip eden bir tiyatroçunun bulunması, dergide Sovyet tiyatrosuna dair yayınlara sıkça yer verilmesinin önünü açmıştır. Dergiye baktığımız zaman bir tarafta Sovyet tiyatrosunda meydana gelen gelişmeler sık sık değerlendirmeye tabi tutulmuş diğer tarafta ise Sovyet/Rus edebiyatının önemli isimlerinin çalışmaları ve biyografilerine yer verilmiştir.

Dergide Rus edebiyatıyla ilgili yer alan ilk yazı derginin yazarlarından Bedrettin Bey tarafından kaleme alınan Anton Çehov'un biyografisi olmuştur.³⁰⁷ Bu biyografik değerlendirmeden bir sayı sonra ise Abdullah Tamay tarafından "1931-1932 Senesi Moskova Tiyatro Hayatı" başlığıyla Moskova'da mevcut olan büyük tiyatro salonlarına, bu salonlarda başında bulunan önemli tiyatrocular ve oynatılmak da olan oyunlar üzerinde durulmuştur.³⁰⁸ Derginin 21³⁰⁹ ve 22. sayılarında ise yine Bedrettin Bey tarafından, Muhsin Ertuğrul'un daha önce "*İhtilal*" adlı oyununu sergilediği Leonide Andriev'in hayat öyküsü ve çalışmaları değerlendirilmiştir.³¹⁰

Derginin 31. sayısında, uzun bir aradan sonra Moskova'ya giden ve orada "Robespierre piyesi"ni büyük bir hayranlıkla seyreden Muhsin Ertuğrul'un eşi Neyyire Neyir'in Sovyet tiyatrosuna dair övgü dolu bir seyahat yazısının yanı sıra

³⁰⁷ "Antone Tchekhov", **Darülbedayi**, Sayı:19, 15 Teşrinievvel 1931

³⁰⁸ "1931-1932 Senesi Moskova Tiyatro Hayatı", **Darülbedayi**, Sayı:20, 1 Teşrinisani 1931

³⁰⁹ "Leonide Andriev", **Darülbedayi**, Sayı:21, 15 Teşrinisani 1931.

³¹⁰ "Leonide Andriev II", **Darülbedayi**, Sayı:22, 1 Birinci Kanun 1931.

Leningrad tiyatrosuyla ilgili isimsiz bir yazı yer almaktadır.³¹¹ Yazılan bu isimsiz yazıdan sonra Sovyet tiyatrosuyla ilgili dergide yer alan yazıların tamamına yakını isimsiz olarak yayınlanmıştır. 37. sayıda “Sovyet tiyatrosu ve amatör tiyatroları” ve “Rusya ve diğer ecnebi memleketlerde tiyatro sanatı”³¹², 38. sayıda “Moskova tiyatro hayatı”³¹³, 39. sayıda “Rus edibi Leon Nikulin ile mülakat”³¹⁴, 44. sayıda “Rus Tiyatrosu”,³¹⁵ 46. sayıda “Meyerhold” ve “Rusya’da yeni tiyatro mevsimi”³¹⁶ başlıklarıyla yer alan hiçbir yazının yazarının ismi belirtilmemiştir. Diğer bütün yazılarda istisnasız olarak yazılan bütün yazıların altında yazar ismi olmasına karşılık Sovyet tiyatrosuyla ilgili yazılan yazılarda yazar ismi belirtilmemiş olması oldukça dikkat çekicidir. Dönemin siyasi konjonktürünü düşünecek olursak, bu dönemde Türkiye’de bütün komünist örgütlerin bastırılması ve üyelerinin tevkif edilmiş olması, yazılan bu yazılarda isim kullanılmasının önüne geçmiş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Bu dönemde komünist propaganda olarak değerlendirilebilecek bu yazıların içeriğinde Sovyet tiyatrosuna ve yaşam biçimine dair sık sık övgülere yer verilmiş olmasına rağmen, komünist ideolojinin ajitasyonunu içeren herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Yazılarda yoğunluklu olarak Sovyet tiyatrosunun teknik yönden göstermiş olduğu ilerleme üzerinde durulmuştur.

Uzun bir süre devam eden Sovyet tiyatrosuyla ilgili isimsiz yazı serisi Muhsin Ertuğrul’un 1934 yılında Moskova’ya yaptığı seyahatle birlikte geçici bir kesintiye uğramıştır. Moskova’da Uluslararası Tiyatro Festivali’ne katılan Ertuğrul dönüşte gözlemlerini “Moskova Notları” yazı dizisiyle, ismini de kullanacak şekilde yayınlamıştır. 1-10 Eylül arası dönemde Sovyet seyahatini konu alan bu yazıların ilkinde Sovyetlerin yabancı ülkelerle kültürel ilişkilerini yürüten teşkilatı Voks’un kendisiyle ne derece ilgilendiğini anlatan Ertuğrul, daha sonra uzun süredir görmediği Sovyetlerin sinema ve tiyatro alanında gerçekleştirdiği ilerlemeye

³¹¹ “Rusya Tiyatrosu” ve “Leningrad Tiyatrosu”, **Darülbedayi**, Sayı:31, 1 Teşrinievvel 1932

³¹² “Sovyet tiyatrosu ve amatör tiyatroları” ve “Rusya ve diğer ecnebi memleketlerde tiyatro sanatı”, **Darülbedayi**, Sayı:37, 15 Kanunusani 1933.

³¹³ “Moskova tiyatro hayatı”, **Darülbedayi**, Sayı:38, 15 Şubat 1933.

³¹⁴ “Rus edibi Leon Nikulin ile mülakat”, **Darülbedayi**, Sayı:39, 1 Mart 1933.

³¹⁵ “Rus Tiyatrosu”, **Darülbedayi**, Sayı:44, 15 Kanunuevvel 1933.

³¹⁶ “Meyerhold” ve “Rusya’da yeni tiyatro mevsimi”, **Darülbedayi**, Sayı:46, 15 Şubat 1934.

değirmiştir.³¹⁷ Ertuğrul'un kaleme almış olduğu yazıların içeriğini incelediğimizde dönemin şartlarını düşünecek olursak oldukça dikkat çekici yazılar olduğunu belirtebiliriz. Sovyetlerde sinema ve tiyatro alanında meydana gelen gelişmeler üzerinden Sovyet toplumunu oldukça coşkulu bir dille anlatan Muhsin Ertuğrul sık sık bu ilerleme ve gelişmelerin Ekim Devrimi'nin eseri olduğuna vurgu yapmıştır.³¹⁸ Sovyetlerin birçok alanda dünyanın en ileri ülkelerinden biri olduğunu vurgulayan Ertuğrul duygularını şu şekilde dile getirmiştir.

“Sovyet ellerinde müsabakalar yaparak dönen sporcularımızdan biri, Rusların en çok spor sahasına ehemmiyet verdiklerini iddia etmiş. Bende en fazla tiyatro ve sinemaya ehemmiyet verdiklerini iddia ediyorum. Geçen gün gazetelerin birinde de bir İtalyan general, Sovyetlerin en fazla askerliğe ehemmiyet verdiklerini, ajans havadisi olarak bildiriyordu. Bu üç iddiayı tahlil edersek çıkan mana şu olur: Sovyet Rusya'da ilerlemek için, her şubede, her sahada son derece ehemmiyetle çalışılıyor. Biri yapılırken diğeri ihmal edilmiyor, yahut biri diğesine tercih edilmiyor. İşte herkesi şaşırtan terakkinin asıl sırrı.”³¹⁹

Muhsin Ertuğrul'un Darülbedayi Dergisi'nde yayınlamış olduğu bu yazı serisinden aldığımız yukarıdaki kısa alıntıdan da anlaşılacağı gibi bu yazılarda sadece Sovyet tiyatrosu değil Sovyet sistemi bir bütün olarak değerlendirilmiş ve Sovyet sistemine karşı duyulan sempati ortaya konulmuştur. Komünist ideolojinin ve buna bağlı olarak Sovyet sistemi propagandasının siyasal sistem tarafından büyük bir tehdit olarak görüldüğü bu dönemde kültürel bir faaliyet alanı olan tiyatronun dergisinde böyle bir yazı yayınlanmış olması kültürel alanın ne derece politik alanla iç içe olduğunu görmemiz açısından oldukça önemlidir. Sadece Muhsin Ertuğrul'un yazmış olduğu bu yazılarda değil Darülbedayi Dergisi'nde Sovyetlerle ilgili yayınlanan diğer yazılarda da Sosyalist toplum değerlerine ve dolayısıyla Sovyet sistemine yapılan övgüler en azında derginin okuyucularının algılarında Sovyetlere

³¹⁷ “Moskova Notları”, **Darülbedayi**, Sayı: 49, 1 Birinci Teşrin 1934.

³¹⁸ Bu yazı dizisi ile ilgili detaylı bilgi için; Darülbedayi Dergisi'nin 49-58 arası sayılarına bakınız.

³¹⁹ “Moskova Notları II”, **Darülbedayi**, Sayı: 50, 18 Birinci Teşrin 1934.

dair olumlu bir imaj oluşmasına katkı sağlamıştır. Erken dönem Türkiye’de Sovyet sinema ve tiyatrosunun tanıtımı noktasında oldukça önemli bir rol üstlenen dergi aynı zamanda kapalı kutu olan Sovyet sistemine dair birçok konuyu da ele almıştır.

3.1.4. Diğer Kültürel Faaliyetler (Sergi, Resim)

Türkiye ile SSCB arasındaki kültürel faaliyetlere baktığımızda göze çarpan alanlardan biri de açılan ve katılım sağlanan sergilerdir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ndeki resmi belgelere göre iki ülke arasında kültürel alanda yapılan ilk etkileşim bu alanda yaşanmıştır. Temmuz 1921 tarihinde Moskova’da açılan Şark Sergisi’nde Kurtuluş Savaşı’nın izlerini taşıyan eşyaların sergilenmesi³²⁰ iki devlet arasında resmi kayıtlara geçen ilk kültürel etkileşim niteliğindedir. Bu dönemde Sovyetlerin ulusal mücadele veren toplumlara destek verme kararı almış olması, Moskova’da düzenlenen sergide Türkiye ulusal mücadelesine dair eşyaların sergilenmesine imkan tanımıştır. Söz konusu bu sergiden sonra Mart 1923 tarihinde ise Moskova’da bir ziraat sergisi açılmış ve sergiye davet edilen Türkiye yetkilileri katılım sağlamışlardır. Bu serginin, 17 Şubat- 4 Mart tarihlerinde düzenlenen İzmir iktisat kongresinden sonra gerçekleşmiş olması, Türkiye’nin katılmasının üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. İzmir iktisat kongresinde Türkiye’nin ekonomisine dair düzenlemeler yapan yetkililer, Türkiye için dönemin en önemli sektörü olan ziraatin geliştirilmesi için Sovyetler tarafından yapılan bu daveti geri çevirmemişlerdir.³²¹

Sergilerin ikili ilişkiler açısından diğer kültürel faaliyetlerden en büyük farkı birçok alanda etkinlik düzenleme imkanı sunmuş olmasıdır. Yapılan eşya sergisi ve ziraat sergisinden sonra Türkiye Haziran 1930 tarihinde ise Sovyetlerde eğitimiyle ilgili yapılan bir sergiye katılmıştır. Leningrad’da Sovyet eğitim ve öğretim faaliyetlerini göstermek üzere açılan sergiye Türkiye’den Eğitim Bakanlığı adına

³²⁰ BCA.30.10.0.0-172.193.1-27.07.1921

³²¹ BCA.30.10.0.0-172.193.2-11.03.1923

Talim ve Terbiye Heyeti azaları ve İzmir Muallim Mektebi Müdürü katılmıştır.³²² Bu sergiye gönderilen heyet, Sovyet eğitim ve öğretimini yerinde incelemekle görevlendirilmiştir.³²³ Yeni bir toplum yaratmak adına eğitime oldukça önem veren Cumhuriyet Türkiye'si kendisi ile aynı amaçta olan ve eğitim alanında oldukça ilerleme kaydeden Sovyetlerin bu deneyimlerinden faydalanmak adına bu sergiyi bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Türkiye bu dönemde komünizme karşı olan mesafesini hiçbir taviz vermeden devam ettirmesine karşılık Sovyetleri teknik yönden yakından takip ederek benzer uygulamaları özellikle ekonomi ve eğitim alanında Türkiye'de tatbik etmiştir.

Sovyetler tarafından İstanbul'da Ağustos 1933'te açılan numunelik eşya sergisi ise bir buçuk yıl açık kalarak Sovyet kültürüne dair ürünlerin Türkiye'de sergilenmesine vesile olmuştur. Sovyet toplumuna dair çok fazla spekülative bilginin olduğu bu dönemde bu tip bir sergi Türkiye'de mevcut olması oldukça önem arz etmektedir. Türkiye SSCB ilişkilerinin doruk noktasında olduğu bu dönemde önce serginin altı aylığına açılmasına izin verilmiş daha sonra alınan bir kararla bir yıl daha açık kalmasına müsaade edilmiştir.³²⁴

Çeşitli alanlarda yapılan bu sergiler içerisinde kültürel bir faaliyet olarak en çok göze çarpan sergiler ise resim sergileri olmuştur. Bu dönemde resim sadece sanatsal bir aktivite değil, aynı zamanda ideolojik konumlanmanın bir yansıması olarak anlamlandırıldığından dolayı bu resim sergileri ikili ilişkiler açısından oldukça önemli olmuştur. Türkiye'nin resmi olarak kuruluşunun onuncu yıldönümü sebebiyle, 1933 yılında Moskova'da açılan Şark kültürü müzesinde Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı sembolize eden tablo ve resimler sergilenerek³²⁵ iki ülkenin bu alandaki kültürel ilişkileri adına önemli bir adım atılmıştır. Resim sergisi alanında atılan bu adım son olmamış ve Aralık 1935 yılında Türkiye'deki ressamlar tarafından yapılan resim ve tablolar Sovyetlere götürülerek bir resim sergisi düzenlenmiştir.³²⁶ Türkiye'den giden ressamlar Güzel Sanatlar Birliği, Müstakiller ve D Grubu olmak

³²² BCA.30.18.1.2-11.40.13-04.06.1930

³²³ BCA.30.18.1.2-12.42.15-21.06.1930

³²⁴ BCA.30.18.1.2-42.9.4-21.02.1934

³²⁵ Tacibayev, s.213

³²⁶ BCA.490.1.0.0-2012.4.2-23.05.1935-16.04.1936 Bu sergi esnasında yapılan masrafın dökümüne dair belgeler.

üzere üç farklı grup halinde bu sergiye katılım sağlamışlardır. Sovyet ressamlarının da eserlerini sergiledikleri bu sergi iki tarafın sanata yükledikleri politik anlamı aynı çerçevede görmek noktasında oldukça dikkat çekici olmuştur. Sovyet resamları eserlerinde toplumcu gerçekçi sanat tarzını benimseyerek daha çok çalışan kadın ve erkek imgeleri üzerinden sosyalist ideolojiyi vurgularken, Türkiyeli yazarlar ise Kurtuluş Savaşı'nı simgeleyen savaş manzaraları, modern ve batılı yaşam tarzını ön plana çıkaran yaşam tarzını aks ettirmişlerdir.³²⁷ Bu farklılığın yanı sıra her iki tarafta özgür kadın imajı ve lider portrelerine çalışmalarında oldukça yer vermişlerdir.³²⁸

Türkiye ve SSCB ilişkilerinin oldukça iyi olduğu 1936 yılına kadar iki ülkenin karşılıklı olarak yapmış oldukları bu çeşitli sergiler nispeten olağan olsalar da, hem ikili ilişkilerin bozulduğu hem de İkinci Dünya Savaşı'nın arifesi olan 1938 yılında Voks teşkilatının İstanbul'da açmış olduğu sergi oldukça ilginçtir. Ağustos 1938 tarihinde İstanbul Belediyesi Güzel Sanatlar Akademisi Direktörlüğüne müracaat eden Voks teşkilatı İstanbul'da bir resim ve fotoğraf sergisi açmak istediğini bildirmiştir. İzin için Bakanlığı arayan Akademi Direktörü'ne, Bakanlıktan, *"... şimdiye kadar başka memleketlerin akademide açtığı sergilerde yapıldığı derecede kendilerine yardım edilmesini ve kolaylık gösterilmesini ..."*³²⁹ bildirmiştir. Bu dönemde iki ülke arasında ilişkiler tamamen bozulmuş olsa da kültürel alanda hala bir etkileşim mevcuttur. Buradan da anlıyoruz ki siyasi ve ekonomik ilişkiler bozulsada dahi kültürel alanda inşa edilen iyi ilişkiler bir süre daha devam edebilme imkanına sahiptir. İki ülkenin erken dönem ilişkilerinde oldukça önemli bir yer tutan sergiler çeşitli alanları kapsayacak şekilde kullanılmış ve birbirinden tamamen farklı bu iki siyasal yapı arasında teknik ve kültürel alışveriş yapılmasına imkan sağlamıştır.

SONUÇ

Kültürel faaliyetlerin uluslararası ilişkilerin yürütülmesindeki önemi üzerine son yarım asırda akademik çalışmalar yapılırsa da siyasal iktidarın kültürel alan üzerinden politika inşa etmesi çok daha köklü bir maziye sahiptir. Uluslararası

³²⁷ Tacibayev, s.216

³²⁸ Tacibayev, s.216

³²⁹ BCA.30.10.0.0-173.195.6-08.08.1938

ilişkilerde iki ülke arasında düzenlenen kültürel organizasyonlar sadece iki toplum arasında bir etkileşim sağlamakla sınırlı kalmayarak, birçok politik ve stratejik hedef doğrultusunda kullanılmaktadır. İdeolojik bir fikri aktarma, ekonomik bir modeli benimsetme veya hedef kamuoyunu cezbederek çıkarları doğrultusunda yönlendirme bu politik ve stratejik hedeflerden bazılarıdır. Bu sebeple uluslararası kültürel faaliyetleri incelerken birçok parametreyi bir arada düşünmek gerekmektedir. Erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerinde kültürel faaliyetlerin rolünü incelediğimiz bu çalışmada söz konusu kültürel faaliyetlerin iki ülke ilişkilerini yürütmedeki rolü üzerinde durulmuştur.

Türkiye ve SSCB arasında 1920'lerin ortalarından itibaren olgunlaşmaya başlayan kültürel faaliyetler bir yumuşak güç aracı olarak iki ülke için dış politikalarını yürütme noktasında oldukça önemli bir enstrüman haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası konjonktür bağlamında reel politik zeminde iki ülke arasında inşa edilen ilişkilerin 1920'lerin ortalarına kadar klasik diplomatik kanallarla yürütüldüğünü görmekteyiz. Bu dönemde SSCB stratejik hedefleri doğrultusunda izlediği doğu politikası bağlamında Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak Türkiye'yi desteklemiş ve iki ülke arasında resmi diplomatik ilişkileri inşa ederek Türkiye'yi emperyalist bloğun ambargosunu kırmak için stratejik bir ortak olarak konumlandırmıştır. Türkiye'de iktidarı elinde bulunduran Mustafa Kemal ve arkadaşlarının komünist ideoloji ile mesafeli olduğunu bilen Sovyetler, Ankara ile kurulan ilişkilerin konjonktürel olduğunu düşünmekteydi. Sürekli devrim teorisinin hala rafa kaldırılmadığı bu dönemde Sovyetler, uzun vadede Anadolu'da sosyalist bir iktidarın yönetime geleceğine dair umutlar taşımaktaydı. Batı emperyalizmine karşı ulusal mücadele veren toplumları destekleme kararı alan Sovyetler bu karar sebebiyle Ankara'ya destek verse de iki taraf arasında 1920'lerin başı itibariyle güven ilişkilerinin konsolide edildiğini söyleyemeyiz. Türkiye'deki mevcut siyasal iktidarın ilk fırsatta batı kapitalist sistemine eklemleneceğini bilen Sovyetler Türkiye ile ilişkilerini oldukça pragmatik bir zeminde ilerletmekteydi. Ankara ise komünizmi ülkenin geleceği için ciddi bir tehdit olarak düşündüğünden dolayı Sovyetlerle kurduğu stratejik ve pragmatik ilişkilerde oldukça temkinli davranmaktaydı.

İki ülke arasında, 1920'lerin ikinci yarısından itibaren hem resmi ilişkilerin hem de olgunlaşmaya başlayan kültürel ilişkilerin karakterini belirleyen temel etmen Lenin'in ölmesinden sonra Stalin ideolojisinin Sovyet dış politikasına belirlemesiyle olmuştur. Sovyet iktidarı Stalin'in denetimine geçmeden önce Sovyet dış politikası bir taraftan pragmatik bir yapıya sahipken diğer tarafta ise komünist devrimi ileriye taşıyacak ve küresel ölçeğe yayacak bir ideale de sahipti. Bu ideal doğrultusunda Sovyetler kültürel alanı komünist ideolojinin uluslararası sosyalizasyonunda etkili bir şekilde kullanmaktaydı. Fakat Stalin'in yönetimi eline almasıyla beraber Tek Ülkede Sosyalizm mottosu bağlamında bu ideal tamamen rafa kaldırılmıştır. Yeniden dizayn edilen Sovyet dış politikasında kültürel faaliyetler artık komünist ideolojinin ihracı için değil, Stalin'in tek ülkede konsolide etmek istediği diktasının bir aracı haline gelmiştir. 1920'lerin ikinci yarısından itibaren Sovyetler hala komünist ideolojinin bayraktarlığını yapsalar da yapılan komünist "propaganda", liberal ülkelerdeki devrimsel sürece katkı sağlamaktan ziyade Sovyet dış politikasına mevzi kazandırmaya hizmet etmiştir. Bu sebeple 1924 yılından itibaren Türkiye ve SSCB arasında olgunlaşmaya başlayan kültürel faaliyetler komünist ideolojinin aktarılmasından ziyade Sovyet yumuşak gücünün etkili bir şekilde kullanılmasına hizmet etmiştir.

1920'ler ve 1930'lar boyunca Türkiye'de komünist hareketler ciddi bir şekilde baskılanarak tevkif edilmesine rağmen Türkiye ve SSCB arasında kültürel faaliyetlerin derinleşerek devam etmesi söz konusu kültürel ilişkilerin komünizm propagandasından ziyade Sovyetlerin yumuşak gücüne/kültürel diplomasisine/ kamu diplomasisine hizmet ettiğinin göstergesidir. İki ülke arasında inşa edilen siyasi ve ekonomik işbirliğinin gelişimi için kültürel faaliyetlerin etkili bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Kronolojik olarak incelendiğinde iki ülke arasında ekonomik veya siyasi bir işbirliği kurulmadan önce çeşitli kültürel faaliyetler aracılığıyla bu işbirliğine zemin hazırlandığını görmek mümkün. Örneğin, iki ülke arasında 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması yapılmadan önce iki ülkenin futbol takımları karşılıklı ziyaretlerde bulunarak ikili ilişkilerde kamuoyu nezdinde olumlu bir havanın oluşmasına katkı sağlamıştır. İmzalanan bu anlaşma uluslararası konjonktürel sebeplerden dolayı yapılmış olsa da iki ülke arasında

yapılan sportif faaliyetler hem kamuoyu nezdinde olumlu bir izlenim yaratmış, hem de kapitalist dünya tarafından tecrit edilen SSCB ile kurulan böylesi bir ilişki, üçüncü ülkelere mesaj verme noktasında önemli bir kültürel diplomasi örneği olmuştur.

Söz konusu kültürel faaliyet alanlarından bazıları çift taraflı bir kültürel etkileşim şeklinde meydana gelirken, bazı kültürel faaliyetlerin Sovyetler tarafından tek yönlü olarak Türkiye'ye aktarıldığını görmek mümkündür. Çalışmanın ilk bölümünde yaptığımız kavramsal tartışmadan da yola çıkarak iki ülke arasında çift yönlü yapılan kültürel ilişkileri kamu diplomasisi veya kültürel diplomasi olarak değerlendirebileceğimiz gibi, tek taraflı gerçekleşen ve genellikle göndericinin SSCB, alıcının ise Türkiye olduğu kültürel faaliyetleri aktarılan içeriğe bağlı olarak kamu diplomasisi veya propaganda olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümünde incelediğimiz iki ülke arasındaki sportif faaliyetlerin karşılıklı bir etkileşim olması itibarıyla kültürel diplomasi biçimi olarak değerlendirebiliriz. Kasım 1924 tarihinden itibaren iki ülke arasında sıklıkla gerçekleştirilen sportif faaliyetler iki ülkenin kamuoyu nezdindeki imajı için oldukça önemli bir alan olmuştur. Büyük bir sporcu kafilesi eşliğinde ve kimi zaman yaklaşık bir ay kadar süren bu sportif faaliyetler vesilesiyle ülkeler kendi sosyoekonomik yapılarını tanıtmaya fırsatı bulmuşlardır. Özellikle Sovyetler komünist sistemin imajını olumlamak adına bu ziyaretler esnasında misafir ülkenin sporcularını üst düzey otellerde ağırlayıp, ülkenin en önemli kültür ve sanat mekanlarını gezdirerek bu kültürel faaliyeti bir kamu diplomasisi haline getirmiştir. Sovyetlerin bu politikası sadece sporcularla sınırlı olmamıştır. Sovyetleri ziyaret eden asker, sivil, siyasetçi, sanatçı, eğitimci, sinemacı ve tiyatrocular birçok insan benzer muameleyle karşılaşmış ve seyahat dönüşünde Sovyet sitemine dair izlenimlerini övgü dolu sözlerle aktarmışlardır. Bu politik tutumun farkında olan Ankara'da benzer şekilde Sovyetlerden gelen resmi veya sivil bütün ziyaretçileri üst düzeyde ağırlamıştır. İki taraf da bu üst düzey ağırlamaya büyük önem verdiklerinden dolayı özellikle önemli resmi ziyaretleri ulusal kutlama günlerine denk gelecek şekilde ayarlamışlardır. Bu ulusal günlerdeki resmigeçitler ve düzenlenen etkinlikler vasıtasıyla karşı tarafa, yaratılan yeni sistemin adeta bir panoraması sunulmak istenmiştir. Aynı zamanda bu

ulusal günlerde iki ülke arasında gerçekleştirilen kültürel faaliyetler iki taraf arasındaki dostane ilişkileri vurgulamak için de kullanılmıştır.

Sportif alanda gerçekleştirilen kültürel faaliyetler karşılıklı bir etkileşim şeklinde gerçekleşse de bütün kültürel faaliyetlerin bu şekilde gerçekleştiğini söyleyemeyiz. Özellikle sinema ve tiyatro alanında gerçekleştirilen kültürel ilişkilerde Sovyetler tarafından tek taraflı bir aktarımın gerçekleştiğini görmekteyiz. Bir tarafın aktarıcı diğer tarafın alıcı olduğu kültürel ilişkiler “propaganda” olarak değerlendirilse de Türkiye’nin “propaganda niteliği taşımamak kaydıyla Türk-Sovyet filmlerinin değiş-tokuş yapılmasına izin verilmesi” şartıyla Sovyetlerden gelen filmleri Türkiye’ye sokması ve ciddi bir sansürden geçirmesi bu alanda ideolojik bir propaganda yapılmasının önüne geçmiştir. Fakat buna rağmen komünist propaganda niteliği taşımayan ancak Sovyetlerin sosyoekonomik ve kültürel yapısını perdeye aktaran filmlerin Türkiye’de sahnelenmesi Sovyet yumuşak gücünün tezahürü olarak değerlendirilebilir. Türkiye sinemasının henüz gelişmediği bir dönemde Türkiye’de gösterime giren Sovyet yapımı filmler toplum tarafından yoğun bir şekilde izlenmiş ve kamuoyunun algısında kapitalist devletler tarafından şeytanlaştırılan Sovyet imajına olumlu anlamda katkı sağlamıştır. Benzer şekilde Sovyet sinemacılarının Türkiye’de çektikleri “Türkiye’nin Kalbi Ankara” filmi ve İsmet İnönü’nün Moskova ziyareti sırasında çekilen “İsmet Paşa Rusya’da ne gördü” isimli ziyaret görüntüleri Sovyetlere dair birçok imge içermesi dolayısıyla Sovyet sisteminin Türkiye kamuoyunda tanıtılmasına katkı sağlamıştır.

Sinemayla benzer şekilde Sovyet tiyatrosunun da Türkiye’de temsil edilmesi ve sahne bulması Sovyetlerin Türkiye nezdinde yumuşak gücüne katkı sağlamıştır. Türkiye’nin en önemli sinema ve tiyatrocusu olan Muhsin Ertuğrul’u Moskova’ya davet eden Sovyetler, Ertuğrul’u birçok yönden derinden etkilemişlerdir. Yaklaşık iki yıl boyunca Sovyetlerde kalan Ertuğrul Türkiye’ye döndükten sonra ülkenin en büyük tiyatrosu olan Darülbeyti Tiyatrosu’nun (İstanbul Şehir Tiyatrosu) başına geçmiş ve burada Sovyet tiyatrosunun birçok örneğini sergilemiştir. Ertuğrul’un denetiminde olan tiyatronun basın yayın organı olan Darülbeyti dergisinde ise Sovyet tiyatro ve sinema sanatını, sosyoekonomik yapısını ve kültürünü konu alan birçok yazı dizisine yer verilmiştir. Komünizmin Türkiye’de büyük bir tehdit olarak

görüldüğü bu dönemde Sovyetler çeşitli yumuşak güç kanallarını kullanarak Türkiye toplumunda komünist ideolojinin olmasa da “Sovyet Rusya” imajını belli bir çizgide tutmuşlardır. Bu bağlamda etkili bir şekilde kullanılan kanallardan biride düzenlenen sergiler olmuştur. Resimden eğitime, tarımdan numunelik eşya satışı sergilerine kadar birçok alanda iki ülke arasında düzenlenen sergiler de ulusal imaj çalışmasına büyük bir katkı sağlamıştır.

Sovyet dış politikasında kültürel faaliyetlerin araçsallaştırılarak politik hedefler doğrultusunda kullanılması Sovyet yumuşak gücünün inşa edilmesinde oldukça büyük bir katkı sağlamıştır. Söz konusu dönemde Sovyet imajı propaganda ile olumsuz anlamda özdeşleştirilse de Sovyetler kültürel alanı kullanarak Türkiye ile stratejik ilişkilerini yürütecek ölçüde Türkiye’nin siyasi elitleri ve kamuoyunda kabul görmüştür. Sportif faaliyetlerden sinemaya, tiyatrodan çeşitli sergi ve ziyaretlere kadar Sovyetlerin yabancı ülkelerle kültürel ilişkileri yürüten teşkilatı VOKS aracılığıyla gerçekleştirilen kültürel faaliyetler adeta Sovyet diplomasisinin ikinci bir kanalı olarak işlev görmüştür. Sovyetlerin batı dünyası tarafından tecrit edildiği bu dönemde, doğrudan komünist ideoloji propagandasının Türkiye hükümeti tarafından ters tepeceğini bildiği için kültürel alanı kullanarak, komünist ideoloji olmasa bile Sovyet yaşam tarzı ve sosyoekonomik yapısını bu kanal aracılığıyla Türkiye’de tanıtmak istemiştir.

Stalin dönemi Sovyet dış politikasının pragmatik bir zeminde ve reel politik bir bağlamda inşa edilmesi Sovyetlerin diğer ülkelerle geliştirdiği kültürel faaliyetlerin karakterini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Siyasi, ekonomik ve kültürel yönde tecrit edilen Sovyetler, söz konusu tecridi en kolay kırdığı alan kültürel faaliyet alanı olmuştur. Sovyetler diğer dünya ülkeleriyle resmi diplomatik yollarla kuramadığı ilişkileri kültürel alanı kullanarak inşa etme yoluna gitmiştir. Bu sebeple stratejik bir ortak olarak gördüğü Türkiye ile kültürel ilişkilerine oldukça önem vermiştir.

Türkiye ise Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Osmanlı modernleşme hareketinin bir devamı olarak batı sistemine eklemlenme amacıyla adımlar atasa da batı bloğuna karşı bir denge unsuru olarak Sovyetlerle ilişkilerini belli bir çizgide

tutmaya gayret etmiştir. Kapitalist bloğa dahil olması sebebiyle Sovyetlerle resmi diplomatik kanallar aracılığıyla kuramadığı çeşitli ilişkileri kültürel faaliyetler aracılığıyla yürütmüştür. Kültürel faaliyetler aracılığıyla Sovyetlerle ilişkilerini sıcak tutan Türkiye uluslararası konjonktür bağlamında gerekli gördüğünde stratejik hamleler yaparak ekonomik ve siyasi işbirliğine gitmiştir. Örneğin Musul sorununun Türkiye'nin aleyhine sonuçlanması ile beraber Sovyetlerle 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı imzalayarak siyasi işbirliğine giden Türkiye, 1929 küresel ekonomik krizden sonra ise Sovyetlerle ekonomik alanda işbirliği yaparak ikili ilişkilerin farklı boyutlarıyla yürütülmesini sağlamıştır. İşte Türkiye ve SSCB arasındaki söz konusu kültürel faaliyetler dış politikada böylesi stratejik hamleler yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Son olarak, özetle vurgulamak gerekir ki, erken dönem Türkiye SSCB ilişkilerinin inşasında kültürel faaliyetler önemli bir yer tutmaktadır. Pragmatik dış politika tercihleri doğrultusunda şekillenen bu kültürel faaliyetler, dış politikada kültürel faaliyetlerin araçsallaştırılmasına bir örnek teşkil etmektedir. Bu örneğin doğru bir şekilde analiz edilmesi dönemin Türkiye SSCB ilişkilerini anlamamıza önemli bir katkı sağlayacağı gibi kültürel diplomasi, kamu diplomasisi ve yumuşak güç literatürüne de katkısı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abisel, Nilgün: **Sessiz Sinema** , Om Yayınevi, 2003.
- Adorno, Theodor W.: **Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi**, çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İletişim, İstanbul, 2011.
- Aktükün, İlker: "Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları"." *Cogito*, 2010, 63: 8-26.
- Alev, Ali: **Birinci Doğu Halkları Kurultayı: Bakû, 1-8 Eylül 1920**, Koral Yayınları, 1990.
- Anderson, Benedict: **Hayali cemaatler: Milliyetçiliğinin kökenleri ve yayılması**, Metis Yayınları, İstanbul, 2020.
- Anderson, Matthew Smith : **Doğu Sorunu 1774-1923**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Archer, Christon I., Ferris, John R. and Herwig Holger H. – Travers Timothy HE: **Dünya Savaş Tarihi**, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Arndt, Richard T.: "The First Resort of Kings: American Cultural Diplomacy in the Twentieth Century", Washington, D.C.: Potomac Books, 2005.

- Benhür, Çağatay : "1920'li yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri: kronolojik bir çalışma." Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 24, 2008, 277-313.
- Black, Jay: "Semantics and Ethics of Propaganda", Journal of Mass Media Ethics, 16:2-3, 2001, 121-137.
- Bozkurt, Hıdır: "Türkiye Cumhuriyeti-SSCB Ticari İlişkiler: 1923-1938", Ege Üniversitesi (Yayınlanmamış Tez), 2019.
- Bora, Tanıl: "Propaganda", (Çevrimiçi), <https://birikimdergisi.com/haftalik/9970/propaganda>, 19 Ocak 2021.
- Carr, Edward Hallett **Bolşevik Devrimi 3 (1917-1923)**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Carr, Edward Hallett, Michael Cox: **The Twenty Years's Crisis, 1919-1939: an Introduction to the Study of International Relations**, London: Macmillan, 1946.
- Clark, Toby: **Sanat ve Propaganda Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**, Ayrıntı, İstanbul, 2017.
- Clarke, David: "Theorising the role of cultural products in cultural diplomacy

- from a Cultural Studies perspective”, International Journal of Cultural Policy, 2014.
- Cox, Robert W.: "Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method." *Milenyum* 12.2, 1983, 162-175.
- Cull, Nicholas J.: "Public diplomacy: Seven lessons for its future from its past", *Place branding and public diplomacy*, 6.1, 2010, 11-17.
- Cull, Nicholas J.: "Public diplomacy: Taxonomies and histories." *The annals of the American academy of political and social science*, 616.1, 2008, 31-54.
- Cull, Nicholas J.: "Public Diplomacy Before Gullion: The Evolution of a Phrase", (Çevirimiçi), <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>, 21 Ocak 2021.
- Cull, Nicholas J.: Powerpoint Presentation, "Foreign Service Institute Public Diplomacy 2013."
- Cummings, Milton C.: "Cultural Diplomacy and the United States Government: a Survey", Center for Arts and Culture, 2003.
- Çetinkaya, Y. Doğan: **Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Daniels, Robert: **A Documentary History of Communism: Communism in Russia**, Hanover, N. H.: University Press of New England,

1984.

Derian, James Der: **On Diplomacy**, Balckwell, Massachusetts, 1991.

Ertuğrul, Muhsin: **Benden Sonra Tufan Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Frunze, M.V.: **Ukraynalı Devrimci Lider Frunze'nin Türkiye Anıları**, çev, Ahmet Ekeş, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978.

Gökay, Bülent: **Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991: Soviet Foreign Policy, Turkey and Communism**, Routledge Studies in the History of Russia and Eastern Europe, London: Routledge Publishers, 2006.

Gürün, Kamuran: **Türk-Sovyet İlişkileri, 1920-1953**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Gramsci, Antonio: **Prison Notebooks**, Vol. 2, Columbia University Press, 2011.

Gregory, Bruce: "Public diplomacy: Sunrise of an academic field." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616.1, 2008: 274-290.

Hoffmann, Erik P.: "Soviet foreign policy aims and Accomplishments from Lenin

to Brezhnev", *Proceedings of the Academy of Political Science*, 36.4, 1987.

İnönü, İsmet: **Cumhuriyetin ilk yılları: 1923-1938**, Cumhuriyet Gazetesi, 1998.

Jacobson, Jon : "Essay and Reflection: On the Historiography of Soviet Foreign Relations in the 1920s.", Taylor & Francis, 1996, 336-357.

Karaganov, Aleksandr S., Schnitzer, Jean: **Edebiyat ve Sinemada Yaşayan Lenin**, çev. İsmail Yerguz, Sel Yayınları, İstanbul, 2009.

Kınlı, Onur: **Osmanlı'da modernleşme ve diplomasi**. İmge Kitabevi, 2006.

Kurat, Akdes Nimet: **Rusya tarihi: başlangıçtan 1917'ye kadar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Kürkçüoğlu, Ömer: "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü (What is Foreign Policy? Its Past and Present in Turkey)", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35.1-4 (1980): 309-35.

Lewin, Moshe: **Sovyet yüzyılı**, çev. Renan Akman, İletişim Yayınları, 2009.

Löwy, Michael: **Sürekli Devrim Teorisi: Eşitsiz ve Bileşik Gelişim Siyaseti**, çev. Aslı Önal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

Mark, Simon: “A greater role for cultural diplomacy”, Clingendael: Netherlands Institute of International Relations, 2009.

Melissen, Jan: **The new public diplomacy**, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

Melissen ,Jan: “The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” ed. Jan Melissen, **The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations**, 2005.

Mitchell, John Matthew: **International cultural relations**. Routledge, 2015.

Morgenthau, Hans : **Politics among nations: The struggle for power and peace**, Nova York, Alfred Kopf, 1948.

Mull, Christian -Wallin, “Propaganda: A Tool of Strategic Influence”, American Matthew: Security Project, 2013.

Nye, Joseph S.: **Bound to lead: The changing nature of American power**, Basic books, 2016.

Nye, Joseph S.: “Public Diplomacy and Soft Power”, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 616 (1). (94-109), 2008.

- Nye, Joseph S.; *“The Changing Nature of World Power”*, Political Science Quarterly, Vol. 105, No. 2, 1990.
- Nye, Joseph S.; **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları**, çev. Reyhan İnan- Aydın, BB101 Yayınları, Ankara, 2017.
- Oran, Baskın: **Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar 1919-1980**, Cilt 1, İletişim, İstanbul, 2009.
- Öke, Mim Kemal: **İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı**, Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1983.
- Öztürk, Serdar: **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, Elips Kitap, 2005.
- Özuyar, Ali: **Hariciye Koridorlarında Sinema; Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Sinemanın Politik Gücü**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Perinçek, Mehmet: **Türk-Rus diplomasisinden gizli sayfalar: siyaset- askeriye- ekonomi- kültür- bilim- spor**, Kaynak Yayınları, 2011.
- Polanyi, Karl: **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul, 2017.

Priestland, David: **Kızıl Bayrak Bir Komünizm Tarihi**, Çev. Ali Çakıroğlu, Egemen Yılıgür, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Snow, Nancy: “Rethinking Public Diplomacy” **Routledge handbook of public diplomacy**, eds.Nancy Snow and Philip M. Taylor, Routledge, 2009.

Somer, Kenan: **100 soruda Ekim ihtilali**, Gerçek Yayınevi, 1970.

Szondi, György: “Central and Eastern European Public Diplomacy”, **Routledge handbook of public diplomacy**, eds.Nancy Snow and Philip M. Taylor, Routledge, 2009.

Tacibayev,Raşid: **Kızıl Meydan'dan Taksim'e: siyasette, kültürde ve sanatta Türk-Sovyet ilişkileri, 1925-1945**, Truva, 2004, 171.

Tengirşenk, Yusuf **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Kemal:

Tunçay, Mete: **Türkiye’de Sol Akımlar-II (1925-1936)**, İstanbul: BDS Yayınları , 1992.

Tzu, Sun: **Savaş sanatı**. Kaynak Yayınları, 2008.

Yapıcı, Utku : "Yumuşak Güç Ölçülebilir mi?" Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 12, Sayı 47, 5-25, 2015.

Yerasimos, Stefanos: **Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923**, Boyut Yayın Grubu, 2000.

Yüce, Mehmet: **İdmançı Ruhlar, Futbol Tarihinin Klasik Devreleri: 1923-1952**, İletişim Yayınları, 2015.

GAZETE VE SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi: "Ankara'da dünkü maç", **Cumhuriyet**, 20 Birinci Teşrin 1935.

"Ankara'da dünkü maçı misafirlerimiz kazandı", **Cumhuriyet**, 22 Birinci Teşrin 1935.

"Ankara'da dün gece yapılan güreş maçları", **Cumhuriyet**, 21 Birinci Teşrin 1935

"Ankara'ya gelecek Rus ricali", **Cumhuriyet**, 23 Teşrinievvel 1933.

"Aziz misafirlerimiz bu gece Odessa'ya hareket ediyorlar", **Cumhuriyet**, 9 Teşrinisani 1933

"Aziz Misafirlerimiz Geldi", **Cumhuriyet**, 27 Teşrinievvel 1933.

"Başvekilimizim Seyahati", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1932

"Darülfünun takımı bugün Leningrad'a gidiyor", **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1931

“Darülfünun takımı dün Rusya’da avdet etti”, **Cumhuriyet**, 3

Eylül 1931

“Dost Rusya’nın kıymetli rüknü M. Karahan dün geldi ve Ankara’ya gitti”, **Cumhuriyet**, 13.

“Darülfünun Takımı”, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1931.

“Dün geceki güreşler”, **Cumhuriyet**, 15 Birinci Teşrin 1935.

“Dün Leningrad’da yapılan maçı da 2-1 kaybettik”,
Cumhuriyet, 26 Temmuz 1933.

“Dünkü futbol maçı 2-2 berabere bitti” **Cumhuriyet**, 16
Birinci Teşrin 1935.

“Fenerbahçe Moskova’ya Neden Gitmedi?,” **Cumhuriyet**, 4
Teşrinisani 1924.

“Futbol maçını 2-1 misafirlerimiz kazandı / Sovyet- Türk spor
temasları”, **Cumhuriyet**, 14 Birinci Teşrin 1935.

“Futbolcularımız yine mağlup”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1933.

“Gazi Hz. Dün M. Litvinof’u Kabul Buyurdular”,
Cumhuriyet, 28 Teşrinievvel 1931

“Gazi Hz.’nin Nutukları”, **Cumhuriyet**, 2 Teşrinisani 1933.

“Gazi Hz. General Vorosilov ve arkadaşlarını kabul etti”,
Cumhuriyet, 28 Teşrinievvel 1933.

“Güreşçilerimiz galip”, **Cumhuriyet**, 17 Birinci Teşrin 1935.

“Harkof’da takımımız 2-0 yine mağlup oldu”, **Cumhuriyet**, 29
Ağustos 1931.

“Hariciye Vekilimiz Moskova’da” **Cumhuriyet**, 25 Eylül

1930.

“Heyet Moskova’dan dün akşam hareket etti”, **Cumhuriyet**,
24 Teşrinievvel 1933.

“İsmet Paşa Hz. ile Karahan Cenaplarının Mülakatları”,
Cumhuriyet, 15 Kânunuevvel 1929.

“İsmet Paşa Rus Toprağına Ayak Bastı” **Cumhuriyet**, 27
Nisan 1932.

“İsmet Paşa Moskova’da Parlak Merasimle Karşılandı”,
Cumhuriyet, 29 Nisan 1932.

“İsmet Paşa M. Kalinin ile görüştü, mülakat uzun müddet
devam etti”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1932.

“İsmet Paşa M. Kalinin ile görüştü, mülakat uzun müddet
devam etti”, **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1932.

“İzmir’deki maç”, **Cumhuriyet**, 26 Birinci Teşrin 1935.

“İzmir takımı 4-3 galip geldi”, **Cumhuriyet**, 28 Birinci Teşrin
1935.

“Kafkas Kanı”, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1927

“Karahan Yoldaş Yarın Şehrimize Geliyor”, **Cumhuriyet**, 11
Kânunuevvel 1929

“Karahan bugün gidiyor “ **Cumhuriyet**, 20 Kânunuevvel
1929.

“Leningrad’da ilk gün”, Cumhuriyet 29 Ağustos 1931 ve
“Leningrad’da ikinci gün”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1931.

“Leningrad’daki maçta hata oldu”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz
1933.

“Leningrad’daki maçı da kaybettik”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos
1934.

“Litvinof Yoldaş bu sabah geliyor ve akşamüstü Ankara’ya
gidiyor”, **Cumhuriyet**, 26 Teşrinievvel 1931.

“Matbuat Erkanının Rusya İntibaları”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs
1932.

“Milli Mücadele Filmi”, **Cumhuriyet**, 15 Kanunuevvel 1932.

“Misafirler dün akşam Ankara’dan ayrıldılar”, **Cumhuriyet**,
31 Teşrinievvel 1933.

“Misafirlerimiz gittiler”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrinisani 1933.

“Moskova’da 1 Mayıs Bayramı Hararetle Tesit Edildi” ,
Cumhuriyet, 2 Mayıs 1932

“Moskova’daki ilk maç”, **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1933.

“Moskova’daki intikam maçında 2-1 galip geldik” ,
Cumhuriyet, 31 Temmuz 1933.

“Moskova Seyahati ve Milli Takım Meselesi” , **Cumhuriyet**,
18 Teşrinisani 1924.

“Moskova’da ilk maçta 4-3 mağlup olduk”, **Cumhuriyet**, 19
Ağustos 1931.

“Moskova’da ikinci maçta Ruslara 3-2 yenildik”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1931.

“Moskova’daki Ma!”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1933.

“Moskova’daki ilk maçı kaybettik”, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1934.

“Moskova’da dünkü ma”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1934

“Rus Hariciye Komiseri Bir Balo Verdi”, Cumhuriyet. 26 Eylül 1930.

“Rus Matbuatı İsmet Paşa Kabinesini Alkışlıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1930

“Rus Filosu Dn Sabah Geldi”, **Cumhuriyet**, 4 Teşrinievvel 1930.

“Rusya Seyahatine Ait ilk Resimler Geldi”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1932.

“Ruslarla Yaptığımız İtilaf”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1932.

“Rus Misafirlerimiz”, **Cumhuriyet**, 2 Teşrinisani 1933.

“Rus Futbolcuları” ,**Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1925

“Rus Futbolcularıyla Beraber Samimi Bir Gece” ,**Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1925.

“Rus Sportmenliği”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1931

“Rus takımına 7-2 mağlup olduk”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1933.

“Rusya’daki sporcularımız geldiler”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1933.

“Ruslarla müşterek film”, **Cumhuriyet**, 27 Teşrinisani 1932.

“Sovyet heyetinin seyahati”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrinisani 1933.

“Son Mağlubiyetin Mesuliyeti Kimde?” **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1925.

“Sporcularımız gitti”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1934.

“Sovyet Rusya’da bugünkü maç”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1934.

“Sovyet Rusya’nın kıymetli sporcuları geldi”, **Cumhuriyet**, 13 Birinci Teşrin 1935.

“Sovyet sporcuları ile yaptığımız temaslar”, **Cumhuriyet**, 24 Birinci Teşrin 1935.

“Sporcular Leningrad’da”, **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1934.

“Sporcularımız bugün gelemiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1934.

“Tahtelbahirler Bugün Gidiyor”, **Cumhuriyet**, 7 Teşrinievvel 1930.

“Takımımız Leningrad maçını 5-4 kaybetti”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1931.

“Tevfik Rüştü Bey Leningrad’a Gitti”, **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1930

“Türkiye-Rusya Dostluğu, Gazi Hz. dün M. Karahan’ı kabul ettiler” ,**Cumhuriyet**, 17 Kânunuevvel 1929.

“Türkiye-Rusya Dostluğu, Gazi Hz. dün M. Karahan’ı kabul ettiler” ,**Cumhuriyet**, 17 Kânunuevvel 1929.

“Türk-Sovyet maçlarının teknik bir tetkiki”, **Cumhuriyet**, 21 Birinci Teşrin 1935

“Türk Başvekilinin Moskova’da Üçüncü Günü”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1932.

“Türk-Rus Dostluğunun Zeval Bulacağını Zannedenler İnkisara Uğrayacaklardır”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1932.

“Türk-Rus Dostluğunun Zeval Bulacağını Zannedenler İnkisara Uğrayacaklardır”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1932.

“Türk Futbolcularının Moskova Müsabakaları,” **Cumhuriyet**, 28 Teşrinisani 1924.

“Türk ve Rus takımları bugün karşılaşıyor”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrinievvel 1932.

“Türk Rus maçında 2-2 berabere kalındı.”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrinievvel 1932.

“Türkiye’nin Kalbi isimli film hazırlanıyor”, **Cumhuriyet**, 11 Kanunusani 1934

“Türkiye’nin Kalbi Ankara filmi”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1934.

“Türkiye’nin Kalbi: Ankara ”, **Cumhuriyet**, 19 Mart 1934.

Darülbedayi Dergisi: “1931-1932 Senesi Moskova Tiyatro Hayatı”, **Darülbedayi**, Sayı:20, 1 Teşrinisani 1931.

“Antone Tchekhov”, **Darülbedayi**, Sayı:19, 15 Teşrinievvel 1931

“Leonide Andriev”, **Darülbedayi**, Sayı:21, 15 Teşrinisani 1931.

“Leonide Andriev II”, **Darülbedayi**, Sayı:22, 1 Birinci Kanun 193.

“Moskova tiyatro hayatı”, **Darülbedayi**, Sayı:38, 15 Şubat 1933

“Meyerhold” ve “Rusya’da yeni tiyatro mevsimi”, **Darülbedayi**, Sayı:46, 15 Şubat 1934.

“Moskova Notları”, **Darülbedayi**, Sayı: 49, 1 Birinci Teşrin

1934

“Moskova Notları II”, **Darülbedayi**, Sayı: 50, 18 Birinci Teşrin 1934.

“Rusya Tiyatrosu” ve “Leningrad Tiyatrosu”, **Darülbedayi**, Sayı:31, 1 Teşrinievvel 1932

“Sovyet tiyatrosu ve amatör tiyatroları” ve “ Rusya ve diğer ecnebi memleketlerde tiyatro sanatı”, **Darülbedayi**, Sayı:37, 15 Kanunusani 1933.

“Rus edibi Leon Nikulin ile mülakat”, **Darülbedayi**, Sayı:39, 1 Mart 1933.

“Rus Tiyatrosu”,**Darülbedayi**, Sayı:44, 15 Kanunuevvel 1933.

Hakimiyet-i Milliye
Gazetesi:

“Cuma Maçı,” **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Mayıs 1925.

“Reisicumhur Hz. Dün Büyük Millet Meclisi’nin Toplanma Yılıni Milletine Yeni İlerleyiş Direktifleri Veren Bir Nutukla Açtı” , **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Teşrinisani 1933

“Rus Futbolcuları,” **Hakimiyet-i Milliye**, 13 Mayıs 1925.

“Voroşilov’un Ordumuz ve Gençliğimiz İçin Söyledikleri”, **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Teşrinievvel 1933

İkdam Gazetesi:

“Milli Takım Rusya’ya Gidiyor”,**İkdam**, 29 Teşrinievvel 1924.

Milliyet Gazetesi: “Bu akşam herkes Melek Sineması’nda”, **Milliyet**, 16 Şubat 1927

“Dost Rus sporcuları dün geldi”, **Milliyet**, 15 Teşrinievvel 1932.

“Dostlarımızın yüksek mümessilleri dün coşkun tezahürat arasında şehrimize geldiler ve akşam Ankara’ya gittiler”, **Milliyet**, 27 Teşrinievvel 1933.

“Dost Rusya’nın selamlarını getiren yüksek misafirlerimiz bugün geliyor”, **Milliyet**, 26 Teşrinievvel 1933.

“Gazi Hz. dün Ankara’ya varan dost Sovyetlerin yüksek mümessillerini kabul buyurdular ve üç saat görüştüler”, **Milliyet**, 28 Teşrinievvel 1933

“Gazi Hz. General Vorosilov ve arkadaşlarını kabul etti”, **Milliyet**, 28 Teşrinievvel 1933

“Misafirlerimiz Bursa’dan geldi”, **Milliyet**, 8 Teşrinisani 1933.

“Muhterem Sovyet misafirlerimiz dün İzmir’den şehrimize geldiler”, **Milliyet**, 7 Teşrinisani 1933.

“Sovyet Heyeti Bugün Meclis İçtimasında Bulunacak”, **Milliyet**, 1 Teşrinisani 1933.

“Sovyet heyeti bugün İzmir’de bulunacak” **Milliyet**, 3 Teşrinisani 1933.

“Sovyet misafirler alkışlar içinde İzmir’e vardı”, **Milliyet**, 4 Teşrinisani 1933.

“Sovyet misafirler yarın şehrimize geliyorlar”, **Milliyet**, 5 Teşrinisani 1933.

“Sovyet heyetinin İzmir ve Çanakkale’yi ziyaretlerine dair intibaları”, **Milliyet**, 7 Teşrinisani 1933.

“Takımımız ilk çalışmasını dün yaptı”, **Milliyet**, 15 Teşrinievvel 1932.

“Voroşilov’un Ordumuz ve Gençliğimiz İçin Söyledikleri”, **Milliyet**, 1 Teşrinisani 1933.

Vakit Gazetesi:

“Gazi Hz. Moskova’ya Seyahat Etmek Arzusu İzhar Buyurdular”, **Vakit**, 30 Teşrinievvel 1931.

“İsmet Paşa Hz. Bu Sabah Odesa’da”, **Vakit**, 26 Nisan 1932.

“Türk-Rus Dostluk Muahedesi Temdit ve Yeni Mukavele Dün Ankara’da İmza Edildi”, **Vakit**, 30 Teşrinievvel 1931

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık
Cumhuriyet Arşivi
(BCA)

“4. Enternasyonal Kongresi ile aynı anda Moskova’da açılacak Şark sergisinde Kurtuluş Savaşı izlerini taşıyan eşyanın

sergilenmesi”, **BCA.30.10.0.0-172.193.1-24.07.1921.**

“Moskova’da açılacak ziraat sergisine katılabilmek için gerekli olan paranın maliye tarafından verilmesi isteği”,
BCA.30.10.0.0-172.193.2-11.03.1923.

“Propaganda niteliğinde olmamak kaydıyla Türk-Rus filmlerinin değiş-tokuş yapılmasına izin verilmesi”
BCA.30.18.1.1- 20.48.8- 28.07.1926.

“Rusya Leningrad’da açılan sergiye Maarif Vekaleti adına katılacak Avni Ali Haydar ve Hikmet Beylere 600 lira harcırah verilmesi”, **BCA.30.18.1.2-11.40.13-04.06.1930.**

“Rus İlkokullarının tedris ve terbiye faaliyetlerini göstermek amacıyla Leningrad’da açılan sergiyi tetkik için gönderilecek kişilere verilecek paranın artırılması”, **BCA.30.18.1.2-12.42.15-21.06.1930.**

“1930 yılının 12. ayında Sovyetlerde boks müsabakalarına katılan 6 boksörün mağlup olması üzerine bütün sporcuların çok iyi hazırlanmadan müsabakalara katılmamaları için Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın aldığı karar”,**BCA.30.10.0.0-145.36.1-18.03.1931.**

“Hediye edilen bu otobüs daha sonra şehir içi kullanıma uygun olmadığı belirtilerek, Eskişehir Tayyare Alayı Kumandanlığına

teslim edilmiştir”**BCA.30.10.0.0-246.677.19-25.12.1932.**

“İsmet Paşa’nın Rusya gezisini anlatan filmin gösterilmesinde sakınca görülmediği”, **BCA.30.10.0.0-146.43.19-27.04.1933.**

“Türk sporcuların Sovyetlere yaptığı seyahat hakkında rapor”,
BCA.30.10.0.0-248.678.24-07.09.1933.

“Sovyetler Birliği’nin İstanbul’da açtığı numunelik eşya sergisinin bir yıl açık tutulmasına izin verilmesi”,
BCA.30.18.1.2-42.9.4-21.02.1934.

“Ruslar tarafından çevrilen Türkiye’nin yüreği Ankara filminden elde edilecek hasılatın ne şekilde kullanılacağı”,
BCA.30.10.0.0-146.43.20-07.04.1934.

“Sovyetler tarafından Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’ne armağan edilen sinema makinasına ait gümrük resminin 3 ay tecili”, **BCA.30.18.1.2-50.83.8-05.12.1934.**

“Sovyetler tarafından Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’ne armağan edilen sinema makinasına ait gümrük resminin affı”,
BCA.30.18.1.2-50.84.4-10.12.1934.

“Sovyet hükümetinden alınacak makine vesaireye dair kanun layihası”, **BCA.30.18.1.2-50.86.12-20.12.1934.**

“Sovyet Rusya’da sinemacılığın 15. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen Uluslararası Sinema Bayramı’na Türkiye’nin de

davet edildiği”, **BCA.490.1.0.0-1221.55.3-12.02.1935**

“Sovyet sinema teşkilatının yıldönümü bayramına katılacak heyet”, **BCA 30.18.1.2-52.11.16-20.02.1935**

“Türkiye’ye gelen Sovyet sanatkarları için yapılan masraflar ile Rusya ve Romanya’da açılan resim sergilerine giden heyete ait masraflar”, **BCA.490.1.0.0-2012.4.2-23.05.1935-16.04.1936.**

“Sovyet Rusya Vox. Teşkilatı’nın İstanbul’da açmak istediği resim ve fotoğraf sergisi”, **BCA.30.10.0.0-173.195.6-08.08.1938**

İNTERNET KAYNAKLARI

Ministry of Foreign Affairs of Japan, ‘A New Look at Cultural Diplomacy: A Call to Japan's Cultural Practitioners, speech by Minister of Foreign Affairs Taro Aso at Digital Hollywood University,’ news release, April 28, 2006, <https://www.mofa.go.jp/announce/fm/aso/speech0604-2.html> , Erişim:02.07.2021.

1920-1930’lu Yıllarda Rus-Türk İlişkileri, https://turkey.mid.ru/tr/press_center/news/1920_1930_lu_y_lla_rda_rus_t_rk_ili_kileri/ Erişim:17.03.2021

Rusya'nın Ankara Büyükelçiliği

https://turkey.mid.ru/tr/embassy/b_y_kel_ili_imiz_hakk_nda/

Erişim: 06.05.2021.

1920-1930'lu Yıllarda Rus-Türk İlişkileri,

https://turkey.mid.ru/tr/press_center/news/1920_1930_lu_y_lla_rda_rus_t_rk_ili_kileri/, Erişim: 06.05.2021.

Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluyor,

<https://www.tff.org/default.aspx?pageID=294> , Erişim:

15.04.2021

Muhsin Ertuğrul ve sanatındaki Rus etkisi,

https://cdnimg.rg.ru/pril/article/119/31/36/pdf_page_culture.pdf, Erişim: 06.06.2021

Türkiye'de modern sporların doğuşu ve TMOK'un kuruluşu

<https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Detay/Hakkimizda/Tarihce/46/1>, Erişim: 15.04.2021

Cultural Diplomacy The Linchpin of Public Diplomacy'

Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy

U.S. Department of State, 2005, s.4,

<https://theatrewithoutborders.com/wpcontent/uploads/Cultural%20Diplomacy%20Report.pdf>, Erişim: 25.12.2020

Rusya İstanbul Konsolosluğu Twitter Hesabı,

https://twitter.com/rusya_istanbul Erişim: 24.01.2021.

Meaning of diplomacy in English

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/diplomacy>, Erişim

Tarihi:03.12.2020

Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi Tutanakları,
<https://www.marxists.org/history/international/comintern/2nd-congress/ch04.htm> Erişim: 02.07.2021.

EKLER

EK-1

Propaganda niteliğinde olmamak kaydıyla Türk-Rus filmlerinin değiş-tokuş yapılmasına izin verilmesine dair Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan belge.

BCA. 30.18.1.1- 20.48.8- 28.07.1926

- 52 -

• قراءه •

[illegible][illegible]

430	18	01	01	020	48	8
-----	----	----	----	-----	----	---

EK-2

İsmet Paşa'nın Rusya gezisini anlatan filmin gösterilmesinde sakınca görülmediğine dair karar ve filmi sakıncalı gören İstanbul Film Kontrol Heyeti Azası Rahmi Bey'in detaylı Raporu.

BCA.30.10.0.0-146.43.19-27.04.1933

Birinci Belge

T. C. BAŞVEKÂLET MUAHİLÂT MÜDÜRLÜĞÜ Şube :		5 510	150 13	4 Dosya işaretleri 66
Sıra No :		BAŞVEKÂNLİK CUMHURİYET ARŞİVİ		
Evran	Numarası	4 2787		
	Tarihi	19-4-933		
Yazan memur				
Yazı tarihi		27-4-933		
Muavin		Enver		
Beyaz eden				
Beyaz tarihi				
Karşılaştıranlar				
Sadira No.		5 7234		
Merbutatı				
Sevk tarihi		27-4-933		
Kaydeden		H. K. K.		
Düşünceler				

B. E. H. Reisliğine

19-4-933 tarih ve XI P IV Ks
566 n.
mimnecali tektireleri cevabında.
İstanbul film Kanhal hejetinin
askeri azasından ^{dan Rahmi Beyin} raparı ~~Te. a.~~
H. inde OKündi ~~Te. a.~~ ^{bers} ~~Te. a.~~
filimin gösterilmesinde ~~Te. a.~~ ^{bers} ~~Te. a.~~
görülmesinden ~~Te. a.~~ ^{bers} ~~Te. a.~~
Dahiliye de mahfumat verilmisti
Korut verilmisti efendim

Yaz. K. Parsel

Dahiliye v.
İstanbul film Kanhal hejetinin
askeri azasından ^{dan Rahmi Beyin} raparı ~~Te. a.~~
H. inde OKünarak neyken
filimin gösterilmesinde ~~Te. a.~~ ^{bers} ~~Te. a.~~
Korut verilmis olduğundan aksi mahfumat

olunur efendim
Ve keyfiyet B. E. H. R. ne R. v. n. 1
Müstesar

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube :
Sayı :

Büyük Erkânı Harbiye Reisliğine

19/4/933 tarih ve XI.Ş.IV.K: 565II sayılı tezkereleri c.dır:
İstanbul Filim Kontrol Heyetinin Askerî Azasından Rahmi Beyin raporu
~~İzmir Vekilleri Heyetinde okunarak~~ ^{di} Rus filiminin gösterilmesinde beis
olmadığına karar verilmiştir efendim. ^{ayr edim} ~~Şahitliğe & matnâk verilmek~~

Kemal

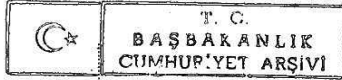
Başvekil

030	10			146	43	19
-----	----	--	--	-----	----	----

Üçüncü Belge

T. C.
Büyük Erkânıharbiye
Reisliği
XI. Şube IV. Ks.
Sayı: 5634

Ankara
19 - 4 - 1933

Baş Vekâleti celileye

I-Istanbulda filim kontroluna memur heyetin askeri azası bulunan E.Bnb.Rahmi Beyin bir rus filimi hakkındaki raporu mühim görülmekle bir sureti ilişik olarak arz ve takdim kılınmıştır Efendim.

2-Başvekâlet ve Dahiliye Vekâleti celilelerine arz edilmiştir.

B. E. Rs.
Müşür

Takdim
19-4-933

Y. H. V. H. ne
20-4-933

Leffi
1

Cevaplarda şubenin ismi, tarih ve numarasının yazılması lazımdır.

030 10 106 43 19

3.
19-4-933 2187 1

Dördüncü Belge; Rahmi Bey'in raporunun birinci sayfası

T. C.
Büyük Erkanıharbiye
Reisliği

XI. Şube IV. Ks.

Sayı:

S Ü R E T

Ankara

—193

1-Bu film İSMET Paşa'nın 1932 senesinde RUSYA ya yaptıkları seyahat esnasında ruslar tarafından sureti mahsusada çekilmiştir ve bundan bir müddet evvel Rus Sefarethanesi tarafından Türkiyeye getirilerek Ankara ve İstanbulda hususi surette bazı davetlilere gösterildiği söylenmektedir. Şimdi İstanbuldaki rus Konsoloshanesi bu filmi sinamalara vermek ve bunlar da halka göstermek istediklerinden talimatname mucibince film tetkik edilmiştir.

2-Filimin ismi "İsmet Paşa Rusya'da ne gördü ?" dir; 1214 metre uzunluğunda ve 6 kısım halindedir. Sessiz ve sözsüzdür.

3-Bu film hakkındaki kanaatım: komonizmi canlı bir surette takdim eden ve çok kurnazca yapılmış bir PROPAGANDA filmidir.

Sebepleri:

Leffi

a) Evvela filimin ismi bile manalıdır.

b) Rusyanın komonistlik sayesinde bugün ilmen, irfanen iktisaden ve umran, sanayi ve saire cihetlerinde ne kadar yükseldiğini muhteşem manzaralarla göstermek gayesini taşımaktadır.

c) İsmet Paşa'nın şerefine yapılan büyük resmi geçit hem komonist Rusyanın askerlikteki kuvvet ve kudretini bütün tafsilatı ile ve hem de bu geçit-resmine iştirak eden komonist amele kütlelerinin ellerinde taşıdıkları tahrik edici resimler, bayraklar ve yazılar ile de amele hareketlerini anlatmaktadır.

d) Filimin sesli olmamasına rağmen Filimin içerisinde komonizm ve amele hareketleri lehinde birçok heykellere ve levhalara, bayraklara sık sık tesadüf ediliyor.

e) Leninin heykeli ve mezarı etrafındaki sahneler bilhassa mufassaldır.

f) Kezalik amele birliği umum merkez binası ve buradaki merasim epice tafsilatlı.

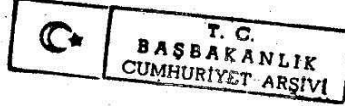
g) Filimde bir çok yerlerde Türk bayraklarının yanında sureti mahsusada tertip edildiğine şüphe olmiyan süngüli rus neferleri ve bunların başında orak çekiç markalı şapkalar pek göze batar şekilde görünüyor.

030 10 146 43 19

Beşinci Belge; Rahmi Bey'in raporunun devamı

T. C.
Büyük Erkanharbiye
Reisliği

XI. Şube IV. Ks.
Sayı:

Ankara

-193

h) Bu film heyeti umumiyesile şu manayı ifade ediyor: "Bakınız komonist Rusyada neler var ."

4-Arasıra komonizm ceryanlarının filiz vermek istidadını gösterdiği İstanbulun kozmopolit muhitinde bu filimin halka gösterilmesine müsaade edildiği takdirde ,alışkanması ve bazı uygunsuz tezahürata sebep olması çok muhtemel görülmüştür.

5-Bu filimin gösterilmesine müsaade etmemek esasen film kontrol heyetinin salahiyeti dahilindedir. Fakat bu film Rus Sefarethanesi tarafından piyasaya sürülmek istenildiğinden ve haddi zatinde de Bağvekilimizin bir seyahatini gösterdiğinden belki de siyasi bir hadise çıkar düşüncesile bu film hakkında şimdilik resmen menfi bir karar dahi verilmemiştir.

Bu filimin bir sivil tüccar tarafından değil ,bir cemile maskesi altında Rus Sefareti tarafından getirilmiş ve halka gösterilmek istenmiş bulunması da nazarı dikkati celp ediyor. Rusların bu filmi belki de parasız veya pek az bir paraya mukabilinde sinamalara vermeleri ve bu suretle umum halka uzun müddet gösterilmesini temin etmeleri çok muhtemeldir.

Leffi

6-Binaen aleyh bu filimin hakkında B.E.Rs.lişinin emirleri maruz ve müsterhamdır.

Hr.Ak.Muallimi ve Film kontrol memur E.Bnb.

Rahmi

Cevaplarda şubenin ismi, tarih ve numarasının yazılması lazımdır.

030 10 146 43 19 5

EK-3

Ruslar tarafından çevrilen ve Türkiye’de gösterime giren “Türkiye’nin Yüreği Ankara filminden elde edilen hasılatın ne şekilde kullanılacağına dair belgeler.

BCA.30.10.0.0-146.43.20-07.04.1934

Birinci Belge

T. C.	
BAŞVEKÂLET	
Yazı İşleri Müdürlüğü	
Sayı:	
Dosya işaretleri 150 40	
5 357	
BAŞBAĞKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
Evrağın	Numarası
	Tarihi
Yazan memur	
Yazı tarihi	3.4.934
Muavin	○
Beyaz eden	
Beyaz tarihi	3-4-934
Karşılaştıranlar	
Sadıra No.	8 1050
Merbutatı	
Sevk tarihi	7-4-934
Kaydeden	H. H. H. H.
Düşünceler	
maarif Vekâletine 20.3.934 tarihli ve M. T. T. dairesi 1100 numaralı teğkere cevabıdır. (Türkiyenin yüreği Ankara) filmi hasılatının teğgi sureti hakkındaki teklif ve mütaleai Devletleri muvafakatı refendim. Başvekil Yaz. K. -2-	
030 10 146 43 20	

Başvekilat Matbaası

1

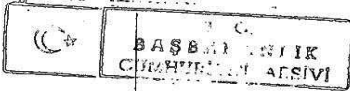
İkinci Belge

**T.C.
Maarif Vekâleti**

M.T.T. Dairesi

Umumi No.

Hususi No. 1100

Ankara: 20/ 3-1934

Hülasa:

*Gönderim y.
1-4.*

Başvekâlet Yüksek Makamına

Ahiren Rusların gevirdikleri "Türkiyenin Yüreği Ankara" filiminden elde edilecek hasılatın tevzi sureti hakkında aşağıdaki hususları yüksek tasviplerine arzeylerim :

Filimin memleketimiz dahilinde gösterilmesinden elde edilecek hasılatı safiyeinin yüzde onunun bu hususta lâzımgelen delâlet ve iptidai masrafları deruhte etmesine mukabil Hilâli-ahmer Cemiyetine bırakılması ve yüzde doksani ile, filimin ecneb memleketlerde gösterilmesinden elde edilecek hasılatı bize düşecek hissenin aşağıdaki hususata sarfedilmek üzere Türk Tarihi Tetkik Cemiyetine terkedilmesi.

Bu hususlar şunlardır :

a) Mezkûr Cemiyet kendisine birgok kitap ve vesika vermiş olan Budapeşte Şehir kütüphanesi şube Müdürlerinden M. Zayti ference bunların değerini ödemesi.

b) Bundan artan para ile Yunan, Lâtin, Arap ve Pars dillerinde yazılmış olan Türk tarihi kaynaklarını Maarif vekâletile biltililâf lisanımıza tercüme ve tabettirmesi.

Mamafih sineması olan mekteplerde Maarif Vekâleti tensip ederse bu filimi talebeye mahsus olmak üzere meccanen göster-tebilir.

Bu bapta yüksek emirlerinize muntazır olduğumu arz ile derin saygılarımı sunarım, Efendim.

İbran

Maarif Vekili

*Takdim
Yazı 20-3-934
Yazı İşleri ?*

Hangi daire evrakına cevap teşki ettiğinin tasrihi rica olunur.
3-4-934

EK-4

SSCB'nin Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne aksamaları ile beraber hediye ettiği sesli sinema filmi makinesinin gümrük vergisinin üç ay tecili ve gümrük vergisinin affına dair belgeler.

BCA.30.18.1.2-50.83.8-05.12.1934 ve BCA.30.18.1.2-50.84.4-10.12.1934

Birinci Belge

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ		KARARNAME	
Şube: <u>2</u> Sayı: <u>1672</u>			
Gümrük ve Inhisarlar Vekilliğinden yazılan 5/12/34 tarih ve 29/17714 sayılı tezkerede; Sosyalist Sovyetist Cumhuriyetleri ittifakı tarafından Milli iktisat ve Tasarruf cemiyetine Armağan edilen sesli sinema film makinesi ve aksamının gümrükte bulunduğu ve resimleri ödenmediği için çıkarılamamakta olduğu bildirilmiş ve gümrük tarife kanununun 13 üncü maddesi hükmünce bunların resimlerinin üç ay tecilinin bir karara bağlanması istenilmiştir. Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 5/12/34 te görüşülerek adı geçen sesli sinema film makinesi ve aksamına ait resmin, gümrük tarifesinin kanununun 13 üncü maddesine göre, üç ay tecili onaylanmıştır. 5/12/34			
		REİSİCÜMLÜHUR <i>K. Altınürk</i>	
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
<i>J. İ. İm.</i>	<i>S. S. S. S.</i>	<i>K. Ö. Ö.</i>	<i>S. Kaya</i>
Ha. V. V.	Ma. V.	Mf. V.	Na. V.
<i>S. Kaya</i>	<i>Ö. Ö. Ö.</i>	<i>B. Ö. Ö.</i>	<i>Abi - Çetinkaya</i>
İk. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.
<i>Ç. Ç. Ç.</i>	<i>S. İ. M. V.</i>	<i>R. R. R.</i>	<i>M. M. M.</i>
080 18 01 02 50 82 8			

İkinci Belge

T. C. BAŞVEKÂLET Kararlar Müdürlüğü Sayı: <u>2</u> <u>1688</u>	KARARNAME	T. C. BAŞBAKANLIK RESMİYET ARŞİVİ	
<i>millî iktisat ve tarımsal cemiyeti ne armağan edilen sinama makine- si Resmîsin affı H. ka. la.</i> <i>10 - 12 - 914</i>			
Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
Ha. V. ✓	Ma. V.	Mf. V.	Na. V.
~~İk. V.~~	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.

080 18 01 02 50 84 4

EK-5

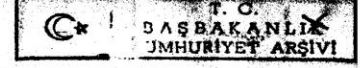
Sovyet sinema teşkilatının yıldönümü bayramına katılacak heyete dair belge.

BCA 30.18.1.2-52.11.16-20.02.1935

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube :
Sayı : 2
2019

KARARNAME

Sovyet Sinema teşkilâtının yıl dönümü bayramına iştirak -
edecek Heyetle birlikte Rusyaya gidecek olan Maarif Müfettişlerinden-
Burhan Toprak'a siyasi pasaport verilmesi; Maarif Vekilliğinin 20/2/-
935 tarih ve 90014 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Ve-
killeri Heyetinin 20/2/935 toplantısında onanmıştır.

20/2/935

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Ds. V.

İ. İ. İm.

S. Sarıca

S. Kaya

S. Kaya

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

S. R. Oras

T. O. Şişli

B. Çimen

S. Çelik

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

C. Zeynep

S. R. Oras

R. A. Çelik

M. Çelik

030	18	01	02	52	11	16
-----	----	----	----	----	----	----

EK-7

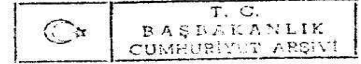
Leningrad'da Sovyet eğitim ve öğretim faaliyetlerini göstermek üzere açılan sergiye Türkiye'den Eğitim Bakanlığı adına Talim ve Terbiye Heyeti azaları ve İzmir Muallim Mektebi Müdürünün katılmasına dair belgeler.

BCA.30.18.1.2-11.40.13-04.06.1930 ve BCA.30.18.1.2-12.42.15-21.06.1930

Birinci Belge

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı: 3526

Kararname

Rus Soviyetleri ittihadınca Leningratta Rus ilkmekteplerinin tedrisi ve terbiyevî faaliyetlerini göstermek üzere açılacak sergiye Maarif Vekâletimiz de davet edildiğinden , Türk Maarifçileri tarafından görülməsi ve tetkik edilmesi istifademizi mucip olacak olan bu sergiye iştirakimizle Talim ve Terbiye Heyeti âzasından Avni ve Ali Haydar İzmir Muallim Mektebi Müdürü Hikmet Beylerin izamları ve kendilerine Maarif Vekâleti bütçesinin 553 ünü beynelmilel sergilere iştirak faslından Altışar yüz lira tahsisat verilmesi ; Maarif Vekâletinin 4/6/930 tarih ve 869 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 4/6/930 tarihli içtimaında tasvip ve kahul olunmuştur .

4/6/930

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

M. Şahin

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. İsmail

Ha. V.

S. İsmail

Ma. V.

S. İsmail

Mf. V.

Emel Hüsni

Na. V.

Reşat

İk. V.

S. İsmail

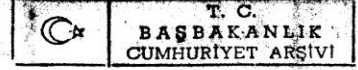
S. İ. M. V.

S. İsmail

030 18 01 02 11 40 13

İkinci Belge

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 9568

KARARNAM

4/6/930 tarih ve 9526 numaralı kararnameye zeyildir :

Rus ilköğretimlerinin tedrisi ve terbiyevî faaliyetlerini göstermek üzere Leningrad'da açılacak sergiyi tetkik etmek maksadile gönderilecek zevata evvelce verilmesi takarrür eyleyen altışar yüz liranın kâfi gelmeyeceği anlaşıldığından sekizer yüz liraya iblâğı ; Maarif Vekâletinin 14/6/930 tarih ve 915 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetinin 21/6/930 tarihli iqtimamında tasvip ve kabul olmuştur .

21/6/930

REİSİCÜMUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

1930 18 01 02 12 42 15

EK-8

Sovyet Voks teşkilatının İstanbul'da resim ve fotoğraf sergisi açmasına dair belge.

BCA.30.10.0.0-173.195.6-08.08.1938

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Yüksek Öğretim Genel Direktörlüğü

Ankara; 8/8/1938

Özet

Sayı: 42873

Başbakanlık Yüksek Orununa,

İstanbul Belediyesi Güzel Sanatlar Akademisi Direktörlüğünü müracaat ederek Sovyet Rusya Vox teşkilatının İstanbul'da bir resim ve fotoğraf sergisi açmak istediğini bildirmiş ve ancak Belediyenin elinde münasip bir salon bulunmadığından Akademinin teşhir salonlarında bu serginin yapılmasını rica etmiştir.

Bunun üzerine Akademi Direktörü telefonla Bakanlığımıza haber vererek direktif istemiştir.

Akademiye verilen direktifte lazım gelen salonların tahsisini bildirilmiş ve şimdiye kadar başka memleketlerin Akademiye açtığı sergilerde yapıldığı derecede kendilerine yardım edilmesi ve kolaylık gösterilmesi lüzumu tebliğ olunmuştur.

Başbakanlığa ve Dış İşleri Bakanlığına arz olunmuştur.

Kültür Bakanı

T. Ankar

Lütfü
9.8.1938

030	10			173	195	6
-----	----	--	--	-----	-----	---

9.8.1938 624

EK-9

Hediye edilen bu otobüs daha sonra şehir içi kullanıma uygun olmadığı belirtilerek,
Eskişehir Tayyare Alayı Kumandanlığına teslim edilmiştir.

BCA.30.10.0.0-246.677.19-25.12.1932

T. C.
Dahiliye Vekâleti

U. M.

M

Sayı

70
152

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Başvekâleti celileye

25/12/1932

Hulâsa :

Soviyet hükümeti tarafından hediye edilen (Otobüsün) Eskişehir tayyare alayı kumandanlığına teslim edildiğine dair :

Ankara Vilâyetinden alınan tezkerede :
Soviyet Hükümeti tarafından hediye edilip Belediyeye verilen Otobüsün Şehir dahilinde seyrüsefere elverişli olmadığı ve ancak Şehirler arasında işleyebileceği ve belediyece muhafazasında bir istifade husule gelmiyeceği bildirilmekte ve emri devletleri veçhile Eskişehirde Tayyare alayı kumandanlığına teslim edildiği iş'ar olunmaktadır .

Keyfiyeti arz eder ve bu hususta Ankara Vilâyetinden alınan tezkere suretini merbuten Huzuru devletlerine takdim eylerim efendim .

Dahiliye vekili

H. Lali
m.

H. F. F.

5-1-933

S. W.

030 10 248 677 19

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI
5-1-933 86 1

Cevap yazılacak Evrak : Cevab olduğu muharreratın tarih numarası ile hangi daire ve şube nadesiyle yazıldığına derc olunması rica olunur.

EK-10

Sovyet hükümetinden alınacak makine vesaireye dair kanun layihası.

BCA.30.18.1.2-50.86.12-20.12.1934

T. C.
BAŞVEKÂLET

Kararlar Müdürlüğü

Sayı:

2
1736

KARARNAME

Sovyet Hükümetinden
alınacak 8,000,000 liralık
makine ve vesaireye dair

20 - 12 - 1934

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

S. Kaya

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

030 18 01 02 50 86 12

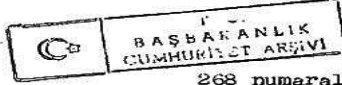
EK-11

Türk sporcuların Sovyetlere yaptığı seyahat hakkında rapor.

BCA.30.10.0.0-248.678.24-07.09.1933.

Birinci Belge

431
248
Moskova Büyük Elçiliğinden alınan 10 Ağustos 1933 tarihli ve 8339/293 numaralı tahrirat sureti

268 numaralı telgrafıma lâhikadır:

Türk sporcularının Rusyadaki seyahatine ait ihtisaslarımı ve intibalarımı tasvir eden bu raporun başlangıcında ehemmiyetli gördüğüm üç nokta üzerine nazarı dikkati devletlerini celbetmek istedim.

Bu seyahat, Türk-Sovyet dostluğu tarihinde yeni bir devre açmıştır. Heyetimize Sovyet Hükûmetinin ve Hükûmetle alâkasdar müessesatin gösterdiği misafirperverlik takdir ve şükranla kayda lâyıktır, fakat asıl manidar dostluk tezahüratı halk tarafından gösterilmiştir. Gerek Moskovada gerek Leningratta vatandaşlarımıza, bizzat Karahanın ağzından işittiğim doğru ve yerinde bir tabir ile kardeş muamelesi yapılmıştır. Bu tezahürler, Türk-Sovyet dostluğunun yavaş yavaş rus milletine nüfus ve sirayet ettiğini gösteriyor.

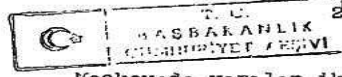
İkinci mühim nokta, politika vadisinde ve spor sahasında iki millet arasında memnuniyeti mucip neticeler veren teşriki mesainin diğer bütün sahalere teşmili hakkında burada izhar edilen umumî ve hararetli arzudur. Bu arzuyu doğuran muhtelif duygular ve düşünceler arasında Türkiyenin dostluğuna atfedilen kıymet ve ehemmiyete de bir yer ayırmak lâzımdır.

Spor Heyetimizin seyahati bu dost memlekette ve bilhassa halk arasında Cümhuriyet Türkiyesinin itibar ve şerefini arttırmıştır. Bu raporun yazıldığı tarihte iki sovyet galebesine mukabil futbolcularımız iki defa galip gelmiş ve bir defa da berabere kalmış bulunuyorlardı. Ahval ve şerait nazarı dikkate alınınca bizim için çok mucibi memnuniyet olan vaziyetin burada derin bir tesir bıraktığını kaydetmelidir. Aynı zamanda sporcularımız yüksek technique'leri, gösterdikleri büyük hamle ve enerji ve bir de iyi bir sporcu temyiz eden evsaf ile de kendilerine yüksek takdirler celbetmişlerdir.

030 10 248 678 24

2

İkinci Belge

Moskovada yapılan iki maç, çok büyük bir alâka uyandırdı. Cesir bir stadyumu dolduran onbinlerce kişilik bir kalabalık içinde Sovyet ricalinin en mühimlerinden Kaganoviç ile gene bu memleketin en maruf simalarından meşhur muharrir Gorki'yi ve Karahan'ı zikretmek lâzımdır

Bütün Sovyet İttihadı takımı ile Türkiye takımı arasınca yapılan ikinci maçta uyuncularımızın birer karşı iki ile galebesi, gene bütün ahval ve şerait hesap edilirse yalnız parlak bir spor muvaffakiyeti değil aynı zamanda millî bir galebedir.

Athlete'lerimizin tevalî eden muvaffakiyetleri ile türk pehlivanlarının kahir diyebileceğimiz galibiyeti de büyük bir tesir hasıl etti. Bütün bu galibiyetler, türk ırkına has güç ve kuvvetin muhassalası olduğu kadar Cumhuriyet Türkiye'sinin de gençliğe verdiği büyük şevkin, heyecanın ve hamlenin bir neticesi idi ve burada o suretle telâkki edildi.

Heyete riyaset eden Cevdet Kerim Bey, Cumhuriyetin istinatgâhı olan Halk Fırkasının bir mümessiline yakışacak hal ve tavrı ile, zemin ve zamana uygun nutuklar ile ,vekar ile karışık nezaket ve mahviyeti ile gerek resmî mehafilde ve gerek kendisile temas eden bütün heyetler ve eşhası kendine meftun etti ve sporcular üzerindeki otoritesi sayesinde onların galibiyet ve muvaffakiyetlerinde amil oldu.

Sporcularımız Rusya dahilinde daha bir iki maç vermek üzere bu ayın dokuzunda Moskovadan ayrıldılar.

Bir iki gün evvel Karahan'ı sureti mahsusada ziyaret ederek spor heyetimizin gördüğü hüsnü kabulden dolayı şahsî teşekküratını ifade ettim.

Hükümetimizin teşekküratının Sovyet Hükûmetine iblagı yüksek reyî devletlerine bağlıdır.

Bilvesile hürmetlerimi teyit ederim Efendim.

Maslahatgüzar

030	10			248	678	24
-----	----	--	--	-----	-----	----

3

EK-12

1930 yılının 12. ayında Sovyetlerde boks müsabakalarına katılan 6 boksörün mağlup olması üzerine bütün sporcuların çok iyi hazırlanmadan müsabakalara katılmamaları için Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın aldığı karar.

BCA.30.10.0.0-145.36.1-18.03.1931.

T. C.
M. A. A. R. İ. F. V. E. K. A. L. E. T. İ

M. T. T. Dairesi
524 Umumi
Hususi

198
62

Ankara: 18/3/ 1931
Hulâsa: 1930 Kânunuevelinde
Sovyet memleketlerine giden
Türk boksörlerine dair :

Muamele
Lef. 4.

C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Yüksek Başvekâlet Makamına

Geçen 1930 Kânunuevelinde Sovyet memleketlerine giderek muhtelif yerlerde Sovyet boksörleriyle maçlar yapmış olan Türk boksörlerinin oradaki mağlûbiyetlerine ve etraflarına yaptıkları fena tesirlere dair Moskova Büyük Elçiliğimizden gönderilip Hariciye Vekâletince Vekâletimize irsal buyurulan raporun ve muhtelif Rus gazetelerinin bu maçlar hakkındaki negriyatının birer sureti yüksek huzuruza rapten takdim kılınmıştır.

Bu seyahatte de Ecnebi bir memlekette tagıdıkları Türk Millî Takımı şerefini haleldar edecek hareketlerde bulundukları anlaşılan Spor heyetimizin bu gibi lâubali ve şunrsuzca halleri çok tekerür etmiş ve binnetice Avrupa'nın birçok yerlerindeki üstüste mağlûbiyetlerle Devlet parası ile ve Türklük nam ve hesabına Türk sporu hakkında pek fena propogandalar yapılmıştır.

Bu hallere artık mahal bırakılmaması ve yapılacak beynelmilel spor temaslarının ciddi ve çok sıkı bir murakabeye tabi bulundurulması hakkında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Umumi Merkezi'nin yüksek makamlarınca nazarı dikkatinin celbine müsaadelerini arz ve bilvesile ihtiramlarımı teyit eylerim Efendim.

Maarif Vekili

E. V. E. K. A. L. E. T. İ

18-3-931 1566 4

Nu. Ka. 12/3/931

(Maddi daire evrakına cevap teşkil ettiğinin tasvili rica olunur.)

030 10 145 36 1